



T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE NÜBÜVVETİN İSPATININ KELÂMÎ
DELİLLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet ÖZLEMİŞ

Tez Danışmanı Dr. Öğr.Üyesi Bilal TAŞKIN

ÇANAKKALE – 2022



T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM/ DALI

**İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE NÜBÜVETİN İSPATININ KELÂMÎ
DELİLLERİ**

YÜKSEK LİSANS/ TEZİ

Ahmet ÖZLEMİŞ

Tez Danışmanı

DR.ÖĞR.ÜYESİ BİLAL TAŞKIN

ÇANAKKALE 2022



T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



tarafından yönetiminde hazırlanan ve tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nda olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

(Danışman)



Tez No :

Tez Savunma Tarihi :

.....
.....
.....

Enstitü Müdürü

.../...2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

../2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ahmet Özlemiş

../../2022

ÖZET

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE NÜBÜVETİN İSPATININ KELÂMÎ DELİLLERİ

Ahmet ÖZLEMİŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bilal TAŞKIN

19/ 08/2022,83

İslam'da nübüvvet konusu, Allah'ın varlığı ve birliğinden sonra önemli ikinci konuları arasında yer almaktadır. Çünkü peygamberler ilahi mesajları nübüvvet aracılığıyla insanlara bildirmektedirler. Tarih boyunca her zaman güncelliğini koruyan bir tartışma konusu olan peygamberlik, vahyin ve dinin anlaşılması noktasında da son derece ehemmiyet arz etmektedir.

Bu çalışmada 10. ve 11. Yüzyılda yaşamış ve fikirleriyle çağını aşır Müslümanların fikir dünyasının inşasında büyük rol oynamış bir alim olan İmam-ı Mâtürîdî'nin nübüvvetin ispatı bağlamında inceleyip öne sürdüğü akli ve nakli deliller incelendi. Özellikle *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eserinden yola çıkarak onun delil olarak zikrettiği ayetleri nasıl yorumladığı ele alınmıştır. Tezin birinci bölümü olan giriş bölümünde konunun amacı, önemi ve kapsamı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Mâtürîdî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verildi. Üçüncü bölümde Mâtürîdî'nin yaşadığı dönem genel nübüvvet anlayışından bahsedilerek peygamberlik kurumu hakkında filozofların ve muhtelif mezhep/firkaların görüşlerine yer verildi. Yine bu bölüm nübüvvet kavramıyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra, risaletin ispatı noktasında Mâtürîdî'nin ve diğer firkaların ileri sürmüş oldukları akli delilleri ve bu delillere karşı cevapları inceledik. Dördüncü bölümde ilk olarak İmam Mâtürîdî'nin nübüvvet konusunda muhtelif firkaların ileri sürmüş oldukları iddialara karşı verdiği cevaplar ve peygamberliğin gerekliliği konusunda onun ortaya koymuş olduğu akli deliller incelenmiştir. Daha sonra Kur'an-ı Kerimdeki ayetlerden çıkarmış olduğu Mâtürîdî'nin delilleri incelenip son peygamber Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatına dair argümanlara yer verdik.

Anahtar Kelimeler: Delil, nübüvvet, vahiy, İmam Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*

ABSTRACT

KALAMIC PROOFS OF PROOF OF THE PROPHETHOOD IN IMAM MATURIDI

Ahmet ÖZLEMİŞ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Basic Islamic Science

Co-supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Bilal TAŞKIN

19/ 08/2022,83

The topic of Nubuwwah is the most important issue in Islamic belief. The existence and uniqueness of God is the most important issue in Islamic Belief. The issue of Nubuwwah comes second. Because the prophets declare the message to people by this issue. The whole history shows that it's always in use (current). And it's very important for understanding the revelation, which are the words of God.

In this study Imam Maturidi's arguments are researched, Imam Maturidi is the one who had lived in the 10th and 11th century and has had an important role in developing the Islamic thought. Especially it is emphasized how he explains the relevant verses in his book which is named *Ta'weilat al-Qur'an*. In the introduction of the thesis it is emphasized the aim of the issue, its importance and contents. In the first chapter information about Maturidi's life and his studies is mentioned, in the second chapter it is mentioned the idea of nubuwwah in Maturidi's time, and arguments of several sects and philosophers about nubuwwah. Eventually we researched Maturidi's proofs about the evidence of risalat and his response to the argument of sects. In the third and last chapter we have researched Maturidi's proofs by guiding of verses. Additionally we have mentioned the proofs about the Muhammad nubuwwah.

Key words: Evidence, nubuwwah, revelation, Imam Maturidi, *Ta'weilat al-Qur'an*

ÖNSÖZ

Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî, İslam düşüncesinin teşekkül ettiği ilk dönem âlimlerinden biridir. Fikirleri başlangıçta bütün Orta Asya'ya daha sonra muhtelif beldelere yayılan Mâtürîdî özellikle kendi devrindeki düşünce akımlarına karşı mücadele vermiş, dinin temel kabul ettiği konuları müdafaa ederek bir inanç sistemi ortaya koymuştur. Kurmuş olduğu bu ekol daha sonraları Mâtürîdîlik olarak şöhret kazanmıştır. Ebu Hanife (ö.150/767) ile başlayıp, Ebu Mansur el-Mâtürîdî ile devam eden bu ekolün, itikadi alanlarda getirmiş olduğu akli ve nakli yaklaşımlar farklı açıdan araştırmacılar tarafından inceleme konusu yapılmıştır.

İslam beldelerindeki farklı kültür ve atmosfer hiç şüphesiz orada yaşayan insanların fikir dünyalarına tesir etmektedir. İmam Mâtürîdî'nin yaşamış olduğu zaman ve mekanda onun fikirlerine sirayet etmiştir. Bu sebeple tezimizin ilk bölümünde onun hayatına yer vererek etkilenmiş olduğu kişilerden ve yaşamış olduğu ortamın siyasi ve kültürel atmosferi kısaca ele alınmıştır. Pek çok hocadan ders almakla birlikte onun en çok Ebu Hanife'nin düşüncesinden etkilendiği bilinmektedir. Özellikle, bu çalışma kapsamında ele alınan temel akaid meseleleri bağlamında ortaya koyduğu fikirleri Ebu Hanife'nin görüşleri ile büyük oranda örtüştüğü görülmektedir.

Mâtürîdî, iman esasları hakkında fikirlerini beyan ederek karşı fikirdeki pek çok düşünce okullarına reddiyeler yapmıştır. Bu reddiyelerden biri de hiç şüphesiz tezimizin de ana konusu olan nübüvvet meselesidir. Mâtürîdî, nübüvveti karşı olan fırkaları taksim ettikten sonra onların ileri sürmüş olduğu iddialara karşı akli deliller ortaya koymuştur. O, ayrıca nübüvveti kabul edenleri muhatap alarak Kur'an-ı Kerim'deki nübüvvet ile alakalı ayetleri yorumlayarak nakli deliller geliştirmiştir. Bu çalışma da özellikle Mâtürîdî'nin günümüze ulaşan *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserleri bağlamında Mâtürîdî'nin nübüvvet konusu ile alakalı fikir ve düşüncelerini derleyip getirmiş olduğu akli ve nakli deliller incelenecektir.

Nübüvvet meselesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini sürdüren ve her zaman güncel tartışma konularından bir tanesi olmuştur. Bu sebeple bu çalışmanın günümüze de ışık tutacağını, özellikle deizm gibi geçmişte benzerleri bulunan felsefe ekollerinin nübüvveti reddetme gerekçelerine karşı cevaplar içerdiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmamda bana yol gösterip yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğr. Bilal TAŞKIN'a, destek ve duasını esirgemeyip benim bugünlere gelmemde emekleri olan sevgili aileme, çalışma sürecimde tezimi okuyup gerekli tashihleri yaparak yardımlarını esirgemeyen Kevser YILMAZ ve Emirhan ÇAMBEL'e, maddi ve manevi desteğiyle her daim yanımda olan sevgili eşim Tuğba ÖZLEMİŞ'e teőekkürü bir borç bilirim.

Ahmet ÖZLEMİŞ

2022-anakkale



İÇİNDEKİLER

JURİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Çalışmanın Konusu	2
1.2. Çalışmanın Amacı	2
1.3. Çalışmanın İçeriği ve Yöntemi.....	3
1.4. Çalışmanın Önemi ve Özgün Katkısı	4

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN HAYATI VE TEMEL GÖRÜŞLERİ

2.1.Hayatı	6
2.1.1. İsmi, Künyesi, Doğum Yeri ve Nesebi.....	6
2.2. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve Kültürel Özellikleri	8
2.3. Vefatı	10
2.4. İlmi Kişiliği	11
2.4.1. Hocaları	11

2.5. Talebeleri.....	13
2.5.1. Ebu'l-Kasım İshâk b. Muhammed b. İsmâil el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkindî	14
2.5.2. Ebu'l-Hasen Ali b. Saîd er-Rüstüfağnî	14
2.5.4. Ebu Muhammed Abdulkerim b. Musa b. Îsâ el-Pezdevî	15
2.5.5. Ebu Ahmed el-İyâzî	15
2.6.Eserleri.....	16
2.6.1. Günümüze Ulaşan Eserleri	18
2.7.Temel Görüşleri.....	20
2.7.1.Tevhid Anlayışı	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜBÜVVET ANLAYIŞI

3.1. Mâtürîdî Dönemi Nübüvvet Anlayışı.....	28
3.2. Ehl-i Sünnet Mezheplerinde Nübüvvet Anlayışı.....	29
3.3. Diğer Mezheplerde Nübüvvet Anlayışı.....	31
3.4. İslâm Düşünürlerinin Nübüvvet Anlayışına Genel Bir Bakış.....	33
3.4.1. Mâtürîdî Dönemi İslâm Filozoflarının Nübüvvet Anlayışı.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE NÜBÜVVETİN DELİLLERİ

4.1. İmâm Mâtürîdî'de Nübüvvetin Aklî Delilleri	40
4.1.1. Nübüvvet Olan İhtiyaç	40
4.2. Kur'an-ı Kerîm'deki Nübüvvet Anlayışı.....	52
4.2.1. Nübüvvet Kavramına İlişkin Kur'an-ı Kerimdeki Genel Bilgiler	52
4.3. İmâm-ı Matûridî'nin Nübüvvet İlişkin Kur'an-ı Kerîm'den Getirmiş Olduğu Deliller	53

4.3.1. Nübüvete Olan Gereksinim.....	53
4.3.2 Peygamberlerin Göstermiş Oldukları Mucizeler	58
4.3.3. Peygamberlerin İnsan Türünden Seçilmiş Olması.....	64
4.3.4. Allah'ın Peygamberlerine Her Daim Yardımda Bulunması	65

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	79
ÖZGEÇMİŞ.....	I

KISALTMALAR

Çev.	Çeviri
Ed.	Editör
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
s.	sayfa
ss.	sayfa sayısı
A.g.e	Adı geçen eser
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
OTTO	Oku Tefekkür et, Tefekkür et Oku
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Nşr.	Neşreden
Bkz.	bakınız
Ö.	Ölüm
Prof. Dr.	Profesör Doktor
a.s	Aleyhi selam
Hız.	Hazreti
b.	bin (oğul)
s.a.v	Sallalâhu Aleyhi ve Sellem
r.a	Radiyallahu anh

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

İnsanlık tarihi boyunca her zaman kendisine akıl danışılan bilge zatlar var olmuştur. Bu bilge kişiler insanların dara düştükleri durumlarda onlara yol göstererek selamete kavuşmalarına vesile olmuşlardır. Çünkü her insanın zekası belli konuları akıl etme ve kavrama üzerine yaratılmış olup bütün konularda yeteneğinin olamayacağı insanlar tarafından bilinmektedir. Bu sebeple insanlar sadece bu dünya ile ilgili değil ölümden sonraki ebedi hayat için de bilinmeyenleri öğrenebilme adına birilerine danışmaya mecbur bırakılmıştır. İşte bu danışılacak kişiler Allah tarafından kendilerine vahiy gönderilen peygamberlerdir.

Allah Teâlâ, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s.)'den, son peygamber Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme kadar pek çok peygamberi insanları hakikate ulaştırması için göndermiştir. Peygamberlik insanlık tarihi ile başlamaktadır. Gönderilen bu peygamberler insanları irşad etmek ve Allah'ın buyruğuna davet etmek amacıyla tebliğde bulunmuşlardır. Bütün peygamberler temel prensip olarak aynı şeyleri söylemişlerdir. Davetleri sırasında muhatapları tarafından kabul görülebilme adına Allah tarafından kendilerine bazı özellikler ve mucizevi olaylar bahşedilmiştir. Peygamberler hayatları boyunca türlü tehlikelere girerek insanlara tebliğde bulunmuşlardır. Tebliğde buldukları insanlardan bir kısmı onlara tabii olurken bir kısmı ise inkâr yolunu tercih etmişlerdir.

İslam düşünce tarihinde nübüvvet ile alakalı farklı yorumlar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Pek çok fırka kendi inanç sistemlerini oluştururken nübüvvet konusuyla alakalı hassas davranıp derin açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamalarda bulunurken çelişki içine düşmüş olan ve Tevhid ilkesi dışına çıkmış olan fikirlere rastlamak mümkündür. Özellikle Ehl-i Kitap kültüründen etkilenen bazı müslümanlar, Kur'an-ı Kerimdeki peygamberlik anlayışına uymayan fikirlere kapılıp gönderilen bu elçilere bazı insanüstü vasıflar yüklemişlerdir. Bu sebeple insanlar, imanlarına etki edecek nübüvvet inancı karşısında son derece dikkatli davranarak fikri dünyalarını dikkatli bir şekilde

oluşturmaları gerekmektedir. Peygamberlerin insanlara ulaştırmış olduğu ilahi mesajların tartışıldığı bir ortamda peygamberlik konusu daha önemli hale gelmektedir.

İmam Mâtürîdî’de nübüvvet konusuna çok önem vermiş eserlerinde bu konuyu tafsilatlı olarak açıklamıştır. Kendi yaşadığı dönemde de tartışma konusu olan nübüvvet kavramına eserlerinde geniş izahlar getirmiştir. Özellikle *Te’vilâtü’l-Kur’an* adlı eserinde Kur’an-ı Kerim de nübüvvet bahsi ile alakalı ayetleri açıklayarak risaletin akli ve mantiki izahını yapmaya uğraşmıştır. Genel olarak nübüvvet kavramından bahseden İmam Mâtürîdî, özellikle Peygamberimizin risaleti hakkında teferruatlı açıklamalarda bulunmuştur. *Kitâbü’t-Tevhîd* adlı eserinde mezhep ve kişilerin nübüvvet konusunda ortaya atmış oldukları iddialara cevaplar vermiştir. Mâtürîdî, itikadı oluşturan temel unsurlardan biri olan nübüvvet kavramını akla dayandırdıktan sonra adı geçen fırkaların iddialarının tutarsızlığını da ortaya koymuştur. Daha sonra kendisi nübüvvet dair ispatlarını açıklayarak akıllarda nübüvvetle ilişkin oluşabilecek şüpheleri ortadan kaldırmaya gayret göstermiştir.

1.1. Çalışmanın Konusu

İmam Mâtürîdî, insanın yalnızca aklını rehber edinerek hakikate ulaşamayacağını belirterek onlara hem bu dünyada hem de ahirette hakikate ulaştıracak kişilerin var olması gerektiğini belirtmiştir. Mâtürîdî’ye göre hakikate ulaştıracak bu kişiler peygamberlerdir. Bu sebeple o, eserlerinde nübüvvet meselesinden çokça bahsederek nübüvveti temel inanç esaslarından saymaktadır. Bizde bu çalışmada onun yazmış olduğu eserlerden yola çıkarak nübüvvetin ispatı hakkında ileri sürmüş olduğu delilleri kelâmî açıdan inceleyeceğiz yapmaya çalışacağız.

1.2. Çalışmanın Amacı

Kelâm ilmi, İslam’ın inanç esaslarını fikri saldırılara karşı korumakla ilgilenmiş müstakil bir ilimdir. Bu amaca hizmet etme adına her dönemde birçok eser yazılmıştır. Mâtürîdî de kendi döneminde birçok kelâmî meseleyi yazmış olduğu eserlerinde aktarmıştır. Nübüvvet meselesi de böyle önem arz eden bir konu olması sebebiyle çalışmamızda Mâtürîdî ekseninde bu meseleyi inceleyeceğiz. Özellikle her yüzyılda gündemde olan birçok gayri İslami felsefe akımı olduğu göz önünde bulundurularak bu akımların İslam dini düşünce geleneğine olan saldırılarına cevap vermek gerekmektedir. Bu saldırılardan birisi de nübüvvetin inkarıdır. Çalışmanın amacı nübüvvetin inkarı

karşısında öne sürülen iddiaları ele alıp Mâtürîdî bağlamında nübüvveti inkar edenlere karşı geliştirilen delilleri incelemektir.

1.3. Çalışmanın İçeriği ve Yöntemi

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî'nin hayatı; yetmiş olduğu çevre, eğitim aldığı hocaları, yetiştirdiği talebeler, yazmış olduğu eserler ve akaid alanında genel görüşlerine yer vermeye çalıştık.

İkinci bölümde, Mâtürîdî dönemi genel nübüvvet anlayışına, o dönemki İslam filozoflarının nübüvvet bakış açıları ve yorumlamalarına yer verip, Mâtürîdî'nin onlara ve nübüvveti inkar eden fırkalara karşı getirmiş olduğu akli delilleri inceleme gayretinde bulduk. Mâtürîdî'nin çalışmamızda bahsi geçen fırka ve kişilere karşı cevaplarının ardından onun nübüvveti dair akli olarak getirmiş olduğu delilleri inceledik.

Üçüncü bölümde, Mâtürîdî'nin akli delillendirmelerinin yanında nakli delillere de yer vermek adına en önemli eserlerinden biri olan *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eserindeki risalet delillerini inceledik. Kur'an'ın risalete olan bakış açısından, peygamberlik kavramının yerine hangi sözcükleri kullandığından ve bu sözcüklere verilen manalardan bahsettik. Genel anlamda peygamberlik müessesinin, özel anlamda Hz. Peygamber'in risaletinin Kur'an-ı Kerim' deki ayetler doğrultusunda Mâtürîdî'nin yorumlamalarıyla konuyla alakalı delillerini aktarmaya çalıştık. Çalışmamızda kullanmış olduğumuz ayetlerin mealleri, Diyanet İşleri Başkanlığı meali esas alınarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın tahlilinde metin inceleme ve veri analizi yöntemi seçilmiştir. Buradaki temel amaç çalışmaya ilişkin elde edilen verilerin bir araya getirilip analiz edilerek yorum için hazır hale getirilmesidir. Bu bağlamda müellifin yazmış olduğu eserlerden faydalanılarak onun nübüvvet meselesi karşısındaki yaklaşımını ve nübüvveti inkar eden kimselere olan cevaplarını derleyip sunmaya çalıştık. Araştırmamızın en önemli sınırlılığı ise Mâtürîdî'nin günümüze ulaşamayan pek çok eserinin mevcut olduğunu bilmemizdir. Öyle ki o, eserlerinde gerek akli gerekse nakli olarak farklı açılardan meseleleri ele almıştır. Nübüvvet konusu ile ilgili de Mâtürîdî'nin farklı bakış açılarını günümüze ulaşmayan eserlerinde zikrettiği tahmin edilmektedir.

1.4. Çalışmanın Önemi ve Özgün Katkısı

Nübüvvet kelâm ilminde mesail denilen ana unsurlarından biridir. Peygamberler kendilerine iletilen vahyi insanlara tebliğ etmekle ve açıklamakla görevlidirler. İnsanlar dinini peygamberlerin öğrettiği ilkeler doğrultusunda yaşamaktadırlar. Hal böyle olunca bu denli önemli olan bu makam İslam karşıtı fikir akımlarının da hedefi olmuştur. Çeşitli spekülasyonlarla bu önemli makam değersizleştirmeye çalışılmıştır. Nübüvvet meselesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini sürdüren üzerinde düşünmeyi gerektiren bir husustur. İnanç esaslarının temel unsurlarından birisi olan nübüvvet konusunun yanlış anlaşılması kişinin hem bu dünyada aldanmasına hem de ahirette ilahi ceza ile karşılaşmasına sebep olduğundan konunun anlaşılmasında hassas olunması gerekmektedir.

Mâtürîdîlik mezhebinin kurucu imamı olan İmam Mâtürîdî'de devrinin diğer sorunlarına akli ve mantıki izahlar yaptığı gibi nübüvvet konusunda da son derece büyük öneme sahip tespitler yaparak İslam akidesini bozulmalara karşı savunan önemli alimlerden biridir. Bu çalışmada onun, günümüze ulaşan eserlerinden hareketle nübüvvet bahsi konusunda yapmış olduğu çıkarımlarının bir bütün halinde tahlil ve tahkikinin yapıp literatüre katlı sağlaması hedeflenmiştir. Düşünce sistemini oluştururken hangi ortamlarda bulunduğu ve kimlerden etkilendiği önemli unsurlardan biridir. Mâtürîdî'yi anlamak onun düşünce sistemini ve fikirlerini anlamamızda bizlere kolaylık sağlamaktadır. O, nübüvvet konusunda akla uygun izahlar getirerek yapmış olduğu delillendirmeler ile muhataplarının konuyu daha iyi anlamasına gayret göstermiştir.

Çalışmanın özgün katkısı ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

- a) Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an* ve *Kitâbü't-Tevhîd* adlı iki eserindeki nübüvvet bahisleri tek bir çalışma halinde sunulduğundan nübüvvet konusu ile alakalı Mâtürîdî'nin düşüncelerine kapsamlı bir şekilde ulaşılabilecektir.
- b) Mâtürîdî'nin nübüvvet'e karşı olan fırkalara ve felsefi düşüncelere karşı sunmuş olduğu delilleri inceleme imkanı tanımaktadır.
- c) Günümüzde peygamberliği reddeden deizm gibi düşünce akımlarına karşı güncel nübüvvet problemlerine cevaplar verebilme durumu arz etmektedir.
- d) Temel akaid meselelerinden birisi olan nübüvvet konusunun anlaşılması noktasında önemli itikat alimlerinden birisi olan Mâtürîdî'nin konu hakkında ki görüşleri incelenerek yapmış olduğu sistematik daha anlaşılır hale gelmektedir.

- e) Geçmiş dönemlerde ki nübüvvet problemleri ile günümüzde ki nübüvvet tartişmalarının benzerlik ve farklılıkları görülme imkanı sağlamaktadır.
- f) Mâtürîdî'nin ayetleri ele alış metodu ile yapmış olduğu analizlerden çıkarımlar incelenebilmektedir.

Özetle insanlar için hayati derece öneme sahip akaid konularından birisi olan nübüvvet kavramının anlaşılması ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü Allah tarafından geldiğine inanılan peygamberler insanların hem bu dünya da hem de ahirette ki saadetlerini sağlamak amacıyla gönderilmiştir. Fakat peygamber olarak geldiğini söyleyen bu kişilerin getirmiş olduğu ilahi mesajlarını incelemeden önce bu kişilerin peygamberlik delillerine ve karakteristik özelliklerine bakmak gereklidir. Çünkü mesajı getirenin doğru sözlü olduğunun şüpheli olduğu bir ortamda onun getirmiş olduğu haberlere de şüpheyle bakılır. Tüm bu sebeplerden ötürü bütün insanların doğru kaynaklardan nübüvvet konusunu araştırarak bilgi sahibi olması zorunludur. Aksi durumda yanlış fikirlere kapılarak iki dünya saadetlerini tehlikeye atmış olurlar. Bu sebeple bu çalışmada Türkler arasında fikirlerinin son derece önemsendiği bir alim olan İmam Mâtürîdî ekseninde onun peygamberlik konusu etrafında getirmiş olduğu deliller incelenmiş ve gerekli analizler yapılarak okuyucuya sunulmuştur. Yalnızca eski dönem problemlerinin incelenmesine yönelik değil günümüzde de bu konuda kafası karışmış kişilerin istifade edeceği bir çalışma haline getirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRİDÎ'NİN HAYATI VE TEMEL GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde İmâm Mâtürîdî'nin yaşamış olduğu kültürel ve siyasi atmosferi anlatarak onun fikirlerini hangi ortamda oluşturduğunu göstermekteyiz. Mâtürîdî'yi etkileyen, onu yetiştiren hocalardan ve ayrıca Mâtürîdî'nin fikirlerinin yayılmasında son derece etkileri olan öğrencilerinden bahsettik. Yine onun günümüze ulaşan ve ulaşmayan eserlerinin neler olduğu, akaide dair temel görüşlerini ve alimlerin onun hakkında ki görüşlerine yer vererek İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermeye çalıştık.

2.1.Hayati

2.1.1. İsmi, Künyesi, Doğum Yeri ve Nesebi

Ebu Mansur Mâtürîdî'nin asıl adı, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud'dur. Künyesi Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmed el-Mâtürîdî es-Semerkandî'dir. Bununla beraber en çok “Ebu Mansur el-Mâtürîdî” adıyla bilinir.¹ Bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan Semerkand şehir surlarına yakın bir bölgede olan Mâtürîd köyünde doğmuştur. Köyüne nispetle “el-Mâtürîdî” künyesiyle meşhur olmuştur.² Ebu Mansur (Mansûr'un babası) künyesi onun bu isimde erkek evladı olduğunu ima etse de bunun hakkında bir bilgi bulunmamakta; sadece kız evladı olduğuna dair bilgiler yer almaktadır.² Mâtürîdî'ye mensup Hanefî âlimler onu çeşitli lakaplarla anarlar: “İmamü'l-Hüdâ”(Hidâyet önderi), “İmâmü'l-Mütekellimîn”

¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (Çev. Bekir Topaloğlu), TDV İslam Araştırmaları Merkezi(İSAM) Yayınları, Ankara 2002, s.21; Şerafeddin Gölcük ve Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya 1998, s. 53. ²-Fethullah Huleyf, “*Ebu Mansur Mâtürîdî Hayatı ve Eserleri*”, (Çev. Mustafa Öz) *Diyânet Dergisi*, İstanbul 1974, 13. Sayı, s. 5.

² Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2008 ss.52-53.

(Kelâmcıların lideri), “Musahhihu Akaidi’l-Müslimin” (Müslümanların akidelerindeki yanlışlıkları temizleyen) “Âlemü’l-Hüdâ” (Hidâyet meşalesi) gibi.³

Mâtürîdî’den bahseden kaynaklara baktığımız zaman kendisinin, babasının ve dedesinin isimler dışında pek fazla bilgiye rastlanmadığı görülmektedir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 333/944 yıllarında Semerkand’da vefat ettiği bilgisi yaygın bir kanat olarak kaynaklarda yer almaktadır.⁴ Tahminlere göre 235/846 yıllarında doğduğu, 333/944 tarihinde vefat ettiği göz önüne alındığında Mâtürîdî’nin yaklaşık 100 sene yaşadığı söylenebilir.⁵ Mâtürîdî’nin eserlerine dil açısından bakıldığında, özellikle de *Kitâbü’t-Tevhîd*’de yer alan bazı muğlaklık ve gramer hataları bulunmasından ve ayrıca eserlerinde Türkçe dil yapısına uygun biçimde cümle yapıları kurmasından dolayı kendisinin Türk asıllı olduğu iddia edilmiştir.⁶ Semerkand ve çevresinde Türklerin çoğunlukta olduğu da göz önüne alındığında bu iddialar güçlenmektedir. Ayrıca Eş’arîlik mensupları tarafından, İmam Eş’arî’nin (ö. 324/935) Arap olması ile övgü konusu yapılmışken, Mâtürîdî hakkında böyle söylemlere rastlanmamıştır.⁷ Başka bir iddia olarak kızı tarafından torununun isminde “Ensârî” künyesinin yer almasından dolayı Mâtürîdî’nin soyunu Ebu Eyyûb el-Ensârî’ye dayandığını söyleyenler onun Arap asıllı olduğunu iddia etmişlerdir. Bununla ilgili en dikkat çekici kanıt *Kitâbü’t-Tevhîd*’in yazmasının kenarına yazarı bilinmeyen biri tarafından İmâm Mâtürîdî’nin Ebu Eyyûb el-Ensârî’nin soyundan geldiğine dair yazılan bir not gösterilmektedir. Ancak bu el yazmasının Hicri 1150 yılında yazıya geçirildiği⁸ göz önüne alındığında oldukça geç döneme ait bir nakil olduğu anlaşılmaktadır.

³ İmam Ebu Yusr Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (Çev. Şerafeddin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1998, s.32.; Muhammed Ebu Zehrâ, *Târîhu’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye*, Şûra Yayınları, İstanbul 1996, ss. 265-311.; Ali Abdulfettah el-Mağribî, *İmamu Ehli’s-Sünne ve’l-Cemâa Ebu Mansûr el-Mâtürîdî ve Ârâuhu’l-Kelâmîyye*, Mektebetü Vehbe Yayınları, Kahire 1985, s. 13

⁴ Ali Abdulfettah el-Mağribî, a.g.e., s. 16

⁵ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınevi, Ankara 2002, ss. 271-272.

⁶ Sönmez Kutlu, “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmam Mâtürîdî” *Dini Araştırmalar*, Cilt:5 Sayı:15/7, Haziran 2003; Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 23.

⁷ Nesefî, *Tebsiratü’l-Edille*, (Nşr. Hüseyin Atay), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, İstanbul 1993, Cilt:1, s. 258.

⁸ Fethullah Huleyf, a.g.e., s. 57.

2.2. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve Kültürel Özellikleri

İmam Mâtürîdî'yi anlamak için yaşadığı dönemi ve o dönemde ki siyasi, kültürel ortamı iyi bilmek gerekmektedir. Onun yaşadığı çevre Mâverâünnehir bölgesidir. Müslümanların bu bölgeye gelmeleri Hicrî I. yüzyılda gerçekleşmiştir.⁹ Emevî halifelerinden Velid b. Abdülmelik zamanında Horasan, Semerkand ve Buhara fethedilmiştir.¹⁰ Mâtürîdî'nin yaşadığı dönem siyasi bakımdan Abbâsî iktidarına bağlı devletlerden biri olan Sâmânoğullarının Mâverâünnehir'e hâkim olduğu bir döneme denk gelmektedir. Sâmânoğulları dönemi, siyasi açıdan sakin bir dönemdir. Halk arasında siyasi kargaşanın yaşanmadığı bu dönemde, Semerkand ve çevresi ilmî açıdan son derece büyük bir gelişme göstermiştir.¹¹ Bu sükûnet ortamı dini ve fikri düşünce çeşitliliği ve zengin bir tartışma ortamı oluşmasına zemin hazırlamıştır. Abbâsî Devleti zamanla gücünü kaybetmeye başlayınca, o dönemde yegâne ilim merkezi olan Bağdat'ın yerini Mâverâünnehir bölgesi almıştır.¹² Bu sebeple uzunca bir süre Orta Asya ve çevresi aklî ve felsefî ilimlerin merkezi olmuştur. Öyle ki, Osmanlı zamanında bile alimler tefsir, hadis ve edebiyat gibi ilimlerde derinleşmek için Suriye, Irak ve Mısır'a gelirken, buna karşılık kelâm ve felsefe gibi aklî ilimlerde Semerkand ve Buhara çevresini tercih etmişlerdir.¹³ Mâtürîdî'nin kelâmî problemlere yaklaşımının Bağdat'ta yetişmiş olan çağdaşı Eş'arî'ye kıyasla daha felsefî bir zeminde olması, muhtemelen onun yaşadığı kültürel ortamın etkisiyle oluşmuştur.¹⁴

Kültürel ortam kadar önemli bir unsur olan siyasi etkiler de kısaca şöyledir: Bu dönemde Abbâsî halifeleri ile Türk komutanlar arasında yoğun bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Abbâsîlerin devletin uç bölgeleri ile yeterince ilgilenmemesi bu bölgede merkezî otoritenin zayıflamasına ve zamanla devletten kopmaya başlamasına sebep

⁹ Ali Abdulfettah el-Mağribî, a.g.e., ss. 16-17.

¹⁰ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİF) Yayınları, Ankara 1992, s. 3.

¹¹ Maksut Çetin, *Te'vilâtü'l-Kur'an Ekseninde Maturidi'nin Siyaset Olgusuna Yaklaşımı*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2018, s. 10.

¹² M.Sait Yazıcıoğlu, *Maturidi ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, Ankara 1998, s. 11.

¹³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara 1965, s. 227.

¹⁴ Sıddık Korkmaz, *İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri*, İz Yayınları, İstanbul 2017, s. 31.

olmuştur. Merkezî otoritenin zayıfladığı İslâm topraklarında; batıda Fatımîler ve Hamdânîler, doğuda Büveyhîler ve Karmatîler gibi devletlerin etkisiyle Şii hakimiyeti oluşurken, Mâverâünnehir bölgesi Şîlik etkisine girmemeyi başarmıştır.¹⁵ Mâtürîdî'nin yaşadığı asırda Mâverâünnehir Abbâsî halifeliğine bağlı olmakla birlikte özerk bir konumda olup Sâmanoğulları tarafından yönetilmekteydi. Sâmânî yöneticileri hükümdarlığın yetkilerinden olan para basmak, hutbe okutmak, sancak ve hil'at gibi tüm yetkilere sahiptiler.¹⁶

Sâmânî hükümdarlarının bölgede siyâsî istikrarı sağlaması üzerine bölgede huzur ve sükûnet ortamı oluşmuştur. Onların ilme verdikleri önem ve ilim adamlarına gösterdikleri saygı neticesinde Semerkand, Buhara ve Nişâbur gibi şehirler birer ilim yuvası olmuştur.¹⁸ Bölgedeki alimlerin şöhreti çok hızlı bir şekilde yayılmış; Irak, Suriye ve Mâverâünnehir'in diğer şehirlerinden gelen pek çok kimse Semerkand'a ilim öğrenmeye gelmiştir. Öyle ki, Buhara ve Semerkand'ın ilim ve sanatta hilâfet merkezi olan Bağdat'ın önüne geçtiği söylenir olmuştur.¹⁷ Bölge bu derece zengin ve çeşitli ilimlerin öğretildiği merkez bir yer olunca pek çok farklı dinî eğilimlerin görülmesi de doğaldır. Ancak özellikle Ebu Hanîfe'nin talebesi olan Ebu Yûsuf'un (ö. 182/798) Abbasî hanedanlığında baş kadı olmasıyla buraya Abbâsîler tarafından pek çok kadı atanmıştır. Bu atamalar bölgede Hanefîliğin hızla yayılmasına etki etmiştir.¹⁸ Ebü'l-Muîn en-Neseî de (ö. 508/1115), Semerkand'da usûl ve fûrûda Ebu Hanîfe'nin düşüncelerinin benimsendiğini, buradaki ilim ehlinin Ehl-i bid'ata karşı mücadele ettiklerini aktarmıştır.²¹

İmam Mâtürîdî'nin böyle bir ortam içerisinde yetiştiği göz önüne alındığında düşünce sisteminin temellenip gelişmesinde Ebu Hanîfe'nin fikir dünyasından etkilendiğini söyleyebiliriz.¹⁹ Onun yaşadığı asırda Semerkand'da Cüzcâniyye ve İyâziyye

¹⁵ Sönmez Kutlu, 2003, a.g.e., s. 25.

¹⁶ Aydın Usta, "Sâmânîler", TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2009, Cilt:36, ss. 64-67.

¹⁸ - Aydın Usta, a.g.e., s. 67.

¹⁷ Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Ensar Yayınları, İstanbul 2017, s. 38.

¹⁸ Hülya Alper, *Mâtürîdî*, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, Ankara 2019, s. 17. ²¹-

Sönmez Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, OTTO Yayınları, Ankara 2017, s. 134.

¹⁹ Mâtürîdî'nin, Ebu Hanîfe'nin yanı sıra Mürciye mezhebinden de etkilendiği bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, *Ebu Mansûr el-Mâtürîdî'nin Mezhebî Arka Planı*, 2003, ss. 142-158.

adında iki sünni düşünce ekolü olduğu nakledilmiştir. Bölgedeki bu iki Ehl-i Sünnet ekolü Mâtürîdî'nin de içinde büyüdüğü ilmi atmosfere işaret etmektedir.²⁰ Mâtürîdî hayatının çoğunu Sâmânilerin yönetimi altında huzur ve güven atmosferinde geçirmiş olsa da, daha sonra bu ortam aynı şekilde devam etmemiştir. Bir taraftan iç karışıklıklar ve iktidar mücadeleleri, diğer taraftan dış tehditler, siyâsî ve sosyal yaşantıyı olumsuz etkilemiştir. Bilhassa olgunluk döneminde Mâtürîdî'nin birtakım sıkıntılar ile karşılaştığı ve önceki huzur ortamının kalmadığı aktarılmıştır. Bu dönemde II. Nasr b. Ahmed otuz yıla yakın (301-331/914-943) sultanlık yapmış ve bölgede Karâmita adıyla bilinen bâtinî inançları benimsemiştir. Mâtürîdî'de bu tür inançları tenkit ettiği iki eser kaleme almıştır.²¹ Onun hayatı hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmadığımızdan bu sıkıntılı süreçlerde olumsuz ve rahatsız edici davranışlara maruz kaldığı tahmin edilmektedir.²²

2.3. Vefatı

Mâtürîdî'nin doğum tarihindeki belirsizliğin aksine 333 (milâdî 944) yılında Semerkand'da vefat ettiği konusunda genel bir kanaat vardır.²³ Ebü'l-Vefâ el-Kureşî (ö. 775/1373) de İmam Mâtürîdî'nin, Eş'arî'nin vefatından çok kısa bir süre sonra 333 yılında Semerkand'da vefat ettiğini ve kabrinin de orada bulunduğunu aktarmıştır.²⁴ Vefatının ardından Semerkand'ın Çakerdize Mahallesi'nde ulema ve eşraf kabristanlığına defnedilmiştir.²⁵ Vefat ettiği zaman uzun süre Semerkand kadılığı yapmış olan aynı zamanda da öğrencisi olan Ebü'l-Kasım el-Hakîm es-Semerkandî (ö. 342/953) mezar taşına Mâtürîdî ile ilgili şunların yazılmasını emretmiştir:

²⁰ Semerkand'da Mâtürîdîliğin arka planı olarak Hanefilik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şaban Ali Düzgün, *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2011, ss. 15-20.

²¹ Şükrü Özen, "*Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureşîliği Meselesi*", *Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, İstanbul 2009, s. 544.

²² Mâtürîdî'nin hayatındaki bu iki farklı dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ak, 2017, a.g.e., s.

²³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 25.

²⁴ Abdulkadir el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudîyye*, (Nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv) Hecer Yayınları, Kahire 1979, Cilt:3, s.360; Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Dâru'l-Kitabi'l-İslamî, Kahire, s. 195

²⁵ Ramazan Biçer, *Akıl ve İrade Kapısı İmam Mâtürîdî*, Erdem Yayınları, İstanbul 2018, s. 16.

“Burası her bir nefesiyle ilim tahsil eden, bütün gücünü ilmin neşri ve öğretimi yolunda tüketen, din yolundaki eserleri övülen ve ömrünün meyveleri devşirilen kişinin kabridir.”²⁶

2.4. İlmi Kişiliği

2.4.1. Hocaları

İmam Mâtürîdî'nin hocaları hakkında günümüzdeki kaynaklarda yeterince bilgi bulunmayıp nasıl eğitim gördüğü ve nerelere seyahat ettiği konuları ile ilgili de tafsilatlı bilgilere ulaşamıyoruz. Semerkand'da “Dâru'l-Cuzcâniye” adıyla bilinen ilim merkezinde de eğitim gördüğü bilinmektedir. Mâtürîdî'nin ders aldığı hocaları daha çok usul ve fûrû, tevhid ilmi ve mezhepler konusunda ihtisas sahibi kişilerdir.²⁷ Mâtürîdî ise daha çok Kur'ân tefsiri, usûl-i fıkıh, akaid ve bid'at fırkalarının tahkiki gibi alanlarda çalışmalar yapmıştır. Mâtürîdî hem akıl hem de nakil ilimlerini derinlemesine öğrenmiş, temel ilke ve inceliklere vakıf olduktan sonra fıkıh kelâm ve tefsir gibi ilimlerin öğretiminde önde gelen bir alim olmuştur.

Mâtürîdî ilimleri öğretip aktarmanın yanında bu ilimleri sistemleştirerek çağın ötesine geçmeyi başarmıştır. Böylelikle Ehl-i Sünnet akîdesini anlaşılması güç meseleleri açıklığa kavuşturmuş, Mâverâünnehir'deki Ehl-i sünnet Müslümanlarının önderi olmuştur.²⁸

Mâtürîdî devrindeki önemli alimlerden dersler almıştır. Bu alimlerin silsileleri Ebu Hanîfe'ye dayanmaktadır. Bu sebeple Mâtürîdî'nin, Ebu Hanîfe'nin öğrencilerinin öğrencisi olduğunu söylenebilir. Yapılan araştırmalar ve ekseri kanaat İmâm Mâtürîdî'nin Ebu Hanife'den etkilendiğini ve çalışmalarını onun göstermiş olduğu metod ile yaptığını ortaya koymaktadır.²⁹ O, Ebu Hanîfe'ye nispet edilen Fıkhü'l-Ekber, Fıkhü'l-Ebsat,

²⁶ Neseffî, a.g.e., s. 258.

²⁷ Leknevî, a.g.e., s. 195.

²⁸ Zebîdî, *İthâfî's-Sâde*, Cilt:2 s. 5.

²⁹ Sıddık Korkmaz, a.g.e., s. 38.

³³ - Sıddık Korkmaz, a.g.e., s. 38.

Kitâbu'r-Red ale'l-Kaderiyye eserleri okumuş ve bu eserlerde ki konularda derinleşerek bunları kelâmî bir zemine oturtmuştur.³³

Mâtürîdî'nin bilinen hocaları Ebu Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin el-İyâzî, Nusayr b. Yahyâ el-Belhî, Ebu Bekir Ahmed b. İshak b. Sâlih el-Cûzcânî ve Kâdilkudat Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'dir.³⁰ Ebu Nasr el-İyâzî hem hocası hem de arkadaşıdır. İkisi birlikte el- Cûzcânî'nin öğrencileri olmuşlardır.

Ebu Bekîr el-Cûzcânî

Tam adı Ebu Bekir Ahmed b. İshak el-Cûzcânî el-Bağdâdî'dir (ö. III/ IV. yüzyıl). el-Cûzcânî Semerkand alimlerinden biri olup birçok ilimde yüksek bir mertebededir.³¹ Kendisi Cûrcânî olmasına karşın ilim öğrendiği hocası Ebu Süleyman el-Cûzcânî'nin Bağdat'ta bulunduğu sırada kendisi de orada bulunmak zorunda olup Bağdat'a yerleştiği için Bağdâdî diye anılmaya başlamıştır.³² *Kitâbü'l-Fark ve't-Temyiz*, *Kitâbü't-Tevbe* gibi eserler yazdığı aktarılmıştır.³³

Ebu Nasr el-İyâzî

Tam adı Ebu Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin es-Semerkandî el-İyâzî'dir (ö. III/ IV yüzyılın son çeyreği). Soyu Ensar'dan Hazrec kabilesinin lideri Sa'd b. Ubâde'ye (ö. 14/635) dayanmaktadır. el-Cûzcânî den ders aldığı nakledilmektedir.³⁴ Yirmi yaşlarında kendisine ilim ve ders riyaseti verildiği rivayet edilir.³⁵ Neseî onun ilmi derinliği hakkında “dibine ulaşılamayan bir deniz” benzetmesini yapmıştır. Yine Neseî onun ilmi üstünlüğünü yücelterek “usûl ve fûruda kendisine erişilemeyecek bir imam” nitelemesinde bulunmuştur.³⁶ İlimde olduğu gibi cihat meydanlarında da cesaretini ve kahramanlığını sergilemiştir. İlim meclislerinde ki meşguliyetinin yanında fiilen de cihada da katılmış,

³⁰ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 28.

³¹ Neseî, a.g.e., s. 356.

³² Metin Yurdagür, “*Ebu Bekir Cûzcânî*”, TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul 1993, Cilt:8 s.97.

³³ Geniş bilgi için bkz. Metin Yurdagür, a.g.e., s. 97.

³⁴ Abdulkadir el-Kureşî, a.g.e., Cilt:1, s. 177.

³⁵ Neseî, a.g.e., s. 356.

³⁶ Neseî, a.g.e., s. 357.

cihad ederken de şehid olmuştur. Sıfatlar konusunda Mu'tezile ve Neccâriyye mezheplerine karşı mücadele vermiştir. Kendisi ile Mu'tezile arasında on ihtilafli meseleyi *el-Mesâilü'l-Aşri'l-İyazziyye* ismiyle bir metin derlemiştir.³⁷

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

Muhammed b. Mukâtil (ö. 248/862) Rey şehrinde kadılık yapmıştır.³⁸ Ebu Hanife'nin öğrencilerinden Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) öğrencisidir. Horasan fakihlerinden Ebu Mutî el-Bekhi'den (ö. 199/814) fıkıh dersleri almıştır.³⁹ Ayrıca Ebu Mukatil Hafs b. Selm es-Semerkindî'den (ö. 208/823) de ders almıştır.⁴⁰

Nusayr b. Yahyâ el-Belhî

Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 268/881) Ebu Süleyman el-Cüzcânî'den⁴¹, Ebu Mukatil Hafs b. Selm es-Semerkindî'den ve Ebu Mutî el-Belhî'den dersler aldığı bilinmektedir.⁴² “İsminin Nusayr değil “Nasr” olduğu da söylenmiştir.”⁴³ Hanefî fikhını, İmam Mâtürîdî'ye onun aktardığı rivayet edilmiştir.⁴⁴

Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî

Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 285/898) İmam Mâtürîdî'nin diğer üç üstadı gibi Ebu Süleyman el-Cüzcânî'nin talebelerinden biridir. Nisâbur da kadılık yaptığı bilinmektedir. Mâtürîdî'nin ondan rivayette bulunduğu kaydedilmiştir.⁴⁵

2.5. Talebeleri

Hayatını İslâmî ilimlere adayan İmam Mâtürîdî hayatı boyunca birçok talebe yetiştirmiştir. Onan ders alan talebeleri hakkında bilgiler oldukça kısıtlıdır. Mâtürîdîye mezhebinin kurucu imamı olan İmam Mâtürîdî'den bizatihi ders almasa da onun

³⁷ A.g.e., s. 357.

³⁸ Zebîdî, *İthâfî's-Sâdeti'l-Müttakîn*, Cilt: II s. 7.

³⁹ Osman Çetin, “Horasan”, TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 1998, Cilt:18, s. 239.

⁴⁰ Abdulkadir el-Kureşî, a.g.e., Cilt: 3, s. 372.

⁴¹ Abdulkadir el-Kureşî, a.g.e., Cilt: 1, s. 546.

⁴² Zebîdî, *İthâfî's-Sâdeti'l-Müttakîn*, Cilt: 2 s. 7.

⁴³ Hülya Alper, 2019, a.g.e., s. 33.

⁴⁴ Ebu Zehra, a.g.e., s. 173

⁴⁵ Abdulkadir el-Kureşî, a.g.e., Cilt:3, s. 82.

fikirlerinden ve kurmuş olduğu akîde sisteminden etkilenip dolaylı olarak da yetiştirdiği birçok talebesi olduğunu söyleyebiliriz. Kaynaklar Mâtürîdî'den ders alan dört isimden bahseder.⁴⁶

2.5.1. Ebu'l-Kasım İshâk b. Muhammed b. İsmâil el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkandî

Hakîm es-Semerkandî (ö. 342/954) Mâtürîdî'den ders almış olup⁴⁷ uzun süre Semerkand da kadılık yapmıştır. Güzel ahlakından ve hikmet sahibi oluşundan ötürü kendisine “el-Hakîm” denilmiştir. Kelâm, Fıkıh Tefsir gibi ilimlerde derinleşmiş ve birçok Müslümanın kalbinde yer edinmiş mümtaz bir şahsiyettir.⁴⁸ Kendi döneminde ki yöneticilerin talebi üzerine Ehl-i Sünnet akidesini özetleyen *es-Sevâdü'l-A'zam* adlı risaleyi yazmıştır.⁴⁹

2.5.2. Ebu'l-Hasen Ali b. Saîd er-Rüstüfağnî

Ebu'l-Hasen Ali b. Saîd er-Rüstüfağnî el-Hanefî (ö.345/956) Semerkand da ki bir köy olan Rüstüfağn'a nisbetle Rüstüfağnî olarak anılır. Mâtürîdî'nin ders halkasında bulunan Rüstüfağnî⁵⁰, *İrşâdü'l-Muhtedî*, *Kitâbu'z-Zevâ'id ve'l-Fevâ'id* ve *Kitâb fi'l-Hilâf*⁵¹ gibi eserler yazmıştır. Neseî Tebsiratü'l Edillesi'nde Rüstüfağnî'nin Mâtürîdî'nin arkadaşı olduğunu söylemiştir.⁵² Usul ve furu konularında Mâtürîdî ile aynı görüşlere sahip olsa da müctehidin içtihadı hakkında isabet edip etmediği konusunda onunla farklı düşünmektedir. Mâtürîdî'ye göre içtihad eden her müctehid isabet etmemiştir.⁵³ Rüstüfağnî'ye göre ise içtihadı hak olsun olmasın her müctehid isabetli içtihat yapmıştır görüşündedir.⁵⁴

⁴⁶ Leknevî, a.g.e., s. 195.

⁴⁷ A.g.e., s. 195.

⁴⁸ Neseî, a.g.e., s. 360.

⁴⁹ Muhammed Aruçi, “*es-Sevâdü'l-A'zam*”, TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul 2009, Cilt:36, s. 578.

⁵⁰ Neseî, a.g.e., s. 360.

⁵¹ Leknevî, a.g.e., s. 65.

⁵² Neseî, a.g.e., s. 28.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Bekir Topaloğlu), Ensar Yayınları, İstanbul 2017a, Cilt:17, s. 77.

⁵⁴ Abdulkadir el-Kureşî, a.g.e., Cilt:2, ss. 570-571.

2.5.4. Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa b. İsâ el-Pezdevî

Ebu Muhammed Abdülkerim el-Pezdevî (ö. 390/1000) fıkıh ve kelâm ilimlerinde Mâtürîdî'nin talebesi olmuştur.⁵⁵ Pezdevî'nin çocukları ve torunları ilimde çok yüksek mertebelere gelmiştir. Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî'nin (ö.482/1089) dedesidir.⁵⁶ Pezde Nesefî'e altı fersah uzaklıkta ki bir kale adıdır.⁵⁷

2.5.5. Ebu Ahmed el-İyâzî

Ebu Ahmed el-İyâzî (ö. 9/10. asrın başları) Mâtürîdî'nin hocalarından Ebu Nasr el-İyâzî'nin oğlu olup Mâtürîdî'den birçok ilim öğrenmiştir.⁵⁸ Hakîm es-Semerkandî onu şu sözleri ile övmüştür: ‘‘Horasan ve Mâverâünnehir’de yüzyıllardır ilim, anlayış, lisan, dindarlık, nezaket ve güvenilirlik bakımından fakih Ebu Ahmed el-İyâzî gibi biri çıkmamıştır.’’⁵⁹ Ebu Ahmed el-İyâzî, Ehl-i Bid’at ve Ehl-i Hevâ’ya karşı Ehl-i Sünnet akidesinin savunmasıyla ün kazanmıştır. *El-Mesâilu'l-Aşeri'l-Iyaziyye* diye bilinen Mutezile mezhebiyle Ehli sünnet mezhebi arasında tartışma konusu olan konuları ihtiva etmiştir.⁶⁰

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Mâtürîdî'nin bıraktığı eserleri okuyup onun oluşturmuş olduğu sistematığı kabul edenler ve düşünce sistemini benimseyip tatbik edenleri de öğrencileri arasında sayabileceğimiz gibi kaynaklarda isimleriyle belirtilen şahsiyetleri ayrı olarak bahsediyoruz. Özellikle şu isimler Mâtürîdiyye mezhebinin ekolleşmesinde ve yaygınlaşmasında önemli şahsiyetlerdir: Sadru'l-İslâm Ebu'l Yusr Muhammed el-Pezdevî (ö. 493/1099), Ebü'l Muîn en-Nesefî (ö. 508/1114), Necmüddin Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142), Alaüddin Ebu Bekir Muhammed es-Semerkandî (ö.

⁵⁵ Abdulkadir el-Kureşî, a.g.e., Cilt:2, s. 458.

⁵⁶ Leknevi, a.g.e., s. 101.

⁵⁷ Siddık Korkmaz, a.g.e., s. 43.

⁵⁸ Nesefî, a.g.e., s. 359.

⁵⁹ Kureşî, a.g.e., Cilt:4, s. 10.

⁶⁰ Nesefî, a.g.e., s. 357.

540/1145), Nureddin Ahmed es-Sâbûbi (ö. 580/1185), Hâfuzuddin Ebu'l-Berekât Abdullah en-Nesefî (ö. 710/1310).⁶¹

2.6.Eserleri

Ebu Mansûr el-Mâtürîdî'yi anlamamızı ve onu önemli bir şahsiyet yapan unsurların neler olduğunu bilmemizi sağlayacak en önemli etken hiç şüphe yok ki arkasında bıraktığı eserleridir. Mâtürîdî, Kelâm, Tefsir, Kıraat, Usûl-ü fıkıh ve Fıkıh gibi dini ilimlerinde çok yüksek bir mevkiilere gelerek bu alanlarda eserler yazmıştır. Fakat bunların pek çoğu korunamamış göç, salgın, istila, doğal afetler ve başka sebeplerden ötürü kaybolmuşlardır.⁶²

İmam Mâtürîdî'ye ait olduğu tespit edilen on dört eser bulunmaktadır:⁶³

- 1) *Kitâbu't-Tevhîd*
- 2) *Te'vilâtü'l-Kur'ân*
- 3) *Kitâbu'l-Makâlât*⁶⁴
- 4) *Kitâbü'l-Cedel fî Usûli'l-Fıkh*⁶⁵
- 5) *Kitâbü Reddi Evâili'l-Edilleli'l-Ka'bi*⁶⁶
- 6) *Kitâbü Reddi Tehzibi'l-Cedel li'l-Ka'bi*⁶⁷
- 7) *Kitâbü Beyani Vehmi'l-Mutezile*⁶⁸
- 8) *Kitâbü fî'r-Red' Ale'l Karâmita (fî'l-Usul)*⁶⁹

⁶¹ İmam Mâtürîdî'den etkilenecek onun çizgisinde eser veren, düşünce üreten müellifler elbette ki bu kadar değildir. Biz en meşhurlarını zikretmekle yetindik. Detaylı bilgi için bkz. Ali Rıza Karabulut, ‘‘Mâtürîdî'nin Eserleri ve Hakkında Yayınlananlar’’, Ebu Mansûr Semerkandî Mâtürîdî, Kayseri 1990, s.186-196.

⁶² Bu eserlerin hangileri olduğu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, *Ebu Mansûr Mâtürîdî ve Mâtürîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya*, s. 394.

⁶³ Ahmet Ak, *Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 44

⁶⁴ Nesefî, a.g.e., s. 52; el-Pezdevî, *Kitâbu Usûli'i-Din*, s. 241.

⁶⁵ Nesefî, a.g.e., s. 359.

⁶⁶ A.g.e., s. 359.

⁶⁷ A.g.e., s. 359.

⁶⁸ A.g.e., s. 359.

9) *Kitâbü fi'r-Red' Ale'l Karâmita (fi'l-Füru)*⁷⁰

10) *Meâhizü'ş-Şerâi'fi-Usûli'l-Fıkh*⁷¹

11) *Reddü Vâidü'l Füssâk li'l-Ka'bi*⁷²

12) *Reddü Kitâbi'l-Îmâme li-Ba'di'r-Revâfız*⁷³

13) *Reddü'l-Usûli'l-Hamse li-Ebi Ömer el-Bâhili*⁷⁴

14) *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağır*⁷⁵

Bunlardan yalnızca *Kitâbu't-Tevhid* ve *Te'vilâtü'l-Kur'an* günümüze kadar tam manasıyla gelebilmiştir. Ayrıca Mâtürîdî'ye nispet edilen fakat ona aidiyeti kesin olmayan bazı eserlerde vardır. Mâtürîdî'ye aidiyeti şüpheli olan eserler şunlardır:

1) *Risâle fi't-Tevhid*⁷⁶

2) *Şerhu'l-Fıkhı'l-Ekber*⁷⁷

3) *Kitâbü'l-Usûlu'd-Din*⁷⁸

4) *Vesâya ve Münâcât*⁷⁹

5) *Pendnâme-i Mâtürîdî*⁸⁰

6) *Usûlü'l-Îmân ve Risâle fi-Beyâni Gurûhi Ehli'd-Dalâl ve Makâletihim*⁸¹

⁶⁹ A.g.e., s. 359.

⁷⁰ A.g.e., s. 359.

⁷¹ A.g.e., s. 146.

⁷² A.g.e., s. 359.

⁷³ A.g.e., s. 359.

⁷⁴ Ahmet Ak, 2006, a.g.e., s. 45.

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-Senâi*, Cilt:7, s. 47

⁷⁶ Mâtürîdî'nin *Kitâbu't-Tevhid*'den farklı küçük bir risalesidir. Bkz. Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, Ensar Yayınları, İstanbul 2008, s. 70.

⁷⁷ Ahmet Ak hoca bu eserin yanlışlıkla nispet edildiğini iddia etmiştir. Bkz. Ahmet Ak, 2008, a.g.e., s. 70.

⁷⁸ Fuad Sezgin, *Tarih-i Turasi'l-Arâbi*, 1991, Cilt:4, s. 42.

⁷⁹ Fuad Sezgin, GAS, Cilt:1 s. 606.

⁸⁰ Bekir Topaloğlu *Kitâbu't-Tevhid* çevrisinde bu eserin *Vesâyâ ve münâcât* adlı risalenin yayımlanmış adı olduğunu belirtmiştir.

⁸¹ Sönmez Kutlu, *Ebu Mansur el-Mâtürîdî ve Mâtürîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya*, s. 398.

Eserlerinin içeriğine baktığımız zaman Ebu Hanîfe'nin görüşlerinin sistemleştirdiği görmekteyiz. Eserlerini yazdığı ortam Sâ mânîlerin hoşgörüy e ve adalete dayalı bir yönetimi altında, Abbâsîlerin Bağdat'ta ki halifeliklerinin zayıf düştüğü zamanlara denk gelmektedir. Tam da bu ortamda Mâtürîdî, Şîâ'ya siyâsî anlamda karşı olan Sünnilik hareketinin düşüncelerini akıl ve naklin sentezi içerisinde sistemleştirerek çok önemli bir işi başarmıştır. Döneminde ki birçok ilmi ve itikadî probleme çözümler getirerek hem muhaliflerin fikirlerinin çürütmüş hem de Sünnî kanadın kafasında ki şüpheleri büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Mâtürîdî'nin eserlerini incelediğimiz zaman o döneme kadar ki nakil-akıl çelişmesine son vererek bu iki unsuru sentezleyerek yeni bir sistem inşa etmiştir. Hem naklin (vahiy) hem de aklın dini meselelerde kaynak olduğunu kabul ederek bunun hücceti hususunda eserler kaleme almıştır.

2.6.1. Günümüze Ulaşan Eserleri

Kitâbü't-Tevhîd

İmam Mâtürîdî'yi İslam topraklarında ün yapmasını sağlayan en temel kaynak eserden biridir. Eserde öncelikle bilgi konusu daha sonra Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları; kader ve kaza meselesi; nübüvvetin gerekliliği ve ispatı; büyük günah işleyenlerin durumu, iman ve İslam gibi muhtelif konular yine özellikle kelâm ilminin başlıca konu başlıkları yer almaktadır. Bunca konuyu içinde barındıran bu kült eser konulara vakıf olmayan insanlar tarafından ağır gelebileceği gibi konulara aşına kişiler tarafından bile zaman zaman anlaşılması hususunda zorluklar çekildiğini görüyoruz. Hatta 5. asırda yaşamış olan Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100) dahi *Kitâbü't-Tevhîd*'in ağır bir üslubunun olduğu söyleyenler arasındadır.⁸² Bu eserin tek yazma nüshası İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi'nde bulunmuştur. Bu yazma eseri Fethullah Huleyf 1970 yılında tahkik ederek yeniden basmıştır.⁸³ Fikri Yavuz'un takdimi ile birlikte Hüseyin Sudi Erdoğan tarafından 1981 yılında eser Türkçe'ye çevrilmiştir.⁸⁴ Daha sonra Prof. Dr. Bekir

⁸² Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, s. 3.

⁸³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 32.

⁸⁴ Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, (Çev. Hüseyin Sudi Erdoğan), Hicret Yayınları, İstanbul 1981, s. 32.

Topaloğlu (1932-2016) tarafından tercümesi yapılan eser 2002 yılında İSAM Yayınları aracılığıyla yayınlanmıştır.⁸⁵

Te'vilâtü'l-Kur'ân

Erken dönemde tefsir alanında ki en önemli çalışmalardan biridir. Eser re'y tefsiri olarak da isimlendirilen dirâyet tefsir yönteminin ilk örneğini teşkil etmektedir.⁸⁶ Eser yalnızca dirâyet tefsiri değil, nakle dayanan yönleri bakımından rivayet tefsirin niteliklerini de taşımaktadır. Eserde ayetlere yapılan çeşitli te'villere de yer verilmiştir. Mâtürîdî'nin kendisi de eserinin başında tefsir ve te'vil ayrımını yapmıştır. O, sahabe dışındaki kişilerin ayetler hakkında söylemlerinin te'vil olduğunu söylemektedir. Te'vil, tefsir gibi kesinlik içermediğinden ötürü Allah Teâlâ adına bir açıklama yapma iddiası da yoktur.⁸⁷ Bu bakımdan eser Kur'an'ın te'vilini içeren bir kaynaktır.

Te'vilât, Kitâbü't-Tevhid'den farklı olarak birçok yazma nüshası kütüphanelerde bulunmaktadır. Yazma nüshalar üzerinde muhtelif kişiler tarafından çalışmalar yapıp bu yapılan çalışmalar yayınlanmıştır. Eserin yazma nüshasının tümü ilk olarak Fâtıma Yûsuf el-Hıyemî tarafından 2004 yılında *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemmâ Te'vilâtü Ehli's-Sünne* adıyla beş cilt olarak Beyrut'ta basılmıştır.⁸⁸ Eser üzerinde bir başka tahkik 2005-2011 yılları arasında İstanbul'da Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun (1932-2016) koordinatörlüğünde muhtelif ilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸⁹ Kitap daha sonra bu neşirden hareketle Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz editörlüğünde yine birçok ilim adamı tarafından tercüme edilmiştir.⁹⁴

⁸⁵ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 31.

⁸⁶ Bekir Topaloğlu, "Te'vilâtü'l-Kur'ân", TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul 2012, Cilt:41, s. 32.

⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Bekir Topaloğlu), Ensar Yayınları, İstanbul 2015a, Cilt:1 s. 3.

⁸⁸ Hülya Alper, 2019, a.g.e., s. 40.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (Ed. Bekir Topaloğlu), , Mizan Yayınevi, İstanbul 2005-2011, Cilt:1-17, ⁹⁴- Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi* (Ed. Yusuf Şevki Yavuz), Ensar Yayınları, İstanbul 2015-2019, Cilt:1-17.

2.7. Temel Görüşleri

2.7.1. Tevhid Anlayışı

Kelâm sisteminin en temel esası olan Tevhid ilkesi İmam Mâtürîdî içinde en başta gelen inanç ilkelerinden biridir. Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ tüm insanlığa göndermiş olduğu tevhid iman esasını, insanlar birtakım hurafeler katarak bozmuşlardır.⁹⁰ Yalnızca İslam fırkası⁹¹ tevhid inancını bozmadan bu ilkeyi koruyabilmiştir. Mâtürîdî dinde asıl olan şeyin tevhid inancı olduğunu, bu akideye zıt hareket edenin yoldan sapmış olduğu eserlerinde sıkça değinmiştir. Fethullah Huleyf, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ı tevhid konusunu açıklamak için yazdığını söylemiştir.⁹² Öyle ki, eserinin ismini dahi *Kitâbü't-Tevhîd* koymuştur. Eserlerinde sürekli olarak tapılmaya layık tek ilahın Allah olduğunu vurgulayarak, insanlara şirkten ve şeytanın tuzaklarından korunmaları için öğütler vermektedir. Tevhid ilkesinin önemini ve gerekliliği açıklarken kendi döneminde ki düalist akımlara da cevap vererek onların argümanlarına aklî ve mantikî cevaplar vermiştir.

Mâtürîdî insanların "bir"e verdiği önemden bahsederek bir'in aslında ilkiği, azamet ve hükümlanlığı da nitelemek için kullanıldığını buna en layık olanında Allah olduğunu vurgulamıştır.⁹³ Aklî olarak getirdiği delillerden biriside kelâmcıların çok sık kullandığı "burhân-ı temânu" delilidir. Birden fazla ilahın olması alemde bir kaosa neden olacağı ve mutlaka birinin diğerine üstün geleceğinden hareketle, birden fazla ilahın olamayacağını söylemiştir.⁹⁴ Alemin nizâmına baktığımız zaman her şeyin yerli yerinde olduğunu ve bunda bir bozulmanın olmadığını görüyoruz. Birden fazla ilahın olması durumunda böyle bir düzenden bahsedemezdik. Aynı zamanda tabiatta birbirine zıt olan farklı nesnelere görüyoruz ve bu zıtlıklar bir ahenk içerisinde karşımıza çıkıyor. Bu da hepsinin tek bir kaynak noktası olduğunu bizlere göstermektedir. Yine evrende farklı cinslerin birbirlerine uzak kalmalarına rağmen türlü sebep ve menfaatlerle birbirlerine

⁹⁰ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., ss. 88-94; 219-222.

⁹¹ Prof. Dr. Ahmet Ak, Mâtürîdî'nin buradan kast ettiği İslam fırkasının kendi mezhebi için söylediğini iddia etmektedir. Bkz. Ahmet Ak, 2008, a.g.e., s. 74.

⁹² Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, nşr. Fethullah Huleyf, Önsöz, s. 6.

⁹³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 37.

⁹⁴ Hülya Alper, 2019, a.g.e., s. 66.

karşı diyalog içerisinde olmaları da bu tek yönetimin izlerini barındırıyor.⁹⁵ Mâtürîdî bu ve bunun gibi birçok hikmette olduğu gibi tüm yaratılmış olan her şeyde Allah Teâlâ'nın vahdâniyyet ve rubûbiyyet delillerini görmemizin mümkün olduğunu, insan aklının da Allah'ın varlığını ve birliğini bulabilecek bir yapıda yaratıldığını belirtmiştir.⁹⁶

İman Anlayışı

İmanın Tanımı

Mâtürîdî'ye göre iman, kalbin tasdikidir.⁹⁷ Dil, sadece kalbin tasdikine işaret eder. Bu sebeple imanın kalp işi olduğunu söylemektedir. İmanın sadece marifet yahut dil yoluyla olduğunu söyleyenlere karşı birçok aklî ve naklî deliller sunmuştur.⁹⁸ Mâtürîdî, nakli delil olarak Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde geçen ayetlerde sadece dilleri ile tasdik eden kişilerin gerçek manada iman etmemiş oldukları delil göstermiştir.⁹⁹ Zira münâfikların dilleriyle iman ettiklerini söylemelerine karşın onların aslında inkarcı olduklarını, yine bazı bedevîler hakkında kalpleri ile tasdik etmedikleri için Kur'an'da bunların inanmış kişiler olmadığını bildiren ayetleri de delil olarak kullanmıştır. Eğer iman sadece dil ile olsaydı Kur'an-ı Kerim'de münafık ve bahsi geçen bedevîlerden Allah bu şekilde bahsetmeyeceğini ayetlerle tescillemiştir. Kalbi imanla dolu olduğu halde inkara zorlanan Ammar bin Yasir'i kast eden ayette¹⁰⁰ imanın şartı için kalbin tasdik etmesi gerektiği, zorlanma sebebiyle dille söylenen küfrün geçersiz olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹ Aklî delil olarak ise imanın hiçbir baskı içinde olmayan tek yerinin kalp olduğunu belirtmiştir.¹⁰² Aynı zamanda dünyada dilsiz insanların da varlığından bahsederek; iman sadece dil ile olsaydı, bu insanların iman etmelerinin olanaksız olacağından, bu nedenle her sebepte iman için kalp tasdikine ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Bunun dışında kalbin tasdikinden sonra dil ile de şahitlik yapılabileceğinden fakat tek başına dilin iman için yeterli olmayacağını çeşitli argümanlarla anlatmıştır. Her ihtiyârî fiil gibi imanında

⁹⁵ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 40.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul 2017b, Cilt:7, s. 307.

⁹⁷ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 713.

⁹⁸ A.g.e., ss. 713-723.

⁹⁹ A.g.e., ss. 713-720.

¹⁰⁰ en-Nahl, 16/106.

¹⁰¹ A.g.e., s. 725.

¹⁰² A.g.e., s. 721.

kesb açısından insana, yaratma açısından Allah'a ait olduğunu, fiilin gerçekleşmesinde hem Allah'ın hem de insanın rolünün olduğunu vurgulamıştır.¹⁰³ Kısaca, tercih etme bakımından fiiller insana aitken, insanın istediği doğrultuda fiilleri yaratma Allah'a ait olmaktadır. Mâtürîdî, insanın sorumlu tutulabilmesi için fiilini hür iradesiyle gerçekleştirmesine bağlamıştır. Bu sebeple kulun, fiillerini özellikle de iman gibi hayatî bir meselede hür iradesini kullanabilmesi oldukça makul bir durumdur. Bir kişinin imanı reddetmesi durumunda, Allah'ın lütfu ve keremi çok geniş olduğu için o kişiye imanı sevdirecek ve kalbine sevimli gösterecektir. Özetle karar mekanizmasına direk olarak müdahale etmeden iman etmek isteyeneye iman etme gücü, inkar etmek isteyeneye de inkar gücünü bahşederek dilediği kullarına tevfiik edecektir.¹⁰⁴

İman-Amel Anlayışı

Mâtürîdî, İman ile amel kavramlarını birbirinden ayırmakta; imanı asıl görmekle birlikte, ameli ise imanın bir gerekliliği saymaktadır.¹⁰⁵ İman ile amel birbirinden ayrı iki kavrammış gibi gözükseler de et ile tırnak gibi birbirinden ayrılmaz bir bütünü oluştururlar. Kişi Allah'a kulluk görevini amelleri ile ifa etmektedir fakat bunu iman etmeden bundan bağımsız olarak gerçekleştiremez.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih amel işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”¹⁰⁶ Mâtürîdî'ye göre bu ayet, amelin imana dahil edilemeyeceğini göstermektedir. Çünkü “Kim mümin olarak salih amel işlerse” ifadesi amelin imanın aynısı olmadığı bilakis şartı olduğunu göstermektedir.¹⁰⁷ Mâtürîdî, cibril hadisini de iman ve amelin ayrı şeyler olduğu noktasında delil getirmektedir. Cebrail (a.s.) Resullullah (s.a.s.)'e gelerek imanın tanımını sorduğunda Hz. Peygamber: “İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır” şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁸ Bu cevaptan da iman ile

¹⁰³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 491.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 502.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 535.

¹⁰⁶ en-Nisa, 4/124.

¹⁰⁷ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., s. 505.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 503.

amelin ayrı şeyler olduğunu anlamaktayız, demiştir. Bu ve bunun gibi birçok delilden dolayı İmam Mâtürîdî ameli imanın şartlarından saymayarak, amelin eksik olmasıyla veya terkiyle kişinin imandan çıkmayacağını vurgulamaktadır. Her şeye rağmen o bir kulun amelleri yapmamasıyla da Müslüman kalacağını söylese de asi bir mümin olacağını belirtip her kulun kulluk vazifesini yapmasını öğütlemektedir.

Büyük Günah Meselesi

Mâtürîdî, imanı sadece tasdikten ibaret gördüğü ve iman ile ameli birbirinden ayrı gördüğü için şirk haricindeki büyük günahların insanı imandan çıkarmayacağını söylemiştir.¹⁰⁹ Büyük günahları işleyen kimseler günahkar olurlar. Allah günahkar kullarının dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü Allah, bu günahları işleyen kulları kınayıp uyarmasına rağmen onları mümin olarak isimlendirmektedir.¹¹⁰ Nitekim bir ayette Allah şöyle buyurur: “İman edenlerin Allah’ı zikretmelerinin ve inen hak Kur’an’dan dolayı kalplerinin saygıyla ürpermesinin zamanı hâlâ gelmedi mi?”¹¹¹ diyerek Allah Teâlâ, hatalı davranışlardan dolayı mü’minleri kınamakla birlikte onların mümin kabul etmiştir. Başka bir ayette, “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazab gerektiren bir iştir.”¹¹² buyurmaktadır. Allah burada yalan söyleme günahını söyleyenlere karşı gazab uyarısında bulunmuş ve tehdit etmiştir. Fakat hitabın başında “Ey iman edenler” diye başlaması onların bu günahı işlemelerine karşın imanlarını sürdürdüklerine delil olmaktadır demiştir.¹¹³

İmanda Artma ve Eksilme

Mâtürîdî’ye göre iman, amellerin yapılmasıyla artmayacağı gibi terk edilmesiyle de azalmamaktadır.¹¹⁴ İman, Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed (a.s.)’in onun

¹⁰⁹ A.g.e., s. 625.

¹¹⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul 2016a, Cilt:4, s. 46.

¹¹¹ el-Hadîd, 57/16.

¹¹² es-Sâf, 61/2-3.

¹¹³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul 2016b, Cilt:5, s. 117.

¹¹⁴ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., s.332; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul 2015b, Cilt:2 s. 331.

kulu ve elçisi olduğuna kalp ile tasdik etmektir. Mâtürîdî'ye göre imanın tanımı bu olduğu için, imanın kendisinde herhangi bir artma ve eksilme olamayacağına, imanın ancak kalitesinde artma veya eksiklik olabileceğini söylemiştir. İmandaki artışı, sürekli olarak iman çizgisinde kalan bir Müslümanın inkarı sevk edecek şeylerden uzak durarak sürekli imanını tazelemesi olarak yorumlamıştır.¹¹⁵

İman etmek, inanılması gereken şeylere icmâlen/toptan inanmayı gerektirir. Adet miktar olarak imanda azalma mümkün değildir, yalnızca imanın keyfiyeti/vasfı hakkında bir artış ve azalış olabilir demiştir. Mâtürîdî'ye göre Allah'ın ayetleri yalnızca Kur'an ayetleri değil, alemde onun varlığına ve birliğine delalet eden her şey Allah'ın ayet ve delilleridir. Bu ayetlere bakarak onlardaki nizamı, ahenk ve bütünlüğü gören kimse bunlara baktıkça imanı kökleşip kuvvetlenir.¹¹⁶ Mâtürîdî'nin imanda eksilme ve artma olamayacağı meselesini Ahmet Ak suyun yapısından örnek vererek açıklamıştır: Nasıl ki suyu oluşturan atomlar H₂ O 'dan meydana gelir, sadece oksijen veyahut sadece hidrojenin oluşmasıyla su oluşmayacağı gibi iman esaslarının da bir bütün halinde olmaması imanı oluşturmayacaktır. Yani nasıl ki sadece hidrojen atomunun veya oksijen atomunun var olması suyu oluşturamayacağına göre iman ilkeleri de bir bütün halinde anlamlı hale gelmektedir. Bu sebeple imanda eksilme, iman esaslarının artıp eksilmesiyle değil, Mâtürîdî'nin ortaya koyduğu gibi kalite ve takva açısından artma ve noksanlıkla olabilir.¹¹⁷

İmanda İstisna

Mâtürîdî, imanda istisnanın yani “İnşallah müminim” demenin insanın imanını şüpheye sokacağı gerekçesiyle doğru bulmaz.¹¹⁸ İstisna, halk nazarında kesin olan konularda değil, şüphe ve zan ifade eden hususlarda kullanılır. Zira kesin olan bir durum karşısında “inşallah” diyerek istisna yapan kişi karşısındaki muhataplarını şüpheye sokmaktadır.¹¹⁹ Mâtürîdî'ye göre Allah'ın, “İman edenler ancak, Allah'a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla

¹¹⁵ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., s. 332.

¹¹⁶ Mâtürîdî, a.g.e., ss. 9-10.

¹¹⁷ Ahmet Ak, 2008, a.g.e., s. 95.

¹¹⁸ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 737.

¹¹⁹ A.g.e., s. 738.

cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin (sadıkların) ta kendileridir.”¹²⁰ ayeti ile insanları uyarılmış ve “Biz Allah’a indirilene (Kur’an’a) inandık deyiniz”¹²¹ beyanıyla, iman konusunda şüpheye ve zanna düşülmemesi gerektiği ve inandık demenin kesin bir dil ile ifade edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹²²

Mâtürîdî göre imanını “inşallah müminim” şeklinde ifade eden kişi net bir ifade kullanmış olmaz. Çünkü “inşallah” kelimesi “zannedirim”, “tahmin ederim”, “şüphe ile karşılarım” gibi anlamlara gelmektedir. Bir Müslümanın da imanı gibi hassas bir meselede şek ile konuşması uygun değildir.¹²³ Bu durum karşısında kocaman bir ağaç olan kişinin “Ben inşallah şu ağacı görüyorum” demesi gibidir. Veya güneşli ve açık bir havada, bir kimsenin güneşi göstererek “Ben inşallah güneşi görüyorum” demesi kadar tuhaf bir durumdur.¹²⁴

İmamet Anlayışı

Mâtürîdî’ye göre siyasi ve tarihi gerçekler bir yöneticinin olmasını zorunlu kılmaktadır. İnsanların toplum olarak barış ve huzur ortamında bir yaşam sürmeleri için toplumsal bir düzen gerekmektedir. Bu toplumsal düzende bir başkan tarafından yönetilmek zorundadır.¹²⁵

Mâtürîdî bir imamı/devlet başkanını gerekli görmekte fakat bu başkanın hangi vasıfları taşıması gerektiği ve nasıl seçileceği hakkında Kur’an’da açık bir hükmün bulunmadığını söylemektedir. İmamet konusunda birçok mezhebin farklı fikirler öne sürmesi de Kur’an’da bu konuda açık bir hükmün bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Yani Şifilerin iddia ettiği gibi imamet hakkında ne nass ne de bir tayin söz konusudur.¹²⁶ Kur’an-ı Kerim de, “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre itaat edin...”¹²⁷ ayetinde İslam âlimleri ihtalaf etmişlerdir. Onlardan bir

¹²⁰ el-Hucurat, 49/15.

¹²¹ el-Bakara, 2/136.

¹²² Mâtürîdî, 2002, a.g.e., ss. 743-744.

¹²³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., ss. 624-625.

¹²⁴ Ahmet Ak, 2008, a.g.e., s. 96.

¹²⁵ A.g.e., s. 285.

¹²⁶ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., ss. 441-446.

¹²⁷ en-Nisa, 4/59.

kısmı ulu'l-emr kelimesinin alimlere nispet edildiğini söylemişler, bir kısmı amirler, bir kısmı ise ordu komutanları olarak anlamışlardır.¹²⁸ Ona göre bu ayet Şîflerin imamet anlayışını çürütmektedir. Ayette geçen 'ulu'l-emr' ifadesine Şîflerin iddia ettiği üzere imam anlamı vermek imkânsızdır. Çünkü ayetin devamı "Aranızda ihtilafa düştüğünüzde Allah'a ve resulüne müracaat edin" şeklinde olup "Allah'a, Resulüne ve imama danışın" şeklinde değildir. İmam Mâtürîdî bu ayeti şu şekilde anlamıştır: Tartışmalı konularda önce Kitaba, Peygamber hayatta ise Peygambere, hayatta değil ise sünnetine başvurulur. Eğer buralarda konu ile ilgili bir bilgi bulunamadıysa, o konudaki icmaya, icma yoksa ictihata başvurmak gerekir.¹²⁹

Şia'ya göre ise imama uymak farzdır ve ona uymayıp muhalefet edenler kafir olurlar. Eğer Şia'nın dediği gibi imama itaat farz olsaydı ayette Yüce Allah'ın açıkça "imama danışın" buyurması gerekirdi. Bu hususta hiç kimse Peygamberin yerini dolduramayacaktır.¹³⁰ Ulu'l emr kelimesi hakkında bir birliktelik sağlanamadığı için zannîdir. Mâtürîdî itikâdî konularda zanna yer olmadığını söyleyerek Şîflerin görüşlerini bir kez daha reddetmiştir.¹³¹

Mâtürîdî, "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor..."¹³² ayetini Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'den nakledilen şu hadis ile açıklamıştır; "Kıyamet gününde insanların en sevimlisi ve bana en yakın olanı âdil imamdır, insanların en kötüsü ve azabı en şiddetli olan ise zalim sultandır"¹³³. Bu hadisten hareketle Mâtürîdî, imamda bulunması gereken en önemli özellik adalet ile hükmetmektir demiştir.¹³⁴ Mâtürîdî, "Biz seni yeryüzünde halife kıldık"¹³⁵ ayetinin yorumu olarak halife kavramının tüm insanlığı kapsadığı yorumunda bulunarak, yeryüzünde ki insanların hepsinin Allah'ın birer halifesi/temsilcisi olduğu

¹²⁸ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., ss. 441-446.

¹²⁹ Geniş bilgi için bkz. Mâtürîdî, 2016b, a.g.e., s.23; Mâtürîdî, 2016a, a.g.e., s. 111.

¹³⁰ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., ss. 442-443.

¹³¹ Mâtürîdî, 2016b, a.g.e., s. 112.

¹³² en-Nisa, 4/58.

¹³³ Tirmizî, "Ahkam", 4.

¹³⁴ Mâtürîdî, 2016b, a.g.e., s. 111.

¹³⁵ es-Sâd, 38/26.

sonucuna varmıştır. O yüzden sadece imamlar değil, bütün insanoğlu hak ve adaletle hareket etmelidir demiştir.¹³⁶

İnsan Fiilleri ve Özgürlük

Mâtürîdî, özgürlük meselesine ulûhiyyet tarafından bakarak insanın özgürlüğünü hiçe sayan Cebriyye'yle, Allah'ın yetkinliğini sınırlayan Kaderriyye arasında mutedil bir yaklaşım ortaya koymuştur. O, fiili hem Allah'a hem de insanlara farklı cihetten nispet ederek Allah'ın uluhiyetine gölge düşürmeden insana özgürlük alanı da tanımıştır. Mâtürîdî özgürlük probleminde ve insan fiillerinin yaratıcının kimin olduğu probleminde çözüm olarak hem insanın fiillerinin gerçek faili olduğu hem de bu fiillerin Allah'ın güç ve kudreti altında olduğunu öylemiştir. O, kulun Allah'ın kendisine verdiği kudret eylemlerini kesb ettiğini yani kazandığını söyleyerek bu bakımdan fiilin failinin kişinin kendisi olduğunu söylemiştir. Diğer bakımdan insanın bütün fiilleri. “Her şeyin yaratıcısıdır.”¹³⁷ ayeti gereğince Allah tarafından varlık bulmaktadır. Kısaca fiil kesb bakımından insana, yaratma bakımından Allah'a nispet edilmektedir.¹³⁸

Allah'ın Görülmesi (Ru'yetullah)

Rü'yetullah yani Allah'ın görülmesi meselesiyle ilgili olarak Mâtürîdî, O'nun görülmesi haktır, ancak bu görülme ihatasız, yani herhangi bir sınırlama, kuşatılma getirilmeden gerçekleşmektedir demiştir.¹³⁹ Eğer Allah'ın görülmesini bunlardan münezzeh tutmazsak Hâşviyye tarzı bir yaklaşımda bulunmuş oluruz. Mâtürîdî rü'yetullah ile ilgili olarak, “Gözler O'nu göremez, fakat O, gözleri görür”¹⁴⁰ ayetini delil göstermiştir. Şayet Allah görülemez olsaydı burada gözle görmenin nehyedilmesinin bir hikmeti olmazdı. Çünkü Allah dışındaki yaratılmışları görme olmadan algılamak olanaksızdır, bu gerçek karşısında ayette bahsedilen görmenin dünyadaki nesnelere algılamamızı sağlayan dünya gözümüz ile Allah'ın görülemeyeceği çıkarımı yapmamıza

¹³⁶ Mâtürîdî, 2016a, a.g.e., s. 267.

¹³⁷ el-En'âm, 6/102.

¹³⁸ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., ss. 430-436.

¹³⁹ A.g.e., s. 178.

¹⁴⁰ el-En'âm, 6/103.

neden olmaktadır demiştir.¹⁴¹ Bir başka delil olarak ise Musa aleyhisselamın şu sözünü öne sürmektedir: “Rabbim! Bana kendini göster de seni göreyim”¹⁴² Eğer Allah’ın görülmesi imkansız olsaydı Musa (a.s.)’ın Rabbini bilen bir kişi olmadığı, böyle bir kişinin de onun elçilik görevine layık biri olmadığı konusunda güvensizlikler ortaya çıkacaktır. Şayet Allah’ın görülmesi caiz olmasaydı Musa (a.s.)’ın talebi küfre varırdı. Allah Musa (a.s.)’a ümit vererek: “Eğer (dağ) yerinde durabilirse sen de beni görürsün”¹⁴³ buyurmuştur.¹⁴⁴

Yine Allah Teâlâ, yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim de “Yüzler vardır ki, o gün ışıltı parlayacaklardır, Rablerine bakacaklardır.”¹⁴⁵ buyurmuştur. Bu ayetin yorumuna ilgili bazı kimseler “ilahi mükâfatı bekleme” manası vermişlerse, ahiret bekleme yeri değil dünyada yapıp edilen neticilerin vuku bulma yeridir. Ayrıca ayette geçen “ilâ” edatı “beklemek” değil, “bir şeye bakmak” anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁶

¹⁴¹ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 178.

¹⁴² el-A’râf, 7/143.

¹⁴³ el-A’raf, 7/143.

¹⁴⁴ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 179.

¹⁴⁵ el-Kıyâme, 75/22-23.

¹⁴⁶ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜBÜVVET ANLAYIŞI

Bu bölümde Mâtürîdî dönemi nübüvvet anlayışından bahsettikten sonra o dönemde ki Ehl-i Sünnet ve diğer mezhep/fırkaların nübüvvet konusunda ki görüşlerine yer verdik. Daha sonra İslam düşünce tarihinde ön plana çıkmış şahsiyetlerin peygamberlik kurumu hakkında neler söylemiş olduklarına değindik. Böylelikle o dönemde ki nübüvvet anlayışından haberdar olarak Mâtürîdî'nin nübüvvet konusu ile ilgili nasıl bir sistem ortaya koymuş olduğunu daha iyi anlama fırsatına sahip oluyoruz.

3.1. Mâtürîdî Dönemi Nübüvvet Anlayışı

Peygamberliğe iman, bütün semâvî dinlerin ortak iman esaslarındandır ve Kur'ân'da çokça vurgu yapılan, İslâm kelâmının üzerine inşâ edildiği üç temel esastan biridir. Kelâm ilmi ile uğraşan bütün âlimler nübüvveti bahis konusu etmiş ve eserlerinde yer vermişlerdir.¹⁴⁷

İslâm'a göre insan, Allah'a kul olma sorumluluğunu yerine getirmek ve âhirette bunun hesabını vermek üzere yaratılmıştır.¹⁴⁸ Akıl ve irâde sahibi insan, bu imtihanda yalnız bırakılmamış ona, dünya ve âhirette mutluluğu kazanması için rehberlik etmesi amacıyla farklı zamanlarda çeşitli peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin varlığını kabul etmek ve aralarında hiçbir ayırım yapmadan tamamına iman etmek, İslâm inanç esaslarının temel bir ilkesidir ve insanlar üzerine farz kılınmıştır.¹⁴⁹ Peygamberler arasında ayırımı gitmeyenlerin mükafatlandırılacakları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça¹⁵⁰ belirtilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Selçuk Sezgin, "Zemahşeri'nin Nübüvvet Anlayışı" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 50, yıl 2021, s.796; Şaban Ali Düzgün, *Kelâm*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 327.

¹⁴⁸ el-Bakara 2/21, 155-156; el-Âl-i İmrân 3/186; el-Enfâl 8/28; ez-Zâriyât 51/56.

¹⁴⁹ Muhammed Reşid Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî* (Çev. Salih Özer) Fecr Yayınları, Ankara 1991, s. 194, 199; Bekir Topaloğlu-Yusuf Şevki Yavuz-İlyas Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 149.

¹⁵⁰ en-Nisa 4/150-152.

¹⁵¹ Saim Kılavuz, *Ana Hatları ile İslam Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 212.

Kur'ân, yaratıcı-insan ilişkisi hakkında bilgi verirken, bu ilişkinin Allah'ın kulları arasından dilediğini peygamber olarak seçmesi¹⁵² ve onların insanlara tebliğde bulunmaları¹⁵³ temel ilkesi üzerine kurulmuş olan nübüvvet müessesesi ile sağlandığını bildirmektedir. Peygamberler, Allah'ın bir rahmeti olarak bu vazife için gönderilmiş ve O'nun izniyle, ilahi mesajları insanlara iletmek, onları hidayete ulaştırmak, aralarında adaletle hükmetmek ve onları azaptan kurtarmak gibi pek çok görevler üstlenmişlerdir.¹⁵⁴

Kelâm ilmi kapsamında peygamberlerin görev ve sorumlulukları, nübüvvetlerinin ispatı ile ilgili pek çok mesele problem olarak incelenmiştir. Bizde bu başlık altında nübüvvet kavramı ekseninde kelâm disiplinlerinde tartışma konusu yapılan temel meseleleri kısaca aktaracağız.

3.2. Ehl-i Sünnet Mezheplerinde Nübüvvet Anlayışı

Ehl-i Sünnet itikâdına göre kendisine bir melek aracılığı ile Allah tarafından vahiy gelen ve adetleri bozacak şekilde mucize gösteren kimseye 'nebi' denir.¹⁵⁵ Allah'ın peygamber göndermesi vacip değil, caizdir. Yüce Allah, hikmet ve adâleti gereği peygamberler göndermiştir. Matüridiyye bu konuda Eş'arîlere göre biraz daha cesur bir yaklaşım sergileyerek Mutezile'ye yaklaşmışlar ve peygamber göndermek Allah'a vaciptir demişlerdir. Ancak onlara göre Allah'ın peygamber göndermesinin vacip oluşu hikmet sıfatının gereği olma anlamındadır.¹⁵⁶

Peygamberlere iman, âmentüde sayılan altı esastan biridir. Peygamberler Allah tarafından gönderilmiş seçkin insanlardır ve Cebrail (a.s.) vasıtası ile Allah'tan aldıkları vahiy insanlara iletmekle memur edilmişlerdir. İnsanların peygamberlere iman etmesi demek, bütün bu bilgilerin gerçek ve doğru olduğuna inanmak, peygamberlere özgü özellikleri tasdik etmek demektir.¹⁵⁷ Peygamberlerin bir kısmına inanıp, diğerlerine

¹⁵² el-Âl-i İmrân 3/74; el-En'âm 6/88; el-İbrahim 14/11; en-Nahl 16/2; el-Cum'a 62/4.

¹⁵³ en-Nahl 16/35; el-Ankebut 29/18; el-Ahzâb 33/7-8, 39.

¹⁵⁴ İlhan Şahin, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Nübüvvet Karşı Tepkiler ve Sonuçları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 17; Mehmet Erdoğan, *Vahiy-Akil Dengesi Açısından Sünnet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, İstanbul 2001, s. 4.

¹⁵⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1980, s. 75.

¹⁵⁶ Saim Kılavuz, a.g.e., s. 225.

¹⁵⁷ Saim Kılavuz, a.g.e., s. 211.

inanmamak Ehl-i Sünnet inancında küfür sayılmıştır. Peygamberlere, peygamberler arasında farklılık gözetmeden iman etmek gerekir.¹⁵⁸

Yüce Allah asırlar boyunca peygamberler göndermiş ve kendilerine peygamber gönderilmemiş hiçbir topluluğun bulunmadığı Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir.¹⁵⁹ Peygamberlik Allah vergisidir; çalışmak, ibadet etmek ve taatle elde edilmez.¹⁶⁰

Matüridiyye mezhebine göre peygamberlerin erkek olması şarttır. Eş'arîlere göre kadın peygamber olabilir. Çünkü Kur'ân'da Hz. Musa (a.s.)'in annesine vahyedildiği¹⁶¹ ve Hz. Meryem'in peygamber olarak seçildiğini bildiren¹⁶² ayetler bulunmaktadır.

Peygamberlik iddiasında bulunun bir kimsenin peygamber olduğunu ispat etmesi için Allah'ın izniyle mucize göstermesi gerekmektedir.¹⁶³ Peygamberler mucizeyi insanlar istediği için gösterebildikleri gibi bazen de kendi iradeleri dışında mucize zuhur edebilir.¹⁶⁴

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre; Kur'ân-ı Kerim'de ismi olan yirmi beş elçiden beşi ülü'l-azm (yüce azim sahibi) peygamberdir. Bu beş peygamber, aldıkları tebliğ ile görevlerini azim ve kararlılıkla yerine getirmişlerdir. Bu peygamberler, Hz. Muhammed, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'dır. Bu elçiler diğer elçilere göre daha üstündürler.¹⁶⁵ Mâtürîdî, bu beş peygamberi ülü'l-azm olarak kabul etmesinin sebep ve hikmetlerini sıralarken onların çok sabırlı ve azimli kimseler olduğunu, onlarda bulunan bu erdemli özelliklerin müminlerde de bulunması gerektiğini *Te'vilâtü'l-Kur'ân'* adlı eserinde geniş izahatlar ile açıklamıştır.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Said Ramazan el-Bûtî, *Yaratıcının Varlığı ve Yaratılanın Görevi İslam Akaidi*, Madve Yayınları, İstanbul 1986, s. 206.

¹⁵⁹ el- Fâtır 35/24, en-Nahl 16/63, el-Yûnus 10/47.

¹⁶⁰ Musa Bilgiz, "Kur'an'da Nübüvvet" Diyanet İlmî Dergi, c.49, s. 39.

¹⁶¹ el-Kasas, 28/7.

¹⁶² el-Âl-i İmrân 3/42, el-Meryem 19/17.

¹⁶³ Cemalettin Erdemci, *Kelâm İlmine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 80.

¹⁶⁴ Bekir Topaloğlu-Yusuf Şevki Yavuz-İlyas Çelebi, a.g.e., s. 156.

¹⁶⁵ Abdurrahman Ubeydullah Çil, *Ehl-i Sünnet ve Şiâ'da Nübüvvet Problemi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2020, s. 57.

¹⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Fadıl Ayğan), Ensar Neşriyat, İstanbul 2018, Cilt:13, ss. 409-410.

3.3. Diğer Mezheplerde Nübüvvet Anlayışı

Mâtürîdî dönemi inanç mezhep çeşitlilik arz etmektedir. Mâtürîdî'nin yaşadığı yüzyıl içerisinde özellikle onun görüşlerine karşı reddiyelerde bulunduğu Mu'tezilî, Şîa, Kerrâmiyye gibi mezhepler taraftar bulmuşlardır. Burada bu mezheplerin nübüvvet anlayışlarına kısaca temas edilecektir.

Mu'tezilî, diğer İslâm mezhepleri gibi, nübüvveti temel inanç esaslarından saymış; savunulmasına ve bu kurumun gerekliliğinin gerekçeli bir şekilde ortaya konulmasına özen göstermiştir. Mu'tezilî'ye göre Allah'ın peygamber göndermesi vaciptir. Çünkü peygamber gönderilmesi kulların yararınadır. Sonlu varlıklar, sonsuz problemlerin üstesinden gelemezler. Bu nedenle onların problemlerini çözecek peygamberlere ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyacı bilen Allah'ın, insanların yararına olan bir şeyi terk etmesi ve onlara peygamber göndermeden bazı sorumluluklar yüklemesi adaletsizliktir. Hikmet ve adalet dışı her şey Allah'ın şanına ters düşer. Allah'ın fiillerinde mutlak hikmet vardır bu nedenle Yüce Allah, insanları doğru yola iletecek peygamberler gönderir.¹⁶⁷

Mu'tezilî'nin büyük bir çoğunluğu, Kur'ân'ın nazmının mucize olduğu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetine bir delil teşkil ettiği kanaatindedir. Hissî mucizeler peygamberlerin nübüvvetine delil olamazlar. Çünkü birçoğu günümüz insanı için inandırıcılığını kaybetmiştir. Bununla birlikte Mu'tezile kelâmcıları şakk-ı kamer, denizin yarılması, Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi, ağacın gelmesi, kurdun konuşması gibi hissî mucizelerin peygamberlerin risaletinin doğruluğuna delalet etmeyeceğini savunmuşlardır.¹⁶⁸

Şîa'nın nübüvvet konusundaki görüşleri Mu'tezile mezhebinin görüşleriyle paralelik arz eder. Ancak Şîa'yı nübüvvet konusunda Mu'tezile mezhebinden ayıran şey, imâmeti nübüvvet meselesi ile irtibatlandırması ve peygamberleri imamlara kıyas etmesidir. Şîilikte nübüvvet konusu imâmet düşüncesi etrafında oluşmuş; âdeta nübüvvet,

¹⁶⁷ Saim Kılavuz, a.g.e., ss.224-225; Osman Aydın, "Mu'tezili Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed" *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Bahar 2006, s. 9.

¹⁶⁸ Abdülkerim İskender Sarıca, *Abbad bin Süleymanın Bazı Kelâmî Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Kelâm Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2008, s.94; Mehmet Baktır, "Cahız'ın Nübüvvet Anlayışı" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2-2006, s. 270.

imâmetten ayrılmayan bir durum olarak yorumlanmıştır. Örneğin onlar Allah'ın peygamber gibi, bir imam da göndermesinin zorunlu olduğunu, imamların peygamberler gibi masum olduklarını söyleyerek imamların sözlerinin de vahiy gibi anlaşılabilirliğini savunmuşlardır. Şîa'ya göre peygamberlik, mu'tezile de olduğu gibi kulların hayrınadır bundan dolayı hüsündür ve dolayısıyla kulların hayrınadır. Bu sebeple Şîa'ya mensup âlimler, peygamberliğin Allah'a vacip olduğu savunmuşlardır. Vâcip olması ise rahmeti ve lütfu gereğidir. Zira nübüvvet Allah'ın zâtına zorunlu olan bir durum değildir.¹⁶⁹

Şîa'ya göre; enbiyayı azam haricinde diğer hiçbir peygamber din ve şariat getirmemiştir. Yalnızca beş tane peygamber ül'ül azm ve şariat sahibidirler. Bu peygamberler; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olup, diğer peygamberler bu peygamberlere uymuşlardır.¹⁷⁰ Büyük Peygamberler (Enbiyayı Azam) küçük ve büyük günahlardan berîdirler. Peygamberlere gelen vahyin dışında onların vasîlerine de bazen vahiy gelebilir, buna vahy-i vasî denir. Vasî ise Aliyyu'l-Murtezâ'dır, ancak vasî, meleği peygamberler gibi müşahede edemez, sadece onun sesini işitir. Hz. Ali, büyük peygamberler dışında kalan diğer peygamberlerden daha üstündür.¹⁷¹

Şîa'ya göre Hz. Muhammed elçilerin hepsinden en üstün olan peygamberdir. Allah katındaki mertebesi en büyük olan elçidir. Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu ve Allah'ın yaratmış olduğu en şerefli kuldur.¹⁷²

Kerrâmilerin anlayışına göre, Allah'ın peygamber göndermesi vaciptir. Onlar peygamberleri “resul” ve “mürsel” olmak üzere iki gruba ayırmaktadırlar. Resul, kendisinde ezelde peygamberlik sıfatı mevcut olan kimsedir ki; böyle birini Allah'ın peygamber olarak göndermesi vaciptir. Mürsel ise risaleti yerine getirmekle emrolunmuş

¹⁶⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016, s.274; Emrullah Yüksel, “İmamîye Şîasında İnanç Esasları” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1 Erzurum 1993, s.29; Hasan Onat -Sönmez Kutlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 201.

¹⁷⁰ Abdurrahman Ubeydullah Çil, a.g.e., s. 58.

¹⁷¹ İsmail Erdoğan, a.g.e., s. 432.

¹⁷² Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, Der Yayınları, İstanbul 1979, s. 260.

peygamber olup, Allah'ın kendi isteği ile peygamber gönderdiği kimsedir. Kerrâmiyye ayrıca velilerin nebîden üstün olduğunu savunmaktadır.¹⁷³

3.4. İslâm Düşünürlerinin Nübüvvet Anlayışına Genel Bir Bakış

Pek çok konuda olduğu gibi peygamberlik müessesesi hakkında da İslâm filozofları arasında birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.¹⁷⁴ Biz bu bölümde nübüvvet alanında görüş bildiren birkaç İslâm filozofunu ele alacağız.

İslâm filozoflarının genel olarak nübüvvet anlayışını İzmirli İsmail Hakkı Yeni İlmî Kelâm adlı kitabında şöyle izâh eder: “Nübüvvet bir hassâ-i nefsiyedir, kesbîdir, Nebî'nin kuvve-i ilmiyesi, kuvve-i hayâliyesi ve kuvve-i irâdiyesi kâmil olmalıdır. Kuvve-i ilmîyesi mücerred varlıkları talimsiz bir şekilde bilecek nispette olmalıdır. Kuvve-i hayâliyesi ile hakâik-i aklîyeyi tahayyül etmeli, nefsinde bir ziyâ görmelidir. İşte kelâmullah budur. Nebî'nin kuvve-i irâdiyesi âlemde müessir olacak vecihle kemâlde olmalıdır.”¹⁷⁵

İbn Sînâ (ö. 428/1037) nübüvvet doktrinini aslında Farâbî'nin düşüncesi üzerine bina etmekte ise de, o bu konuyu yeniden şekillendirerek geliştirmekte, nübüvveti temellendirirken de farklı deliller kullanmaktadır. Nübüvvet konusuna sadece metafizik yönden yaklaşmayan İbn Sînâ, nübüvvetin gerekliliği fikrini toplumsal bir ihtiyaca oturtmakta ve bu temeli teleolojik bir yaklaşımla izah etmektedir.¹⁷⁶

İbn Sînâ'ya göre, şayet bu kuralları ve temel prensipleri belirleme işi, insanların kendisine bırakılırsa hiçbir zaman istikrar sağlanamaz ve insanlar bir kaos içine düşer. Zira kanun ve adaleti belirleme kişilere bırakıldığında herkes kendi menfaatine uygun

¹⁷³ Abdülkâhir el-Bağdâdi, *Ehl-i Sünnet Akaidi Kitâbu Usûli'd-Dîn*, (Çev. Ömer Aydın) İşaret Yayınları, İstanbul 2016, s. 200; Abdülkâhir el-Bağdâdi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 270.

¹⁷⁴ Hülya Alper, “İbn Sina ve Bakıllani Örneğinde İslam Filozofları ve Kelâmcıların Nübüvvet anlayışının Kur'ani Perspektifle Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, İstanbul 2005, s. 55.

¹⁷⁵ İzmirli İsmail Hakkı, a.g.e, s. 91.

¹⁷⁶ İbn Sînâ peygamberlik hadisesini ve ilahi vahyin zorunluluğunu dört temel üzerinde kurmaya çalışır. Aklî, tasavvufî, mucizevî ve sosyo-politik temel; Miyan Muhammed Şerif, *İslam Düşünce Tarihi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, s. 117.

gördüğünün adalet, aksinin zulüm olduğunu iddia edecektir.¹⁷⁷ İbn Sina'nın kullandığı bu delil getirme tarzı kendisinden önce İmam Mâtürîdî tarafından da dile getirilmiştir. Mâtürîdî, insanların kendilerine bir peygamber gelmediği zaman çatışma içinde kalacakları dolayısıyla Allah ilmi ve hikmetine bağlı olarak bir din ve o dini insanlara açıklayacak bir peygamber göndermemesinin düşünülmemeyeceğini ifade etmektedir.¹⁷⁸ Böyle bir durumda ise, anlaşmaya varılması imkansızdır. Halbuki insanları birbirleriyle anlaşmazlık içinde kendi görüşleriyle baş başa bırakmak doğru değildir. Aslında böyle bir durum ilâhî inâyetle de uyuşmaz. O halde diğer faydalarla kıyaslandığında insanlar için çok daha önemli ve gerekli olan peygamberin mevcut olması gereklidir.¹⁷⁹

İbn Sînâ'ya göre peygamberlik faal akıl anlayışı ile doğrudan irtibatlıdır. Nitekim vahyin kaynağı faal akıldır. Faal akıl ise vahiy meleği ile özdeşdir, bütün beşeri ve ilahi bilgilerin kaynağıdır.¹⁸⁰

İbn Sînâ Peygamberlerin üç özelliği bulunduğunu söyler ve şu şekilde sıralar: Birinci özellik, aklî güçtür, ikincisi yetkin bir mizaca sahip olan insandaki hayal oluşturucu güç (el-mütehayyile) ile ilişkilidir, üçüncüsü ise tabiatı değiştirmeleridir.¹⁸¹ Peygamberler güçlü bir akıl ve sezgi gücüne sahiptirler, bu nedenle faal akılla mükemmel bir ilişki kurarlar ve böylece herhangi bir zihinsel süreçten ve öğrenimden geçmeksizin en kısa sürede bilgileri elde ederler. Bu oldukça az ve nadir görülmesine rağmen mümkün olan bir durumdur ve kesinlikle imkansız değildir. Sezgi gücünün bazı insanlarda daha zayıf, bazılarında ise daha güçlü olduğunu kaydeden İbn Sînâ, bu duruma bağlı olarak sezgiyle elde edilen bilgilerin miktarının da değişebileceğini söylemektedir. İnsanların en üstünü Peygamberler ise, en güçlü sezgiye sahip olduklarından bütün bilgileri ya da pek çoğunu kolayca ve en kısa zamanda elde etme imkanına sahiptir.¹⁸²

¹⁷⁷ Hülya Alper, 2005, a.g.e., s. 57.

¹⁷⁸ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., ss. 4-7.

¹⁷⁹ Hülya Alper, 2005, a.g.e., s. 57.

¹⁸⁰ İsmail Erdoğan, a.g.e., s. 438.

¹⁸¹ Recep Alpyağıl, *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar II*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, ss. 461-465.

¹⁸² Ömer Mahir Alper, *İbn Sina*, İsam Yayınları, İstanbul 2010, ss. 69-70; M. Cüneyt Kaya, *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, Ankara 2016, ss. 263-264.

Eş'ari geleneğe mensup İslam düşünürlerinden Bâkılânî'nin (ö. 1013) nübüvvetin gerçekliğini ispatlama konusunda temel hareket noktası nübüvvetin mümkün olmasıdır. Ona göre Allah'ın insanlara kendi içlerinden elçiler göndermesi akıl açısından muhal olmayıp mümkündür. Nübüvvetin aklî imkân sınırı içinde kabul edilmesi ise yaratıcının malikü'l-mülk oluşu dolayısıylaıdır. Malikü'l-mülk olan bir yaratıcının, mülkünde dilediğini yapma hakkına sahiptir. Bu sebeple Bakılânî'ye göre, akıl açısından Yüce Yaratıcının peygamber göndermesi imkansız sayılamayacağına göre, mümkün kabul edilmelidir. Aklen mümkün gördüğü nübüvvetin ilâhî hikmet ve adâlete de uygun olduğunu düşünen Bakılânî, bu görüşünü şu şekilde izah etmiştir: "Allah'ın peygamber göndermesinde insanın sorumlu kılınması ile çelişen, imtihanı ortadan kaldıran, bazı delilleri ters yüz eden, Allah'ı kadîm olmaktan çıkararak, bazı gerçekleri değiştiren, elçiyi gönderen Allah'a birtakım eksiklik sıfatlarının izafe edilmesine sebep olan bir durum söz konusu olmayıp, aksine burada insanların büyük sevaba ulaşma imkanı vardır. O halde peygamber göndermek Allah'ın hikmeti açısından doğru olup O'nun adaletine de uygundur."¹⁸³

Hatta Bakılânî, peygamberlerin insanlara sadece dinde uyulması ve terk edilmesi gerekli konularda yol göstericilik görevi üstlenmediklerini, bütün insanlığın devamını sağlayan tıbbın kökeni, insanlara zararlı ve faydalı yiyecekler, zehir ve ilacın neler olduğu gibi onların bilmeleri gereken tüm konularda kendilerine rehberlik ettiklerini de ifade etmektedir.¹⁸⁴

Yine İslam düşüncesinin önemli temsilcilerinden Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) nübüvvet anlayışı Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel yaklaşımıyla örtüşmektedir. Gazzâlî'de nübüvvetten maksat, akıl ile idrak edilmeyen şeylerin idrak edilmesidir. Bu da insan da manevî bir göz açılması hâlidir. Bu göz aracılığı ile insan gayb âlemini, ileride olacak olayları ve aklın kavrayamadığı başka bazı şeyleri de görebilir. İnsanın bir şeyi idrak edebilmesi için onu anlaması lazımdır. Anlamak her zaman tecrübe ve akıl yolu ile elde

¹⁸³ Hülya Alper, 2005, a.g.e., s. 65.

¹⁸⁴ Hülya Alper, 2005, a.g.e., ss. 65-66.

edilemez. Bu nedenle akıl ile idrak olunamayan şeylerin idraki için bir yol vardır, o da nübüvvettir.¹⁸⁵

Gazzâlî peygamberliğin imkanının, tecrübe yoluyla da temellendirilebileceği kanaatindedir. Ona göre insanın uyku esnasında aldığı bilgiler, peygamberliğin imkânına dair kanıtlardır. Ayrıca ona göre kişinin peygamberlerce öğretilen zühd ve takva yolunu seçip nefsinde uygulaması halinde keşf ve ilham türü gaybî bilgilere ulaşması mümkündür.¹⁸⁶ Bütün bunlarla birlikte Allah'ın peygamber göndermesi Gazzâlî'ye göre zorunlu değildir. Eğer Allah peygamber göndermeseydi bu durum kötü ya da saçma olmazdı.¹⁸⁷

Endülüslü filozof İbn Tufeyl'e (ö. 581/1185) göre insanlar işrak, sezgi ve felsefe ile ilâhî gerçekleri anlama kabiliyetine sahip olamadıklarından, onlara bu gerçekleri anlatmak için insanlar içinden Allah'ın bazı elçiler göndermesi gerekir. Akıl hakikate ulaşmak için yeterlidir ancak bazı ruhtar hakikate erişemezler. İşte onları hakikate ulaştıracak kişiler peygamberlerdir.¹⁸⁸

İşrakiye geleneğinin kurucusu Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) görüşleri ise filozoflardan ziyade Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerine daha yakındır. Sühreverdî'ye göre nübüvvet kesbî olmayıp Yüce Allah'ın dilediği kullarına verdiği bir görevdir. Peygamberlik Allah vergisidir, dolayısıyla onların sahip olduğu bilgiler de Allah vergisidir.¹⁸⁹

İbn Rüşd'e (ö. 595/1198) göre bütün İslâm filozofları nübüvveti kabul etmişlerdir. Nübüvvetin kabulü iman için zorunludur. İnsanlar içinden seçilen bazı kimseler,

¹⁸⁵ İmam Gazzâlî, *el-Munkizü mine'd-dalâl ve Tasavvufî İncelemeler*, (Çev. Salih Uçan) Kayhan Yayınları, İstanbul 2010, ss. 181-182.

¹⁸⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2007, Cilt: 33, s. 286-287.

¹⁸⁷ İsmail Erdoğan, a.g.e., ss. 440-441.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 442.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 441.

kendilerine gelen vahyi insanlara iletirler, bozuk akîdelerden ve çirkin işlerden, insanları men ederler. İşte bu kişiler peygamberlerdir.¹⁹⁰

Vahdet-i vücûd düşüncesinin önemli temsilcilerinden İbnü'l Arabî'ye (ö. 638/1240) göre nübüvvet kesbi olmayıp, Allah vergisidir. Peygamberler insanların en akıllılarıdır. Onlar aklın isabet ettiği şeyleri ilâhî haberler getirmek suretiyle ispat etmişlerdir. Ayrıca aklın yetmediği ve imkansız gördüğü hakikatleri de bildirmişlerdir. İbnü'l Arabî'ye göre peygamberlerde hem nübüvvet hem de velâyet yönü bulunmaktadır. Onların velâyet yönü nübüvvet yönünden daha üstündür. Çünkü risalet ve nübüvvet sona ermiştir ama velâyet hâlen devam etmektedir. Hz. Muhammed'e verilen bilgi, peygamberlere verilen bilgilerin en yücesidir.¹⁹¹

3.4.1. Mâtürîdî Dönemi İslâm Filozoflarının Nübüvvet Anlayışı

Bu bölümde Mâtürîdî ile aynı yüzyılda yaşayan birkaç İslâm filozofunun bu bölümde görüşlerine yer vereceğiz. Zira Mâtürîdî dönemi düşünce çeşitliliği ile alakalı ne boyutta olduğunu bizlere ipuçları verecektir.

Mâtürîdî ile aynı yüzyılda yaşayan ve ilk İslâm filozoflarından olan Kindî'ye (ö. 252/873) göre peygamberlik müessesesi vardır ve peygamberlerin vahiy yolu ile aldıkları bilgiler akla uygundur. Vahiy ile akıl arasında görülen zıtlıklar tevil edildiği zaman bu uygunluk açıkça görülür. Çünkü akli da vahyi de veren Allah'tır. Kindî ayrıca peygamberler ile filozofları birlikte zikretmekte ve bu iki grubun amaçlarının aynı olduğunu belirtmektedir. Felsefe ile din arasında bir uyum vardır. Peygamberin vahyinin felsefî hakikat ile örtüşmesi bunun göstergelerinden biridir. Ancak o, felsefe ve dinin yöntem ve kaynak bakımından farklı olduklarını, bunun da normal olduğunu söylemiştir.¹⁹²

Kindî'ye göre, Peygamberlerin kalpleri Allah tarafından temizlenmiştir. Bundan dolayı gaybî bilgiler onların kalplerine vasıtasız olarak gelir. Dolayısıyla peygamberler filozoflardan üstündür. Ama yine de peygamberlerin en üstün derecede birer filozof,

¹⁹⁰ İsmail Erdoğan, a.g.e., s. 434.

¹⁹¹ İsmail Erdoğan, a.g.e., s. 445.

¹⁹² Miyan Muhammed Şerif, a.g.e., ss. 39-40.

Kur'ân'ın da ilâhî bir felsefe olduğunu da belirtmekten geri durmamıştır.¹⁹³ Peygamber ve filozofun bilgileri elde ediş sürecinde hem de ifade tarzında kapanmaz bir fark olduğunu söyleyen Kindî, din ile felsefenin konu ve amaç noktasında ise bir ortak olduklarını vurgulamaktadır.¹⁹⁴

Farâbî'ye (ö. 339/950) göre âlem, Allah'tan zorunlu olarak sudûr etmiştir. Çünkü Allah'ın bilmesi, işlemek ve yaratmak manasındadır. Allah kendini bilmek suretiyle alemi yaratmıştır. Allah'ın yarattığı ilk varlık ilk akıldır. İlk akıldan ukûlu'l eflâki's-semâniyye yani sekiz feleğin akılları çıkar, bunlardan da semavî cisimler sudûr eder. Bununla birlikte faal akıl ortaya çıkar, bu da semâvî âlem ile suflî âlemi birbirine bağlar. Faal akıldan da nefis, suret ve madde sudur eder. Böylece fiziki alem yaratılmış olur. Farabi'ye göre nübüvvet bu fiziki yaratılış sistemi içerisinde yer almaktadır. Ona göre peygamber sahip olduğu nefsin tahayyül gücünü kullanıp faal akıl ile irtibat kurmakta ve böylece ilahi hakikatlere yani vahyin bilgisine erişmektedir. Peygamber kendisine Allah ile iletişim kurabilme ve Tanrı'nın isteğini beyan edebilme istidadı bahşedilmiş insandır.¹⁹⁵

Farâbî'nin nübüvvet hakkındaki bu teorisi din ile felsefeyi uzlaştırmak adına atılan en önemli adımlardan biri olarak mütalaa edilir. Bunun dışında nübüvveti ispat aracı olarak gördüğü mucizeyi de kabul etmektedir.¹⁹⁶

¹⁹³ İsmail Erdoğan, a.g.e., s. 436.

¹⁹⁴ M. Cüneyt Kaya, a.g.e., s. 113.

¹⁹⁵ İsmail Erdoğan, a.g.e., ss. 436-437; Bilgehan Bengü Tortuk, "Farabi'nin Nübüvvet Anlayışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2009/2, Sayı: 23, ss. 79-80.

¹⁹⁶ Miyan Muhammed Şerif, a.g.e., s. 83.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMÂM-I MÂTÜRÎDÎ'DE NÜBÜVVETİN DELİLLERİ

Bu bölümde ilk olarak İmam Mâtürîdî'nin nübüvvet konusunda muhtelif fırkaların ileri sürmüş oldukları iddialara karşı verdiği cevaplar ve peygamberliğin gerekliliği konusunda onun ortaya koymuş olduğu akli deliller incelenecektir. Onun genel anlamda nübüvvet müessesesinin temellendirilmesine ilişkin serdettiği delillere yer verdikten sonra özellikle peygamberimizin nübüvvetine dair Kur'an-ı Kerim'den hareketle geliştirmiş olduğu deliller ele alınacaktır. Mâtürîdî'nin akli delillerine geçmeden önce onun akla verdiği önemden, akli bilgi kaynakları arasında zikrettiğinden bahsedeceğiz.

Mâtürîdî'nin akla verdiği önem onun fikirlerine ve ortaya koymuş olduğu akide sistemine de sirayet etmiştir. O, bir bilgiyi öğrenirken akla başvurulması gerektiğini söylemiştir. Mâtürîdî, İslam düşünce tarihinde derli toplu bir şekilde ve sistemli olarak bilgi kuramı oluşturan ilk kişidir. Oluşturmuş olduğu bu bilgi kuramını esas alarak kelâm, fıkıh, tefsir alanında önemli eserler ortaya koymuştur. Mâtürîdî'nin bilgi kuramının kaynakları; akıl, duyular ve haberden oluşmaktadır. Bu üç bilgi kaynağından birisi ile ya da üçüyle birlikte elde edilen bilgi kesin bilgi olup inkarı mümkün değildir.¹⁹⁷

Mâtürîdî, kelâmî meseleleri temellendirirken ve fıkhi problemleri çözerken akla ve kıyasa başvurmaktadır. Mâtürîdî'nin bilgi kuramında, akıl sadece dini bilgiyi öğrenmek için değil genel bilginin de kaynağıdır.¹⁹⁸

Mâtürîdî aklın diğer iki bilgi kaynağını sağladığı bilgilerin doğruluğunun tespitinde de son derece önemli olduğundan bahsetmiştir. Örneğin duyular yoluyla algılanan olağanüstü hallerin peygamberlerin mucizeleri mi yoksa sihirbaz ve büyücülerin göz yanıltması mı olduğunun anlaşılmasında akıl yürütmeye ihtiyaç vardır. Aynı şekilde Allah, Kur'an-ı Kerim ve birçok şeyi akıl yürütme yöntemi ile delillendirdiğini pek çok ayette¹⁹⁹ belirtmiş, insanın akletmesi ve ibret alması öğütlenmiştir.

¹⁹⁷ Hanifi, Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.46.

¹⁹⁸ Hanifi, Özcan, a.g.e., s. 70.

¹⁹⁹ el-Bakara 2/164, Fussilet 41/53-54, Ğaşiye 88/17-20, Zâriyât 51/20-21.

4.1. İmam Mâtürîdî’de Nübüvvetin Akf Delilleri

4.1.1. Nübüvvet Olan İhtiyaç

Bu bölümde İmam Mâtürîdî’nin nübüvvet kavramına dair genel bakışından bahsedip nübüvvetin gerekliliği konusunda öne sürmüş olduğu iddiaları değerlendireceğiz.

Bir çok düşünür nübüvvet konusunda farklı görüşler öne sürmüşler ve peygamber göndermenin imkanı ve hikmetli bir fiil olup olmadığı konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Örneğin dehriyye gibi nübüvveti inkar eden fırkalar insanlar için bir peygamber gönderilmesini erdemli bir eylem olarak görmemektedirler. Hikmet sahibi bilge kişiler ise nübüvvetin hikmete uygun bir fiil olduğunu savunmuşlardır.²⁰⁰ İmam Mâtürîdî nübüvveti inkar edenlerin görüşlerini şu şekilde tasnif etmiştir:

- a) Bir yaratıcı olduğunu inkar edenler,
- b) Yaratıcıyı kabul edip onun emir ve yasakları olabileceğini kabul etmeyenler,
- c) Yaratıcıyı, onun emir ve yasaklarını kabul eden ancak yaratıcının emir ve yasaklarını idrak etmede insan aklının tek başına yeterli olacağını düşünüp risaleti reddedenler,
- d) Risalet iddiasındaki kişilerin göstermiş olduğu mucizeleri sihir ve büyü olarak görenler,
- e) Risalet iddiasındaki kişilerin, göstermiş oldukları harikulade olaylar ile muhataplarını aciz bırakmalarını muhatapların bu türden fiillere karşı bir eğitim ve alışkanlıklarının bulunmaması ile açıklayanlar. Nitekim peygamber diye ortaya çıkan kişiler bütün toplumların fiil gücünü denemiş ve zorlamış değildir diyenler şeklinde sınıflandırmıştır.²⁰¹ Bu görüşte olanlar ile ilgili olarak Ebü’l-Muîn en-Nesefî şunları söylemektedir: “Bazıları şöyle bir iddiada bulunmuştur: Peygamberlerin getirdiği mucizeler, aslında bu alanlar da gayretleri ve çalışmaları bulunan, branşında eğitim görüp alışkanlık kazanan kimselerin elde etmesi mümkün olan türdendir. Risalet iddiasında bulunan kimsenin muhatapları, muhtemeldir ki bu konuda herhangi bir alışkanlığa sahip olmamıştır ve o kimse, bütün insanların gücünü de denemiş değildir; şayet deneseydi belki de mucizesinin

²⁰⁰ Nesefî, a.g.e., s. 443.

²⁰¹ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 347.

benzerine güç yetiren ve fevkalâdelik gösterisinde kendisiyle boy ölçüşen kimseleri bulabilecekti.”²⁰²

Mâtürîdî’ye ait yukarıda saydığımız inkarcı görüşlerin tasnifini burada detaylı bir şekilde ele alınacaktır:

a) Yaratıcıyı inkar edenleri önce, O’nun varlığının ispatı konusunda tartışmaya davet ederiz. Çünkü Mâtürîdî O’nun peygamber göndermesini konuşmadan önce varlığını benimsetmemiz gerekir, demiştir. Bununla birlikte peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeler hem Allah’ın varlığına hem de nübüvvetin ispatına birer delildir. Çünkü peygamberler, içinde yaşadıkları topluluklara gelmişlerdir. İnsanlar peygamber iddiasındaki bu kişilerin akılları hayrete düşüren mucizeler getirdiklerini gördükleri zaman onların, esasında böyle fevkaledede olayları izhar etme gücüne sahip olmadıklarını bilirler. Şu halde bu olağanüstü olaylara şahit olan kişilere düşen bu olağanüstü olayları müşahede eden kimselerin yapması gereken şey öncelikle asıl yaratıcının kim olduğunu tefekkür ettikten sonra risalet iddiasındaki kişilerin sözlerine itibar etmek olmalıdır.²⁰³

b) Allah’ın varlığına inanıp onun emir ve yasaklarının olmadığına inanan kişilere göre, âlemin yaratılışının hiçbir hikmeti yoktur, âlem sadece var olmak ve yok olmak üzere yaratılmıştır. Mâtürîdî bu görüşün yanlışlığını şu şekilde izah eder; Herkesçe malumdur ki; böyle hikmetten uzak bir fiili yapan her varlık amaçsız bir iş yaptığı için hikmetten yoksundur. Halbuki kâinatta Allah’ın yapmış olduğu isabetli fiilleri ve hassas dengeyi gösteren, O’nun hükümrانlığını kanıtlayan birçok delil mevcuttur. Şayet Allah insanlara bir takım emir ve yasaklar getirmemiş olsaydı kuşkusuz her insan arzu ve şehvetinin peşinden giderek karşına çıkan tüm engelleri yok etme davranışında bulunacak, bu da alemde kaos oluşmasına sebep olacaktır. Bu sebeple belirli vaatler ve tehditler içeren helallerin ve haramların belirlenmesi gereklidir. Böylece her insan kendisine ait olan ile olmayanı ayırt edip başkasına ait olmayanlara karşı tecavüz girişiminde bulunmaktan kaçınacaktır.²⁰⁴ Allah’ın mubah kıldığı ve yasaklamış olduğu her şey yine insanların menfaatinedir. İnsanları elem verici şeyler konusunda uyarmak ve haz veren

²⁰² Neseff, a.g.e., s. 446.

²⁰³ Neseff, a.g.e., s. 348.

²⁰⁴ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 349.

şeylerle müjdeleyip onları özendirmek sonsuz merhamet sahibi Allah'ın hikmetli bir fiilidir. Allah Teâlâ her şeyden münezzehtir olduğu için insanların yapacakları zararlı veyahut faydalı işler O'na ne bir yarar ne de bir zarar verebilir. Bu fiillerden kazançlı ve yahut zararlı çıkacak olan yine insanın kendisidir.

Emir ve nehyin diğer bir hikmeti de Allah'ın insanları en güzel bir biçimde yaratıp onu yeryüzünde halifesi tayin etmesidir. Ancak insanlar bunca lütuf ve ikramı hak edip kazanacak bir eylemde bulunmadan bunca zenginlik elde etmiştir. Bu tür nimetleri onların kıymetleri bilmeyenlere vermek aklın doğru bulmadığı bir eylemdir. Çünkü bu eylem bunca nimete nankörlük edip onları heba etmek gibi bir sonuç da doğurabilir. O halde insan, nimetleri ve bunca güzellikleri vereni tanıması ve ona şükür etmesi gerekmektedir. Bu da insana emir ve yasaklardan oluşan bazı sorumlulukların verilmesi zaruretini doğurmuştur. Allah Teâlâ özendirme ve sakındırma ilkelerini tam olarak etkili kılabilmek için emir ve nehye mükâfat ve cezayı da eklemiştir.²⁰⁵

İşte bu nedenle peygamberlerin mevcudiyetini gerektiren en önemli hususlardan birisi Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını bütün insanlara bildirerek onları iyiliğe özendirip, kötülükten sakındırmaktır. Bu doğrultuda onlar hayatları boyunca söz konusu emir ve yasakları kendi hayatlarında uygulayarak bütün insanlar için örnek olmuşlardır. İnsanlar da kendi varlık türünden olan bir beşeri örnek almakta zorluk çekmemişlerdir. İnsanoğlu yalnızca kendi nefsinin buyruklarına uyarak hareket ederse bu durum kendisini helâke götürecektir, bilgisizliğinin ve hoyratlığının bedelini ağır ödeyecektir. Bu bilgisizlik onu, doğru ya da yanlış davranışları kendisine öğreten bir peygambere muhtaç bırakmaktadır. İnsan ancak bu şekilde, o peygamberin gösterdiği yoldan giderek nefsinin aşağı arzularını terk edebilir.²⁰⁶

c) İmam Mâtürîdî, insanın doğru yolu bulması için aklın yeterli olmayıp nübüvvetin kabul edilmesini akli bir zorunluluk olarak görmektedir. Bu bağlamda o birçok farklı gerekçe sunmaktadır. Burada İmam Mâtürîdî'nin sunmuş olduğu bu gerekçelere yer verilecektir.

²⁰⁵ Mâtürîdî a.g.e., s. 351.

²⁰⁶ A.g.e., s. 352.

Allah'ın varlığı ve birliğini, O'nun emir ve yasaklarını kabul edip nübüvveti inkar edenler aklın insanı doğru yolu bulmasında tek başına yeterli olacağını bu sebeple Allah'ın bir elçi (peygamber) göndermediğini iddia etmişlerdir. İmam Mâtürîdî, nübüvvetin kabul edilmesini akli bir zorunluluk olarak görmektedir. Peygamberler yalnızca ahiret hayatı için değil, dünya hayatındaki işlerde de bizim için birer rehberdirler. Ayrıca Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesi onun çok lütfkâr olduğunun da göstergesidir.²⁰⁷

Dünya hayatı ile ilgili olarak Mâtürîdî şu misali verir: Allah insan türünü yaratmış ve onlara yeryüzünden faydalanabilecekleri türlü rızıklar vermiştir. Bu faydalı rızıkların yanında hastalıklar ve ölümcül zehirler de halk etmiştir. Akıl insanın zarar veren gıdaları vermeyenlerden ayırmak için deneme yanılma yolunu seçmeyi ölüme sürüklenme ihtimali sebebiyle abes görmektedir. Fakat bu bilgileri denemeden elde etmekte insan akli için mümkün değildir. O halde yeryüzündeki bütün nesnelere Allah'ın kendisine bildirdiği bir zatın mevcudiyetini aklen kabul etmek kaçınılmazdır. Böylece o zatın yönlendirmeleri ile insanlar, zararlı şeylerden kaçınıp hayatlarını devam ettirebilirler.²⁰⁸

İnsanların nübüvmete olan ihtiyaçlarına, sanat ve meslekler, üreme yöntemleri, diller, çocuk eğitimi bilgisi, kendi faydasına yaratılan fakat faydalanmaya yatkın olmayan hayvanların eğitimi, şehirleşme, gibi pek çok husus örnek olarak zikredilebilir. Bunlar temel akıl ilkeleriyle değil peygamberlerin öğretim ve yol göstermesiyle uygulanıp öğretilen bilgilerdir.²⁰⁹

Yine bilinmektedir ki, insanlar başlarına bir musibet geldiğinde veya önemli bir karar alacakları zaman kendisinden daha bilgili ve tecrübeli olduğuna inandığı kişilere akıl danışmaktadırlar. Bunun yanında ilim öğrenmek için yine kendisinden bilgi bakımından daha üstün gördüğü kişilerden dersler almaktadırlar. Bu da insanların eksiklerini yerine getirme konusunda kendi akıllarını yeterli bulmayıp başkalarından yardım aldıklarını göstermektedir. Bu sebeple doğru sözlü ve iyi niyetli kişilere başvurup öğüt almak, akli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. O sebeple her ilmin âlim ve hâkim olan Allah

²⁰⁷ A.g.e., s. 352.

²⁰⁸ A.g.e., s. 352.

²⁰⁹ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 354.

tarafından geldiği ve O'nun gönderdiği peygamberler aracılığıyla insanlara ulaştığını söyleyebiliriz.²¹⁰

Nübüvvetin ispatı konusunda diğer bir akli gerekçe nimetin şükürünü eda edebilme ile ilgilidir. Nimeti verene teşekkür ve minneti borç bilmek alenîdir. O halde kainatı ve bizi yaratıp insanlara oradan çeşitli nimetler halk eden Yüce Allah'a teşekkür edip ona niyaz etmek de ehemmiyet arz eden bir vecibedir. Birçok insan farklı şekillerde ibadetler ve dinî ayinler yaparak inanmış oldukları yaratıcıya şükrederler. Allah'a nasıl şükredileceğini doğru yönteminin hangisi olduğunu nimetleri verenden daha iyi bilecek kimse yoktur. O halde nimetlerin sahibinden bilgi alıp onları akıl sahibi insanlara aktaracak birinin yani bir peygamberin bulunması gereklidir. Aynı zamanda her bir organda bulunan nimetlerin şükürünün eda edilebilmesinin keyfiyetini akıl yolu ile idrak etmek olanaksızdır. Şu halde Allah'tan haber ulaştırın bir aracının bulunmasına hükmetmek kaçınılmaz hale gelmektedir.²¹¹ Yüce Allah insanlara organlarını kullanabilme yetisi bahşetmiştir. Eklemlerine de gerekli esnekliği vererek diğer canlı türlerinden onu ayırmıştır. Örneğin, avuçlarını kapatıp açabiliyor, eklemlerini büküp doğrultarak çeşitli pozisyonlar alabilip farklı eylemleri gerçekleştirebiliyorlar. Şayet Allah, insanı bu imkanları, kullukta kullanmak üzere yaratmış olmasaydı, ondaki bu hareket fonksiyonunu hayvanlarda olduğu gibi sınırlı tutardı. Sonuç itibarıyla insanın kulluk için yaratılıp her bir organının şükürünü gerçekleştirme adına ibadetlere ve o ibadetlerin niteliğini açıklayacak bir peygambere ihtiyacı vardır.²¹²

Bunun dışında İmam Mâtürîdî insan aklının insana doğru yol gösterme de tam anlamıyla yeterli olmadığını insanlar arasında ki birçok meselede beliren anlaşmazlıklar üzerinden de izah eder. Herkesin kendi gerçekliğini ve aklını en doğru kabul ettiği bir ortamda insanlar arasında hakemlik görevini ifa edecek bir kişinin olmasının gerekliliği ittifak ile kabul edilmektedir. Anlaşmazlık her türlü bozukluğun ve çöküşün başlangıcıdır. Dirliğe ve esenliğe ulaşım anlaşmazlıkları çözecek âkil birine danışma ihtiyacı bütün insanlığın arzu edeceği ve akıllarının da tasdik edeceği bir gerçektir. Malumdur ki, her

²¹⁰ A.g.e., s. 355.

²¹¹ A.g.e., s. 356.

²¹² A.g.e., s. 356.

şeyde olduğu gibi bu hususta da en doğru kararı verecek olan, akılları yaratıp varlık alanına çıkartan Yüce Allah'tır. Bu düşüncenin seyrinde, Allah nezdinden geldiğini haber veren peygamberlerin de mevcudiyetine ihtiyaç vardır.²¹³ Bu bağlamda Mâtürîdî şöyle bir gerekçeye de yer vermektedir: İlimde derinliğe ulaşmış âlimler, gerek dini meselelerde olsun gerekse de dünyevî işlerde birbirlerinden farklı içtihatlarında bulunmaktadırlar. Birinde bulunan bilgi bir başkasının bulunmayabilmektedir. Kullarda olmayan fakat onların yararına olacak bütün bilgiler Allah katında mevcuttur. İnsanlar Allah katında olan bu bilgilere muhtaçtırlar. Cenabı Allah da insanların ihtiyacı olan bu bilgileri peygamber de aracılığıyla onlara ulaştırır.²¹⁴

Mâtürîdî'nin insan aklının yeterli olmadığı konusunda zikrettiği delillerden biri de şudur: Mâtürîdî'ye göre bir insan ya kendi aklının göstermiş olduğu istikamette ilerleyecek ya da kendisinden daha âlim olduğunu düşündüğü kimselerin yolundan gidecektir. Eğer ilk yol doğru ise farklı akılların ortaya koymuş oldukları doğruları uzlaştırmak, ayrıca kendi aklı ile hükmeden herkesin doğru söylediğini kabul etmek zorunda kılınacaktır. Böylece aklı ile hareket eden her iddia sahibinin haklılığını onaylamak gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Fakat görüşlerin çelişkili olacağı gerçeği karşısında bu durumun muhal olduğu görülmektedir. Şayet ikinci yol doğru ise ve burada kendisinden daha alim olduğunu düşündüğü kişi Allah tarafından gönderilen bir elçi ise bu durumda elçinin Yüce Allah katında ki malumatlara ulaşması ve O'ndan aldığı hakikatleri insana aktarması gerekli olur.²¹⁵

Bilindiği üzere dünya meşgaleleri ile uğraşmak akla engel olarak ilahi hakikati görmekten insanı alıkoymaktadır. Bunun yanı sıra afetler, kazalar gibi bazı yaşanan üzücü olaylar da insan yapısına yerleşen ve ona sıkıntı veren elemlerdir. Bunların hepsi insan aklını meşgul etmekte gizli açık, büyük küçük birçok hakikati görmesini engellemektedir. Nefsin hoşuna giden arzuların çokluğu, dünyevî haz ve zevkler de bu alıkoymada bir rol

²¹³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 357.

²¹⁴ A.g.e., s. 357.

²¹⁵ A.g.e., s. 358.

oynamaktadır. Bu ve birçok sebep nedeniyle insanlığa kılavuzluk edecek ve onları hakikate ulaştıracak bir Allah elçisinin bulunması zorunludur.²¹⁶

Şunu da belirtmek gereklidir ki, aklî hükümler üçtür: Zorunlu, imkansız ve ikisinin ortası olan mümkün. Âlemde her şey bu üç esas üzerinedir. Aklî açıdan vacip, aksine delil getirilemeyecek kesinliktedir. İmkansız da aynı konumdadır. Mümkün ise duruma ve şartlara göre değişiklik gösterebilen, hâlden hâle, mülkiyetten bir başka mülkiyete intikal eden bir şeydir. Yani nasıl ki bir maddenin uzun veya kısa olması yahut yaş ve kuru olmasının mülkiyetten mülkiyete değişiklik arz edip mümkün durumları içerisinde barındırması gibi mümkün olan her şey de zorunlu ve imkansız olmayan bütün ihtimallere açıktır. İnsanın dünyada ki her türlü davranışları da mümkündür. Peygamberler de mümkün olan sonsuz durumlar içerisinde tercih edilmeye en uygun olanın bilgisini insanlara aktarırlar. Dolayısıyla onların aktardığı bilgiler aklen mümkün olan bilgilerdir.²¹⁷

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarda insan aklının peygambere olan ihtiyacından, aklın her şeyi kavramaktan aciz oluşundan bu sebeple de kendi aklından daha üstün kişilere danışılması gerektiğinden, bu kişilerin de peygamberler olduklarından bahsettik. Nasıl ki, bir organ veya azamıza bir hastalık isabet ettiği zaman o organımız sağlıklı bir şekilde çalışmıyorsa, aklımız da örten birçok husus olması sebebiyle verimli bir şekilde çalışmamaktadır. Yine, organlarımız yaratılış gereği kabiliyetleri ve sınırları belli bir düzeydedir. Örneğin gözümüz görebileceğinden daha uzak ve küçük varlıkları görememekte, kulağımız belli bir desibelin üzerindeki ve altındaki sesleri işitememektedir. Benzer şekilde aklımızın da sınırları vardır. Ve akıl her bir hakikati kendi çabası ile idrak edemez.

d) Peygambere ait mucizelerin, kâhinlerin ve sihirbazların gösterdikleri harikalar ve maharetler konumunda düşünülebileceğini savunarak nübüvveti inkâr edenlerin iddialarına gelince; Mâtürîdî bunları birbirine benzetmenin doğru olmadığı söyler. Bu sebeple bu akıl yürütme üzerinden nübüvveti karşı fikir beyan etmek yanlıştır. Kâhin ve sihirbazların yapmış oldukları sihir ve büyüler ile peygamberlerin mucizelerini

²¹⁶ A.g.e., s. 358.

²¹⁷ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 359.

karşılaştıran inkarcı yanlış bir çıkarım yapmış olur. Çünkü kâhin ve sihirbazların yapmış oldukları marifetlerin mahiyeti açıklanabilir ve öğrenilebilir şeylerdir. Peygamberlerin alışlagelen olaylardan farklı olan mucizelerin mahiyeti ve nasıl gerçekleştikleri ise açık, belirgin, anlaşılabilir değildir.²¹⁸

Nübüvveti inkar eden kişinin, “Peygamberlik iddia etmek veya onu onaylamak aklın kabul etmeyeceği türden bir şeydir” şeklinde ki iddiasına karşı İmam Mâtürîdî şu şekilde cevap vermiştir;²¹⁹ Bu iddialar, aklının ve nefsinin peşinden giden kimseler için isabetli iddialardır. Öyle ki, o kimseler her türlü gerçeği nefsinin hoşuna giden arzularından ibaret görürler. Ancak bu yaklaşım, söz konusu gerçekleri mahiyetinden çıkartarak söz konusu kişilerin aklı tam manasıyla anlayamamalarının ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Akıl nübüvvette hariç kalabilme özelliği bulunsaydı bile, Allah’ın lütuf ve kerem sahibi olması yönünden yönünden nübüvvet yine hikmetli ve anlamlı olurdu. Çünkü Allah’ın bütün nimetleri, kulların ihtiyaçları yanında onlar için birer güzellik unsurudur. Örneğin göz, kulak veya vücudumuzdaki birden çok olan organlarından yalnızca bir tanesi bizim için kâfi gelecek iken, Allah lütuf ve keremiyle insanı en güzel bir biçimde yaratarak ona ihtiyaçlarının ötesinde bir süs olarak aynı organın ikincisini de vermiştir. Yine aynı şekilde azının yetmesine rağmen birçok meyvelerin ve nimetlerin çokluğu, yine aynı şekilde azının yetmesine rağmen bunca bereketli yaratılışlarda hep O’nun cömertliğinin birer eserleridir. Akılda yeterlilik bulunsaydı bile, nübüvvet nimetinin olması da yerli yerinde olacaktı. Bir başka örnek olarak bütün insanların mesailerini harcayarak ilim öğrenme durumları olmadığı için âlimlere müracaat edip onlardan istifade ederler. Ancak Allah ayrıca şekilde peygamber göndermede kulların işini kolaylaştırıp hafifletmiştir ki bu da büyük nimetler statüsünde yer alır. Böylesi büyük bir nimetin karşısında nankörlük etmek kişinin ahmaklığını ve onu bela zannedecek kadar nimetlerden haberdar olmayışını göstermektedir.²²⁰

²¹⁸ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 360.

²¹⁹ İmam Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd* adlı eserinde ismini vermediği bir inkarcının eserini inceleyip fikirler ve düşüncelerini eleştirerek ona cevap vermiştir.

²²⁰ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 361.

Hayat meşgalelerin bulunması ve nefsanî arzular gerçeği de peygamberlerin yol gösterme fonksiyonuna olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Peygamberler birer hatırlatıcı ve uyarıcı oldukları için mekanizmasını oluşturdukları için insanların yanlış yola gitmelerine karşı set çekerler. Bu durum insanları akıllarını kullanmaya ve tefekküre sevk eder.²²¹

Nübüvvet münkirleri, peygamberlerin ortaya koymuş oldukları delillere alternatif bulma adına onların göstermiş oldukları alametlere sihir ve büyü yakıştırmalarını yapıp onlardaki bu üstün özellikleri normalleştirme gayreti içinde olmuşlardır. Fakat biz bu iddiaların yanlış olduğunu yukarda da belirttik. Şimdi de Ebu İsa Verrâk'ın²²² iddialarına karşı Mâtürîdî'nin getirmiş olduğu delilleri inceleyeceğiz.

e) Verrâk'ın tevhid inancının kanıtlanmasında çok önemli bir yeri olan ve nübüvetin en kuvvetli delilleri olarak muhataplarına sunulan mucizeler hakkında şöyle demektedir: Peygamberler muhatap aldıkları toplumların bütün imkanlarını denememiştir. Bu sebeple bir toplumda peygamberin göstermiş olduğu olağanüstü olayların aynısını gösterecek başka birilerinin olmadığını söylemek mümkün değildir.²²³

Mâtürîdî, Verrâk'a cevap olarak kendisinin söz konusu toplumlarda ki ettiği insanların yeteneklerine ulaşip ulaşmadığını sorarak öncelikle kendisinin buna cevap vermesini ondan sonra da peygamberlere yönelik bu eleştirisini düşünmesini istemiştir. Ayrıca Mâtürîdî, peygamberlerin göstermiş oldukları mucizelerin kendilerine has olduğunu belirterek çalışarak elde edilebilecek genel bir yetenek olmadığını söylemiştir. Çünkü böyle olmasaydı, mucizelerin, peygamberlik davalarında onlara delil oluşturan durumlar olmayıp genel olarak insanların yeteneklerine hitap eden malum olaylar olmaları gerekirdi. İlaveten, peygamberlerin kavimlerinde ne meşhur olmuşsa ona yönelik mucizeler gösterdiklerini ve mucizelerin peygamberlik davasına hizmet eden olaylar olduklarını söyleyebiliriz. Yine Mâtürîdî, peygamberlerin kendi kavmi içerisinde büyüyüp yetiştiklerinden bahsederek onun soydaşlarının, kendileri gibi birinin, sahip bulunduğu

²²¹ A.g.e, s. 362.

²²² Ebu İsa Muhammed b. Hârûn b. Muhammed (ö. 247/861) Bağdatlı Mu'tezilî âlim; Fuat AYDIN, "Ebu İsa Verrâk" TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2013, Cilt: 43, ss. 59-60.

²²³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 363.

beşeri yapısıyla göstermiş olduğu mucizeleri icat etmesinin mümkün olmadığını bildiklerini de aktarmıştır. Bununla ilgili Bekir Topaloğlu, İmam Mâtürîdî'nin şu ayete işaret ettiğinden bahsetmiştir:²²⁴ “De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde kalmıştım. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”²²⁵

Peygamberler pek çok farklı mucizeler göstermiştir ki bunların hiçbirisi yeryüzünün doğal kanunlarına vakıf olmakla veya illüzyonla gerçekleşmesi muhtemel değildir. Doğanın bütün özelliklere vakıf olan yaratıcı bunları peygamberlere bildirmemiştir. Dolayısıyla tabiatın kanunlarını bilmeden gösterilen mucizeler onları gösteren kimselerin nübüvvetine de bir gerekçe olmaktadır.²²⁶ Mâtürîdî, Verrâk'ın iddialarına cevap verirken ayrıca ona dünya da haberi bilgi aracı olarak kabul edip etmediğini sorar. Şayet cevabı “evet” ise o zaman benimsemiş olduğu herhangi bir haberin doğruluğuna peygamberlerin göstermiş oldukları delillerden daha açık bir kanıt getirmesinin mecbur olduğu söylenir. Eğer cevabı “hayır” ise o zaman hem akıl hem de onun kabul etmiş olduğu bütün doğrular onun yalancı olmasına tanıklık eder.²²⁷

Mâtürîdî, Verrâk'ın iddialarına karşı ayrıca İbnü'r-Râvendî²²⁸ nin (ö. 298/910) şu cevabına da yer verir: Bir kimse yıldızlarla konuştuğu, güneşin aydınlığını silme gücünün elinde olduğu, denize dokunduğu zaman içindeki her şeyi dışarı çıkartabileceği, ayaklarıyla semaya uçabileceği veyahut yağmur yağdıran bir bulut olabileceği gibi iddialar da bulunuyorsa bu kişinin yalanlanması gerekecektir; İşte peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeler de bir bakıma bunlara benzemektedir. Ne var ki yalanlayan kişinin elinde gerçekleşen hiçbir şey olmadığı gibi peygamberleri destekleyen duyular aleminin ötesinde, gerçekleşmesi ihtimal dahilinde olan olağanüstü olaylar vardır. Öyleyse delilsiz bir reddediş ile doğru bir sonuca varılmasının mümkün olmadığı anlaşılmış ve peygamberlerin bu kanıtlarının apaçık olduğu ortaya çıkmıştır. İbnü'r-Râvendî, Verrâk'ın,

²²⁴ A.g.e., s. 364.

²²⁵ el-Yûnus, 10/16.

²²⁶ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 365.

²²⁷ A.g.e., s. 362.

²²⁸ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Yahya b. İshak er-Râvendî, başlangıçta Mu'tezili kelâmcısıyken sonraları bu mezhepten ayrılıp ilhâd ettiği ileri sürülmüştür. İlhan Kutluer, “İbnü'r-Râvendî”, TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2001, Cilt:21, ss. 179-184.

peygamberlerin geldikleri toplumda ki bütün insanların fiili imkanlarını denemedikleri yönünde ki iddiasına karşı şu eleştiride bulunmaktadır: İnsanlar peygamberlerin beyanlarına dayanarak bütün insanların ölümlü oldukları konusunda icmâ etmişlerdir. Ancak bu iddia için bütün insan fertlerini gözleme tabii tutulmamıştır.²²⁹

Mâtürîdî de Verrâk'ın nübüvveti karşısı ileri sürdüğü delilinin tüm insanlığın yeteneklerini deneme ilkesine dayandırmasının isabetsiz belirtir. Çünkü Verrâk'ın kendisi de toplumların geçirmiş olduğu bütün aşamalara şahit olmadığı gibi onun, sınırlı tecrübesinden hareketle insanlık tarihi boyunca süre gelen olaylarla ilgili genel bir çıkarım yapması doğru değildir.²³⁰

Nübüvveti inkar eden yukarıda adı geçen grup ve kimselerin iddialarına cevap verdikten sonra Mâtürîdî, nübüvvetin ispatını iki temel gerekçeye dayandırır. Birincisi peygamberlere ait davranışlarda aklın müsaade etmediği herhangi bir şüpheli ve suçlamayı gerektiren bir eylem yoktur. Çünkü Allah'ın elçileri kendi kavmi içinde yetişmiş, soydaşları tarafından çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren güzel ahlak üzere yaşadıkları müşahede edilmiştir. Bu da onların yüce bir varlık tarafından korunduğunu ve ilahi bir göreve hazırlandıklarını ortaya koymaktadır. Nübüvveti inkar edenler ise Mâtürîdî'nin ifadesiyle bütün bu hakikatleri nefislerinin ve dünyevi menfaatlerinin uğruna reddetmektedirler. İkincisi gerekçe ise peygamberlerin elinde onların iddialarına delil teşkil edecek mucizelerin gerçekleşmesidir. Bu mucizeler maharet sahibi olanların yeteneklerini aşarak herhangi bir eğitim sonucunda bunların benzerlerinden birini meydana getirmeye imkan tanımayan olağanüstü olaylardır.²³¹ Zira bu olağanüstü olayların bir eğitim görerek ortaya çıkarılmasının mümkün olabileceğini kabul etsek bile, peygamberler bu doğrultuda eğitilip yetiştirilmediği için yine bu maharetlerin Allah'ın lütfuyla zuhur ettikleri sonucu ortaya çıkacaktır. Onların göstermiş oldukları bu olaylar büyücülerin ve sihirbazların yaptıklarının çok üstündedir. Çünkü sihirbaz ve büyücülerin yaptıkları şeyler eğitim öğretimle yoluyla bir önceki nesilden alınmıştır. Çeşitli kazanç yöntemleri ve meslekler de bu konumdadır. Bu sebeple yukarıda da bahsettiğimiz gibi

²²⁹ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 366.

²³⁰ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 366.

²³¹ A.g.e., s. 368.

ortaya konan bu işleri peygamberler bir eğitim almadan ortaya koydukları için yapmış oldukları olağanüstü hallerde büyü ve sihirden ayrılmışlardır. Mâtürîdî, peygamberlerin mucizelerinin sihir ve büyüden farkını ayrıca şu şekilde ifade eder; Mucizeler bir hayal ürünü olmayıp gerçekten vuku bulan ve yaratılış devam ettikçe var olan hakikatlerdir. Sihir ise gerçekte var olmayan gözü aldatan bir illüzyondan ibarettir. Dahası peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeleri gösterip onların sihir gibi olduklarını söyleyen ve onları sihir gibi yapabilen bir kimsede olmamıştır.²³²

Allah'ın elçilerinin iddialarını doğrulayan diğer bir alametifarika da onların, kendi nefislerine zor gelen işleri üstlenmeleridir. Onlar, nefse hoş gelen her türlü arzu ve zevkten kendilerini alıkoyarak Allah'ın onlara vermiş oldukları bu kutsal görevi ifa etmeye gayret göstermişlerdir. En güçsüz buldukları zamanlarda bile canlarını tehlikeye atmışlardır. Halbuki onlar muhaliflerinin ne derece zorba ve zalim insanlar olduklarını da bilmekteydiler. İşte onların bütün bu zorluklara göğüs gerip olanca güç ve gayretleri ile mücadele etmelerinin sebebi ancak Allah'ın tevfiği ile mümkündür.²³³

Mâtürîdî, nübüvvetin akli delilleri ile ilgili şöyle bir yoruma yer verir: Allah'ın elçileri tebliğ de buldukları hiçbir konuda kendi fikirlerini öne çıkartıp hata etmemiş, hal ve hareketlerinde de gevşeklik göstermemişlerdir. Yine onlar peygamberlik görevinden önce de sonra da ahlaki bakımdan asla yadırganmamışlardır. Tam tersi nübüvvetlerini tamamlayacak özellikler gösterip birçok ahlaki ilkede emsal teşkil etmişlerdir. Bu özellikler yiğitlik, merhamet, cömertlik, yaratılanlara karşı şefkat ve insanların dertleri ile dertlenip onlarla ilgilenme gibi erdemlerdir. Öyle ki bunlardan sadece biri dahi bir kimsede bulunsa o kişiye karşı saygı ve sempati duymak yerinde bir davranıştır. Özellikle peygamber konumunda olan bu zatlara karşı en yüce övgülerde bulunmak aklın ve vicdanın kabul edeceği erdemli bir davranıştır. Allah'ın elçilerine hürmet nazarıyla bakan ve onun nasihatlerini dinleyen kimselerin abat oldukları gözlenirken, bu zatlara muhalefet eden kimselerin de bâtıllık hakka tercih etmeleri sebebiyle akıbetlerinin de zarar ve ziyana sonuçlanması müşahade edilen durumlardandır.²³⁴

²³² A.g.e., s. 368.

²³³ Mâtürîdî, 2002, a.g.e., s. 370.

²³⁴ A.g.e., s. 371.

4.2. Kur'an-ı Kerim'deki Nübüvvet Anlayışı

4.2.1. Nübüvvet Kavramına İlişkin Kur'an-ı Kerimdeki Genel Bilgiler

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlik bahsi evrensel bir olgu olarak anlatılarak her millet için Allah'ın göndermiş olduğu elçilerin varlığından bahsedilmektedir.²³⁵ Peygamberlik vahiy esasına dayanır. Vahiy alan peygamberler bunu insanlara noksansız bir şekilde aktarmakta görevlidirler. Allah Teâlâ, insanlar görüp örnek alsınlar diye peygamberlik vereceği kişilere yüksek ahlâkî nitelikler vermiştir. Peygamberler yalnızca ibadetleri değil, ahlâkî ve toplumsal değerleri de varlık alemine kazandırmışlardır. Peygamberlerin getirmiş oldukları ilâhî mesajlar zaman ve mekân sınırlarını aşarak sosyal, ekonomik, politik ve eğitim gibi hayatın her safhasını ilgilendiren konulara nüfuz etmiştir. Peygamberlere iman belli peygamberleri değil içtimaî olarak bütün peygamberleri kapsaması gerekir. Aksi durum inkâr, küfür olarak nitelendirilmiş böyle yapanların imanlarının geçersiz olduğundan bahsedilmiştir.²³⁶

Peygamberlerin aslî görevleri insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmaktır. Senelerce insanların arasında yaşayarak onlara kılavuzluk ve rehberlik yapmışlardır. Onlar Allah'tan aldıkları vahyin hükümlerini muhataplarına ulaştırmakla kalmamış, verilen mesajların pratik hayatta da uygulamalarını göstermişlerdir. Karakter olarak diğer insanlardan üstün olan bu şahsiyetler, nefsi terbiye ve dünya işlerindeki denge gibi pek çok konuda emsal teşkil etmişlerdir. Yaşadıkları dönemde çağırılmış oldukları ilâhî çağrıya insanların küçük bir kısmı uyarken insanların çoğunluk onlara karşı gelmişlerdir. Çağrıya uyanlar da zaman içerisinde kendi nefislerine göre hareket ederek bu ilahi çağrıyı tahrif etme noktasına gelmişlerdir.²³⁷

Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın dünya ve ahiret saadetine ulaştırmak için göndermiş olduğu elçilerden nebi ve resul ifadeleri ile bahsetmektedir. Nebi kelimesinin nebe kelimesinden türediği görüşü ilim adamları arasında hakim bir görüştür. Nebe, ilim öğrenilen çok faydalı haber demektir. Bir haberin nebe olabilmesi için öncelikle faydalı ve ondan ilim öğrenilecek bir bilgi olması gerekmektedir. Bu anlamıyla nebi, kendisinde

²³⁵ “Andolsun ki biz her ümmete ‘Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun’ diyen bir elçi gönderdik.” Nahl, 16/36.

²³⁶ Musa Bilgiz, “Kur'an da Nübüvvet (Peygamberlik)”, *Diyanet İlmî Dergi*, Mart 2013, Cilt:9, Sayı:1, s.23.

²³⁷ Ebu'l-Ala el-Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, Pınar Yayınları, İstanbul 1983, Cilt:1, ss. 23-31.

şüphe olmayan, yakîni, faydalı bilgileri açıklayan, o haberleri insanlara ve cinlere arz eden şahsiyetler demektir.²³⁸ Kur'ân'ın nebe' olarak bahsettiği olaylardan bazıları şunlardır: Peygamberlerin mucizeleri,²³⁹ dünyada ki her amelin ahirette haber verilmesi,²⁴⁰ Allah Teâlâ'nın elçilere gaybî bilgileri bildirmesi,²⁴¹ geçmiş kavimlerin kıssaları,²⁴² kıyamet ve ahiretin varlığı.²⁴³ Peygamberler, Allah'ın seçmiş olduğu mümtaz kişilerdir. Kur'an-ı Kerîm'de bununla ilgili: “Allah meleklerde insanlardan da elçiler seçer”²⁴⁴ buyrulmaktadır. Allah tarafından seçilmiş olmakta şeref ve değer sahibi olmayı gerektirir. Nitekim nübüvvet kelimesi sözlük anlamı itibariyle yücelik ve yükseklik anlamlarına gelir.²⁴⁵ Türkçe de ise nübüvvet kelimesinden ziyade, Farsçadan dilimize geçmiş olan peygamber kelimesi kullanılmaktadır.

4.3. İmâm Matûridî'nin Nübüvvete İlişkin Kur'ân-ı Kerîm'den Getirmiş Olduğu Deliller

4.3.1. Nübüvvete Olan Gereksinim

Allah'ın görevlendirmiş olduğu peygamberler, insanların kendi tecrübeleri ile bilemeyecekleri bazı bilgileri onlara iletmişlerdir. Bunlar muhataplarına hem bu dünyada hem de ahirette onlara fayda sağlayan hayati öneme sahip bilgilerdir. Bu konuya ilişkin ilgili ayetleri ve Matûridî'nin nübüvvete ilişkin bu ayetlerden hareketle geliştirdiği delilleri inceleyeceğiz.

a) “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O Halîm'dir, bağışlayıcıdır.”²⁴⁶

Mâtürîdî, bu ayette resullerin risaletinin ispatlandığını söylemiştir. Peygamberler cansız nesnelere de Allah'ı teşbihte bulunduğunu ilan etmişlerdir ki bu, Allah katından

²³⁸ Musa Bilgiz, a.g.e., s. 25.

²³⁹ el-Âl-i İmran, 3/49.

²⁴⁰ el-Mâide, 5/14,105.

²⁴¹ el-Âl-i İmran, 3/44; el-En'am, 6/34.

²⁴² el-A'râf, 7/101.

²⁴³ el-Yûnus, 10/53.

²⁴⁴ el-Hacc, 22/75.

²⁴⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2007, Cilt:33, ss. 279-280.

²⁴⁶ el-İsrâ, 17/44.

gelen bir bilgi olmadığı sürece bilinemez. Çünkü bu ilim insanların bunu kendi bilgi birikimleri ile herhangi bir gözlem sonucu ulaşacakları bir bilgi değildir.²⁴⁷

b) “Şüphe yok ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara fayda sağlayan yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirip ölü toprağı dirilttiğı suda ve bu sayede yeryüzünde her türlü canlıyı yaymasında, bunlardan başka rüzgarları ve yer ile gök arasında emre hazır bekletilen bulutları yönlendirmesinde aklını kullananlar için nice mesajlar vardır.”²⁴⁸

İmâm Mâtürîdî bu ayetteki nübüvvet delilini şu şekilde açıklamıştır: Geminin yapılış şeklini ve ondan hangi faydalar ortaya çıkartılabileceğini bilmek insanoğlunun planlayacağı bir ilim değildir. Buradan hareketle bu bilgiyi insanlara, akledildiğı takdirde eşyanın işe yararlılığına vâkıf olan bir peygamberin getirdiğı sonucuna ulaşılır.

Bu konu hakkında Alâüddîn Muhammed es-Semerkandî (ö. 539/1144) şöyle söylemektedir: “Şu kesin olarak bilinmektedir ki, yaratıcının mevcudiyetini kabul eden kimse, bütün varlığı Allah'ın yarattığını ve hayatlarını gördüğü üzere gıda ile devam ettirdiğini bilir. Bundan başka Allah, insanların, hayatlarını devam ettirdiğı gıdayı, sıhhatlerini korudukları ilaçları da yaratmasının yanında, aynı cins gıda ve ilaç özünden öldürücü zehirler ve yok edici nesnelere de icat etmiştir. İnsanların sahip olduğu duyu gücü ve aklî yetenek bunları birbirinden ayırt edecek, aralarındaki farkları sezecek güçte değildir. Yok olma tehlikesi bulunduğundan, beşer aklının bunları bizzat tecrübe etme imkânı da yoktur. Yine ölüme yol açma tehlikesinden dolayı başkasını kullanması da mümkün değildir. Yüce yaratıcı, gıdaları ilaçlardan ve zehirlerden ayırmamış, akıl sahipleri de belirtilen sebepten ötürü bunları denemeye cesaret edememiştir. Nihayet faydalı olanla zararlı olanın birbirinden ayrılması için peygamberlik müessesesinin bulunuşuna hükmetmenin zarureti ortaya çıkmıştır.”²⁴⁹

²⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Yunus Vehbi Yavuz), Ensar Yayınları, İstanbul 2018b, Cilt:8, s. 316.

²⁴⁸ el-Bakara, 2/164.

²⁴⁹ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., s. 327.

c) “Ve bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa o ne kötü bir arkadaştır!”²⁵⁰

Mâtürîdî'nin bu ayet ile ilgili göstermiş olduğu nübüvvet delili şudur: Ayette şeytana uyanlar için şeytanın kötü bir arkadaş, yoldaş olduğundan bahsedilmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif ayetlerine baktığımız zaman, şeytan kötü bir sembol olarak gösterilirken, melekler ise iyiliğin, güzelliğin, saflığın sembolü olmuşlardır. Bunun sebebi insanların dimağlarında şeytanların çirkinliğinin, meleklerin ise güzelliklerinin biliniyor olmasıdır. Fakat insanlar şeytanı görmediler ki çirkinliğini bilmiş olsunlar ve yahut meleği görmediler ki güzelliğini müşahade ile bilsinler. Bu sebeple bu türden bilgilerin insan gözlemi ve tecrübesiyle değil, haber ile bildirilmiş olduğu anlaşılmış olur. İşte bu bilgileri insanlara bildiren ve onların akıllarına bu türden varlıkların yerleşmesine sebep olan peygamberlerdir. Bu da peygamberlerin risaletini kanıtlayan delillerden biridir. Peygamberlerin doğru sözlü ve güvenilir olmaları da nübüvvetin alametlerindedir. Çünkü doğru haber, haber verilen şeyin varlığın dalalet eder. Allah, peygamberlerin kişiliklerine doğru sözlü ve güvenilir olup, yalandan ve hıyanetten salim olmak gibi alametleri yerleştirmiştir. Dolayısıyla peygamberlik, onların vermiş oldukları haberlerin doğru olduğunun kesin delilidir. Peygamberler bu bilgileri melekleri ve şeytanları yaratan Allah tarafından getirmektedirler. İnsanlar onlar sayesinde gaybi bilgileri bilmekte ve ahiret hayatı ile ilgili ayrıntılı malumatlara sahip olmaktadır.²⁵¹

d) “Ey ademoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takva elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindedir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.”²⁵²

Allah'ın gökten bir su indirmesi ve ondan bazı vesileleri yaratması neticesinde insanlar o sudan, elbise, yiyecek ve içeceği temin etmişlerdir. Burada nübüvvetin ispatına delil vardır. Çünkü insanlar bunu ancak gökten gelen bir vahiy yoluyla

²⁵⁰ en- Nîsâ, 4/38.

²⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Yunus Vehbi Yavuz), Ensar Yayınları, İstanbul 2015c, Cilt:3, s. 208.

²⁵² el-Â'râf, 7/26.

öğrenebilmektedirler.²⁵³ Allah, insanoğluna yiyecek, içecek ve elbise dışında birçok nimet vermiştir. Akıl sahibi olan her kişi verilen nimetin karşılığı olarak şükredilmesi gerektiğini bilir. Her bir nimetin şükrünün nasıl olacağını bilmek akıl ile mümkün değildir. Her bir azanın ayrı ayrı şükrü vardır. İşte bu durumu insan kendi aklıyla idrak edemeyeceği için bunu insanlara haber veren birilerinin olması gerekmektedir. İşte o kişiler ilâhî mesajı insanlara iletmekte görevli peygamberlerdir. İnsanlığın hem bu dünya da hem de ahirette ihtiyaç duyacakları bilgileri insanlara bildirmeleri de onların peygamberliklerine delil olmaktadır.²⁵⁴

e) “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağı mı sanır?”²⁵⁵

İyilik veya kötülük yapanların mutlaka bir akıbetleri olması gerekir. İki zümre de dünya hayatına bir kez gelmektedir. Fakat adaletin sağlanabilmesi adına dünya yurdundan başka ikinci bir yurdunda olması gerekmektedir. Bu ikinci yurtda iyilik yapanlar mükafatlandırılıp yüksek dereceler alması gerekirken, kötülük yapanlarında cezalarını çekip aşağı mertebelere gelmeleri akleden herkes için doğru çıkarım olmaktadır. Ölümden sonra dirilmeye inanmayan bir kimse bu şekilde bir taksimi kabul etmeyerek dünyada iyilik yapanlar ile kötülük yapanların eşit derecelerde yer alacağını düşünür. Bu düşünce biçimi hem anlamsız hem de hikmete uygun değildir. Dünyaya boşuna getirilmediğini ve amaçsız bir biçimde yaratılmadığını bilen bir kimse için ise uyarılmak, müjdelenmek, kendisine yasaklar ve şartlar getirilmesi lazım gelmektedir. O, bütün bunları ancak bir elçi yolu ile bilebilir. İşte bu elçiler Allah tarafından gelen peygamberlerdir.²⁵⁶

f) “Gökteki ilah da O’dur, yerdeki ilah da O’dur. O sınırsız hikmet ve ilim sahibidir.”²⁵⁷

Berâhime’nin peygamberliği inkâr etmesinin sebeplerinden biride, Allah’ın sınırsız hikmet sahibi olduğu halde kendi göndermiş olduğu elçileri inkâr edecek, onlara düşmanlık yapacak hatta onları öldürmeye çalışacak bir topluluğa peygamber göndermesi hikmetli bir davranış değildir. Bu gerekçeye dayanarak onlar,

²⁵³ Mâtürîdî, 2016a, a.g.e., s. 342.

²⁵⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Mehmet Erdoğan ve Bekir Topaloğlu), Ensar Yayınları, İstanbul 2019a, Cilt:17, s. 202.

²⁵⁵ Kıyâmet, 75/36.

²⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. İbrahim Tüfekçi), Ensar Yayınları, İstanbul 2019b, Cilt:16, s. 320.

²⁵⁷ ez-Zuhrûf, 43/84.

peygamberlerin Allah tarafından gönderilen elçiler olduğunu inkar ederler. Matûrîdî, Allah'ın insanlara onlar inkâr etseler dahi, nimetler vermesinin, elçiler göndermesinin hikmetsiz bir iş olmadığını belirterek, dünyada bu türden eylemleri yapan birinin hikmetin dışına çıktığını fakat aynı durumun Allah için geçerli olmadığını belirtmiştir. Söz gelimi bir padişah elçilerini ve hediyelerini kendi menfaati ve ihtiyaçları için gönderir. Gönderdiği elçileri ve yaptığı iyilikleri inkâr edeceğini bilen bir sultanın yine de bunları göndermesi hikmetsiz bir iştir. Allah Teâlâ ise göndermiş olduğu nimetleri insanların menfaati sebebiyle halk etmiştir. Bu ise hikmete aykırı değildir. Çünkü Allah'a düşmanlık eden bir kimse O'na zarar veremediği gibi, Allah'a dost olanların dostluğu da O'na bir fayda vermemektedir. Kim ne yaparsa muhakkak bunu kendine yapmakta, kendi zarar ve faydasına göre sonucunu almaktadır. Hatta kendisine düşmanlık eden birine iyilik yapmak, Allah'ın ne derece sonsuz cömert ve kerîm olduğunu göstermektedir. Bu sebeple Berâhime'nin ileri sürmüş olduğu iddiaların son derece yersiz ve bâtil olduğu görülmüştür.²⁵⁸

g) "De ki: 'Bana, dokunulmaz kıldığı bu şehrin Rabb'ine, yalnız O'na kulluk etmem emredildi; zaten her şey O'na aittir. Bir de bana Müslümanlardan olmam ve Kur'an'ı okumam emredildi.' Artık kim doğru yola gelirse yalnız kendisi için gelmiş olur; kim de saparsa ona de ki: 'Ben sadece uyarıcılardanım.'²⁵⁹

Ayet-i kerîmede, Hz. Muhammed'in doğduğu ve büyüdüğü şehir olan Mekke şehrinin dokunulmaz bir belde olduğundan bahsediliyor. İnkârcılar da bu beldenin dokunulmaz olduğunu biliyor ve inanıyorlar idi. Fakat bu bilgi onların veya atalarının araştırıp öğrenmeleri ile elde edecekleri bir bilgi değildir. Onlar, bunu ancak resuller yoluyla bilebilirler. Bu da gösteriyor ki, onların ilk ataları risalete inanmaktaydılar. Fakat onlar atalarından sapmış olanların yollarını tercih ederek bu hakikatleri idrak edemediler.²⁶⁰

²⁵⁸ Mâtûrîdî, 2018a, a.g.e., s. 305.

²⁵⁹ en-Neml, 27/91-92.

²⁶⁰ Mâtûrîdî, 2018b, a.g.e., s. 496.

4.3.2 Peygamberlerin Göstermiş Oldukları Mucizeler

Mucize, Allah Teâlâ'nın peygamber olarak görevlendirdiği kişilerin iddialarını desteklemek, onları doğrulamak amacıyla insanların benzerini yapma konusunda aciz kaldıkları olağanüstü olaylara denir. Kelime, acz kökünden türemiş olup insanları aciz bırakan, hayrete düşüren gibi anlamlara da gelmektedir.²⁶¹

İmam Matûrîdî de Kur'an-ı Kerim'de pek çok mucizenin geçtiğini ve bu mucizelerin nübüvvetin ispatı konusunda birer delil teşkil ettiğini belirtmiştir. Bununla ilgili birkaç ayeti ele alıp İmam'ın bu ayetler hakkında çıkartmış olduğu hüccetleri inceleyeceğiz.

a) "Bunun üzerine Musa asasını yere attı. Bir de baktılar ki apaçık bir yılan! Ve elini çıkardı. Bir de ne görsünler, o da seyredenlerin gözleri önünde bembeyaz oluvermiş!"²⁶²

Bu ayet ile ilgili Mâtürîdî, Hz. Musa devrinde sihirin çok yaygın olduğundan bahseder. Bundan dolayı Hz. Musa'nın (a.s.) da o devirde bilinen fakat insanların benzerini yapmakta aciz kaldıkları olağanüstü bir fiilde bulunduğu bahsetmiştir. Böylelikle insanlar, bunun insan eliyle yapabilecek bir marifet olmadığını, şüphesiz semâvî bir eylem olduğunu anlasınlar. Bu da onun peygamberliğinin en kuvvetli delillerindendir. Şayet, Hz. Musa'nın (a.s.) getirmiş olduğu sihir olsaydı, yine de onun nübüvvetinin en kuvvetli delillerinden biri olurdu. Çünkü Hz. Musa (a.s.) kendi kavmi içinde yetişmiş bir insandı. Sihri bilmediği, bir yerden de öğrenmediği halde onu göstermesi, onu Allah katından getirdiğine delildir.²⁶³ Yine aynı şekilde Hz. İsa'nın da mucizeleri devrinde meşhur olan tıp ilmi ile ilgilidir. O dönemdeki akıl sahipleri de âşinâ oldukları tıp ilminin de üstünde olaylar ile karşılaşınca bunların mucize olduğunu anlamış, Hz. İsa'nın bunları Allah katından getirmiş olduğunu idrâk etmişlerdir.²⁶⁴

²⁶¹ Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", TDV Diyanet İslâm Ansiklopedisi(DİA), İstanbul 2020, Cilt:30, s. 448.

²⁶² el-A'râf, 7/107-108.

²⁶³ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., ss. 514-515.

²⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Fadıl Ayğan), Ensar Yayınları, İstanbul 2017b, Cilt:6, s. 30.

Hız. İsa (a.s.) mucizevi bir şekilde babasız dünyaya gelmiş ve bu olay daha o doğmadan önce annesi Hız. Meryem'e bildirilmiştir. Bununla ilgili ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

b) "Meryem, 'Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?' dedi. Melek cevap verdi: 'Orası öyle; ancak Rabb'in buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, kararlaştırılmış bir iştir.'"²⁶⁵

Allah'ın, Hız. Meryem'e babasız bir şekilde bir çocuk doğacağını söyleyip haber verildiği üzere, Hız. İsa'nın babasız bir şekilde doğması, insanlara karşı peygamberliğinin delillerindendir. Peygamberlerin vermiş oldukları haber onların doğru olduklarını ve bu gaybî bilgileri Allah'tan aldıklarını göstermektedir.²⁶⁶

Hız. İsa ile ilgili bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır: "İşte o zaman Allah şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Ruhulkudüs'le (Cebrail) desteklemiştim de, hem beşikte iken hem de yetişkin hâlinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Onlara açık kanıtlar getirdiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler 'Bu düpedüz bir büyü!' dediklerinde İsrailoğulları'nın sana zarar vermelerini önlemiştim."

Kur'an-ı Kerim'de en çok mucizelerinden bahsedilen peygamberlerden biri de Hız. İsa (a.s.)'dır. Henüz beşikte iken insanlar ile konuşması, çamurdan kuş yapıp ona üflediğinde kuş olması, ölüleri diriltmesi, alaca hastaları iyileştirmesi gibi pek çok mucize Kur'an da haber verilmektedir. Hız. İsa ile ilgili bunca mucizeden bahsedilmesinin bir sebebi de Hristiyanların onun göstermiş olduğu olağanüstü haller sebebiyle bir beşer olmadığı, Tanrı olduğu hatta Tanrının oğlu olduğu ile ilgili akidelerinin yanlışlığını

²⁶⁵ Meryem, 19/20-21.

²⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. İbrahim Tüfekçi), Ensar Yayınları, İstanbul 2018, Cilt:9, s. 172.

düzeltilmek adınadır. Şu var ki; Allah, göndermiş olduğu elçilerin risaletlerini diğer insanlara ispatlaması ve onlara yardım etmesi bağlamında bazı mucizeler göstermektedir. Bu mucizeleri bizzat o zâtların elinden yaptırmasının sebebi, insanların da bunu müşahade etmesini sağlayarak kalbinde şüphe bulunanların inkârlarından vazgeçirmek, inananların imanlarını daha da arttırmaya vesile olmak sebebiyledir. Fakat tahrîf edilmiş eski ilâhî dinlere mensup olan insanlar, bu bağlamı kaçırarak kendilerine gelen elçinin göstermiş olduğu mucizenin Allah'ın izniyle değil bizzat peygamberin eliyle gerçekleştiğine inanarak onu ilahlaştırmışlardır. Fakat durum bundan farklı olup aksine bir inanış Tevhid akidesi ile örtüşmemektedir.²⁶⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de mucizesinden bahsedilen bir başka peygamber de Hz. Salih (as)'dır. Bilindiği üzere Hz. Salih'e (a.s.) Allah bir dişi deve vermiş ve bunu kavmine karşı peygamberliğine delil olarak göstermesini emretmiştir. Fakat kavmindeki zalim kişiler o deveyi öldürmüş, bunun neticesinde Allah o kavmi Hz. Salih(as) ve ona inanan çok az insanı oradan çıkarttıktan sonra helâk etmiştir. Bununla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de şu ayet geçmektedir:

c) “Semud'a da kardeşleri Salih'i (gönderdik). Onlara, 'Ey kavmim' dedi, Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabb'inizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir işaret olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar.”²⁶⁸

Matûrîdî, ayette geçen “Size Rabb'inizden açık bir delil gelmiştir” meâlinin Hz. Salih'in peygamberliğine delil işaret edittiğinden bahsetmiştir.²⁶⁹

d) “Andolsun biz Davud'a tarafımızdan müstesna bir lütufta bulunduk. ‘Ey dağlar! Onunla birlikte tespih edin. Ey kuşlar! Siz de’ dedik ve onun için demiri yumuşattık.”²⁷⁰ buyrulmaktadır. Bu ayette de geçen “demiri onun için yumuşattık” lafzı Hz. Davud (a.s) için mucize teşkil etmektedir. Allah, daha önce kimseye vermediği vasıta olmaksızın

²⁶⁷ Mâtürîdî, 2016a, a.g.e., s. 374.

²⁶⁸ el-A'râf, 7/59.

²⁶⁹ Mâtürîdî, 2016b, a.g.e., s. 433.

²⁷⁰ es-Sebe, 34/10.

demiri ve ateşi yumuşatma gücünü peygamberine vermiştir. Böylece o hem bununla dilediği aleti yapmış hem de bununla peygamberliğine delil göstermiştir.²⁷¹

Kur'ân-ı Kerîm'de mucizelerinden bahsedilen diğer bir peygamber de Hz. İbrahim (a.s.)'dir:

e) “Putperestler, ‘Eğer bir şey yapacaksınız, yakın onu ve böylece tanrılarımıza yardım edin!’ dediler. Biz de, ‘Ey ateş’ dedik, ‘İbrahim için serin ve zararsız ol’”²⁷⁵

Hz. İbrahim'in kavmi yıldızlara ve putlara tapardı. Hz. İbrahim'in ilâhî davetini kabul etmedikleri gibi onu büyük bir ateş mahalinin içine atarak yakıp öldürmeyi amaçladılar. Öyle şiddetli bir ateşti ki, yanlarına yaklaşamadıkları için Hz. İbrahim'i mancınık yoluyla ateşin içine attılar. Göndermiş olduğu nebisini koruyacağını vadeden Allah'ın emri ile ateş Hz. İbrahim'e zarar vermeyecek bir mahiyet aldı ve orası serinlik veren bir selamet bahçesi haline geldi. Bu durum Hz. İbrahim'in nübüvvetinin en büyük mucizesi ve peygamber olduğunun da delilidir.²⁷²

Peygamber Efendimiz (s.a.s) 'in de birçok mucizesi vardır. Bunlardan birisi Rum suresinde de geçen²⁷³ Rumların, Sasanileri yeneceğine yönelik gaybi bilme mucizesidir. Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin gaybi bilme yetileri yoktur. Bu bilgi onlara sonsuz ilim sahibi Allah tarafından verilmektedir. Peygamberimiz ile ilgili bir başka mucize de Hudeybiye seferi sırasında gerçekleşmiştir. Cabir bin Abdullah (r.a.) olayı şu şekilde anlatmıştır: “Hudeybiye gününde insanlar çok susamıştı. Hz. Peygamber'in önünde de küçük bir su kabı vardı. Resûlullah (s.a.s.) oradan abdestini aldı. İnsanlar ona yalvaran gözlerle bakıyordu. Hz. Peygamber: Neyiniz var? diye sordu. İnsanlar dediler ki: Şu senin önündeki kaptan başka ne abdest alacak ve ne de içecek suyumuz var! Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) elini o su kabına koydu, birden parmaklarının arasından pınarlar gibi sular fişkırmaya başladı. O sudan hem içtik, hem de abdest aldık (Râvi Sâlim

²⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Fadıl Ayğan), Ensar Yayınları, İstanbul 2018d, Cilt:11, s. 456. ²⁷⁵- El-Enbiya, 21/68-69.

²⁷² Mâtürîdî, 2018c, a.g.e., s. 391.

²⁷³ “Rumlar yakın bir yerde mağlup oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi, başında da sonunda da Allah'a aittir. O gün, müminler de, Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler. Allah dilediğini muzaffer kılar. Zira O, azizdir, rahîmdir. Bu Allah'ın vâdidir. Allah verdiği sözden caymaz, fakat insanların ekserisi bunu bilmez.” (Rum, 30/2-6).

der ki:) Ben Câbir'e sordum: O gün orada kaç kişi idiniz? Cabir şu cevabı verdi: Yüz bin kişi bile olsaydık, su hepimize yeterdi ama bizler o gün bin beş yüz kişi idik²⁷⁴ Bu olay Hz. Muhammed'in (s.a.v) risaletine işaret eden büyük bir hissi mucizedir.²⁷⁵

Hz. Peygamber'in Ümmî Olmasındaki Mucize

Şüphe yok ki Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerim idi. Bu konu ile ilgili hadîs-i şerîf şöyledir: “Bütün peygamberlere, kendi dönemlerinde yaşayan insanların iman edeceği birtakım mucizeler verilmiştir. Hiç şüphesiz bana ihsan edilen en büyük mucize, Allah'ın bana vahyettiği Kur'ân'dır.”²⁷⁶ Hz. Muhammed döneminde Arap dil ve edebiyatı toplum nazarında son derece yüksek bir mevkide yer alıyordu. Toplum şiire ve şaire çok önem vermekte idi. O, ümmî olduğu hâlde Kur'ân-ı Kerîm'in muciz lafızlarını insanlara tebliğ etmiştir. Arap şiir ve söz gücünün zirvede olduğu bir dönemde bile insanları hayrette bırakarak, bunun bir insan sözü olmayacağını kendisine düşmanlık eden muhatapları dair itiraf etmişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ın peygamberliği ümmî (okuma yazma bilmeyen) olan bir kişiye göndermesinin hikmetlerinden biri de okuma yazma bilmeyen ve bunun için herhangi bir kişiye gitmeyen kimsenin kendi kafasından bir şeyler söylemesi mümkün değildir. Bu da onun peygamberliği adına çok kuvvetli olan delillerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁷ Hz. Muhammed'in ümmî olması ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetleri inceleyelim:

a) “Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerler”²⁷⁸

İşte Hz. Muhammed'in (s.a.v.) okuryazar olmadığı ve birilerinin yanına gidip onlardan bu bilgileri almadığı biliniyordu. Bu sebeple tüm bunlar onun söylediği sözlerin kendi nefsinden değil, kainatın yaratıcısı Allah katından aldığına bir delildir.²⁷⁹

²⁷⁴ Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, Cilt:3 s. 329.

²⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul 2019c, Cilt:14, s. 19.

²⁷⁶ Buhârî, *İ'tisâm*, 1.

²⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul 2019d, Cilt:15, ss. 155-157.

²⁷⁸ el-Ankebut, 29/48.

²⁷⁹ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., s. 206.

Yine müşrikler, Allah'ın peygamberinin söylemiş olduğu mûciz lafızları yalanlamak adına asılsız iddialarda bulunarak Hz. Peygamber'i büyücülük ile suçlamışlardı. Fakat kendileri de iyi bilmektelerdi ki, onun büyü yaptığı görülmemiştir. Bir başka iftira olarak O'na şair deyip söylediklerinin şiir olduğunu söylemişlerdir. Onların söylemlerine karşılık Kur'ân-ı Kerîm'de şu ayetler vahyolunmuştur:

b) “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen ancak bir öğüt ve apaçık Kur'ân'dır.”²⁸⁰ Burada da Hz. Peygamber'in şiir söylemekten beri olması ve okuma yazma bilmemesine rağmen Kur'an-ı Kerim gibi belagatı çok güçlü sözler söylemesi onun peygamberliğine delil oluşturmaktadır.²⁸¹

c) “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da!”²⁸²

Peygamberimiz, Cebrail (a.s.) ayetleri kendisine okuduğu vakit onları hafızasında tutabilmek adına dilini oynatmak suretiyle indirilen ayetleri tekrar ediyordu. Fakat bu davranışı yasaklanarak onun sadece gelen vahyi dinlemesi, Allah'ın onun zihnine ayetleri yerleştireceği buyrulmuştu. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'i Allah'ın unutturmayarak da koruduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in(s.a.s) gelen ayetleri caba sarf etmeden ezberlemesi de onun nübüvvetinin delillerinden ve mucizelerindedir. Çünkü O(s.a.s), yazı yazmayı veya yazılı bir metni okumayı bilmiyordu. Hâl böyle olunca, tamamlanmaya kadar inen vahyi, kendisine defaatle indirilmiş olmasına rağmen onu bir defa dinleyerek bunu hafızasında tutmasının Allah'ın izniyle olduğunun ve O'nun peygamber olduğunun delilidir.²⁸³

d) “Tûr'a, açık sayfeler üzerine yazılı kitaba andolsun!”²⁸⁴

Allah, birçok peygamberine farklı dağlarda vahiy göndermiştir. Musa aleyhi selama

²⁸⁰ el-Yasin, 36/69.

²⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev. Kemal Sandıkçı), Ensar Yayınları İstanbul 2018e, Cilt:12, s. 125.

²⁸² el-A'lâ, 87/ 6-7.

²⁸³ Mâtürîdî, 2019a, a.g.e., s. 187.

²⁸⁴ et-Tûr, 52/1-2.

Tur dağında İsa aleyhi selama Saûra dağında ve Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Fârân dağında vahyetmiştir. Bu ayette Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil vardır. Şöyle ki; o okuma yazma bilmemesi hasebiyle eski kitapları okumamış ve bunları bilen bir kişinin yanına gitmemiştir. Bu sebeple Hz. Peygamberin bu isimleri bilip, sözü geçen dağların faziletlerine vakıf olması ancak Allah'ın ona bildirmesi ile mümkün olabilir.²⁸⁵

4.3.3. Peygamberlerin İnsan Türünden Seçilmiş Olması

Allah'ın insanlara meleklerden veya cinlerden değil, beşer türünden elçiler göndermiş olmasında birçok hikmet ve lütuf vardır. Peygamberler insanlar arasındaki muhabbeti arttırmak, kalpleri kaynaştırmak, sevgi, dostluk, beraberlik gibi duyguları yaymak amacıyla gönderilmiş, bu amaçla onları ittifak halinde olacakları dine davet etmişlerdir. Dolayısıyla insanlar arasında ki bu kardeşlik bağının oluşabilmesi ve toplum olarak bir bütün hâlinde olabilmek için peygamberlerin insan türünden olması gerekmektedir. Çünkü insanoğlu ancak kendisi gibi aynı türden olan birini örnek alabilir. Kendisi gibi beşer olan bu elçi, onun her türlü sıkıntı ve problemlerini anlayabilir ve ona yönelik çözümler üretebilir. Ayrıca peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeler vardır. Şayet beşer değil de başka bir tür bu mucizeleri göstermiş olsaydı, insanlar onların göstermiş oldukları olağanüstü hâlleri farklı türden oluşları sebebiyle gerçekleştirdikleri fikrine kapılacaklardı. Halbuki, peygamberler yıllarca onların içinde yaşamış, çocukluk ve gençlik yılları oradakiler tarafından müşahade edilmiş, kendileri gibi beşer olan kimselerdir.²⁸⁶

Bu konu ile ilgili ayeti ve Matûrîdî'nin ayet hakkında ki görüşlerini inceleyelim: “Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.”²⁸⁷ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu ayet peygamberlerin, insanların içinden çıkmış kişiler olduklarını vurgulamaktadır. Allah'ın elçilerini insanlar arasında seçmesinde büyük lütuflar ve risalet delilleri mevcuttur. Şayet Allah, gönderdiği elçileri başka tür bir yana

²⁸⁵ Mâtûrîdî, 2019c, a.g.e., s. 186.

²⁸⁶ Mâtûrîdî, 2015b, a.g.e., s. 514.

²⁸⁷ el-Âl-i İmrân, 3/164.

dursun başka bir kabile ve ırklardan göndermiş olsaydı, onların doğru sözlü olup olmadıkları bilinemeyecekti. İnsanlar kendi içinde yetişmiş bu insanların daha önce asla yalan söylememiş ve emanete hıyanet etmemiş kimseler olduğunu görünce, Allah adına da yalan söylemeyeceklerine inanmışlardır. Eğer onlar gönderildikleri milletin soyundan olmasalardı, göstermiş oldukları mucizeleri bir yerlerden öğrendiğine yönelik şüpheler oluşacaktı. Bu sebeplerden dolayı Cenab-ı Hak insanların bu elçilerden hakkında akıllarında bir şüphe kalmaması için onların bildikleri, gelişimlerine tanıklık ettikleri kimseleri onlara elçi olarak göndermiştir.²⁸⁸

4.3.4. Allah'ın Peygamberlerine Her Daim Yardımda Bulunması

Cenab-ı Hak'ın insanlara iletmış olduğu ilahi mesajları kainata bildiren peygamberler, kendi devirlerinde birçok sıkıntıyla karşılaşmışlardır. Fakat bu zor durumlara rağmen onlar Allah'ın tevfiği ile türlü sıkıntıların üstesinden gelmiş, her an Allah'a sığınmışlardır. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

a) “Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kafirler topluluğunu hidayete erdirmez”²⁸⁹

Bu ayette Hz. Muhammed'in risaletinin delili vardır. Çünkü Allah, onu insanlardan koruyacağını haber vermektedir, netice de böyle olmuştur. Demek ki Hz. Peygamber bu bilgiyi Allah tarafından almıştır. Bu ayet geldiği vakit Hz. Peygamber insanlara: “Artık evlerinize gidebilirsiniz, çünkü Allah beni insanlardan koruyacaktır.”²⁹⁰ demiştir. Bunun üzerine insanlar onun yanından ayrılmıştır. Allah'ın göndermiş olduğu elçilerini koruduğuna ait bir başka örnekte Hud suresinde geçen “Hadi hepiniz bana tuzak kurun, bana aman vermeyin”²⁹¹ mealinde ki ayettir. Hz. Hud (a.s.) inkarcılara karşı “hadi hepiniz bana tuzak kurun” dediği halde onların tuzaklarından hiçbirisi ona isabet etmemiştir. Bu olayda bu durumun Allah tarafından vuku bulduğuna delildir.²⁹²

²⁸⁸ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., s. 515.

²⁸⁹ el-Mâide, 5/67.

²⁹⁰ Taberi, *Câmi'u'l-Beyân*, Cilt:6, ss. 307-308.

²⁹¹ el-Hud, 11/55.

²⁹² Mâtürîdî, 2016a, a.g.e., s. 282.

Cenab-ı Hakk bir başka ayette müşriklerden bahsederek;

b) “Artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar”²⁹³ buyurmaktadır. Bu ayette Hz. Muhammed’in nübüvvetine delil vardır. Çünkü O, hac mevsiminde herkesin gözü önünde “Bundan sonra hiçbir müşrik haccetmeyecektir” buyurmuştur. Halbuki O, bu sözü söylediği vakit Müslümanlar sayıca az ve zayıf durumda iken müşrikler ise çok ve kuvvetliydi. Bu ultimatom karşısında müşriklerden hiç kimse hac veya başka bir sebeple Mekke’ye girmeye cesaret edememişlerdir. Bu durum, tüm bunların kendiliğinden değil, Allah’ın yardımı ile gerçekleştiğini göstermektedir.²⁹⁴

c) “Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onlara egemen bir zorba değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse Allah onu en büyük azapla cezalandırır.”²⁹⁵ Ayeti, Allah’a asi olup onun ayetlerini inkar edenlere karşı Hz. Peygamber’in galip geleceğine ve onun risaletine delildir. Çünkü bu ayet geldiği zaman Hz. Muhammed inkarcılara karşı zayıf ve yanında çok az insan bulunmaktaydı. Geçen zamanda onun inkarcılar karşısında galip geldiğini görmekteyiz. Çünkü Allah, peygamberine iki aylık mesafeden düşmanın kalbine korku verecek gücü vermiştir.²⁹⁶ Böylelikle onun elinden pek çok fetih müyesser olup Allah’ın dini yayılma imkanı bulmuştur. Bu da Allah’ın peygamberini koruduğuna, peygamberler için de risaletlerine delil oluşturmaktadır.²⁹⁷

d) “Rabb’in seni bırakmadı ve sana darılmadı”²⁹⁸

İnkarcıların iddia etiği üzere Hz. Peygamber ayetleri kendisi uyduruyor olsaydı, sürekli olarak uydurur ve onlar da “Rabb’i onu terketti” söyleminde bulunamazlardı. Vahyin bir süre kesintiye uğraması, Hz. Peygamber’in bu işi kendisinin yapmadığını, yalnızca kendisine emredilen peygamberlik görevini yaptığını göstermektedir.²⁹⁹

²⁹³ et-Tevbe, 9/28.

²⁹⁴ Mâtürîdî, 2017c, a.g.e., s. 309.

²⁹⁵ el-Gâşiye, 88/21-22-23-24.

²⁹⁶ Bir rivayete göre Resullullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: “İki aylık mesafeden düşmanın kalbine korku salma yardımına mazhar oldum.” (Taberani, el-Mu’cemül Kebir, c.11, s.61; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Cilt:1, s.301; Müslim, “Mesâcid” 3.)

²⁹⁷ Mâtürîdî, 2019b, a.g.e., s. 354.

²⁹⁸ ed-Duhâ, 93/3.

²⁹⁹ Mâtürîdî, 2019a, a.g.e., s. 265.

Hz. Peygamber'e atılan iftiralar son bulmamış, şair, büyücü gibi söylemlerin yanında, onun getirmiş olduğu hakikatleri inkar etmek adına ona deli diyenler dahi olmuştur. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

e) “Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki, sen Rabb'inin lütfu sayesinde asla deli değilsin.”³⁰⁰

Hz. Muhammed, vahyin ağırlığından dolayı kendinden geçtiği ve canını hiçe sayarak bütün tehlikelere göğüs gerdiği için inkarcılar tarafından deli söylemleri ile karşılaşmıştır. Fakat Allah, göndermiş olduğu kutsal kitabında ona atılan iftiraların asılsız olduğunu devam eden ayetlerde şöyle bildirmiştir:

f) “Yakında sen de görürsün ve onlarda görecek”³⁰¹ buyurarak, onun söylemiş olduğu hakikatlerin, ilerleyen zamanlarda açığa çıkacağını bildirmiştir. Nitekim öyle de olmuştur ve bu durum O'nun risaletine delil olmuştur. Başka bir ayette:

g) “De ki: ‘Size tek bir öğüt vereceğim: Allah için, başkalarıyla birlikte veya tek başınıza şöyle bir durup düşünün! (Görüyorsunuz ki) arkadaşınızda cinnetten eser yok. O, ancak şiddetli bir azap öncesinde sizi uyarın bir kimsedir”³⁰² buyrulmuş Hz. Peygamber'e delilik isnadında bulunanlara cevap verilmiştir.³⁰³

Hz. Musa (a.s.) da Firavuna karşı tebliğ davetinde bulunmuş, bu uğurda canını tehlikeye atmış peygamberlerden biridir. Firavun gibi zalim bir sultanın karşısında duran bu zat, ona karşı çok zayıf durumda olmasına karşı davasından asla vazgeçmemiştir. Konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim de:

h) “Beni taş tutmanıza karşı, benim de Rabbim, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a sığınırım.”³⁰⁴ ayeti buyrulmaktadır. Burada Hz. Musa'nın bu sözü söylemesinin sebebi olarak İmam Mâtürîdî Kur'an da ki şu ayeti sebep kılmaktadır: “Firavun, ‘Bırakın benî de şu Musa'yı öldüreyim! Tanrısına yalvarıp yakarsın (bakalım kendisini kurtulabilecek

³⁰⁰ el-Kalem, 68/1-2.

³⁰¹ el-Kalem, 68/5.

³⁰² es-Sebe', 34/46.

³⁰³ Mâtürîdî, 2019b, a.g.e., s. 16.

³⁰⁴ ed-Duhân, 44/20.

mi)''³⁰⁵ buyrulmaktadır. Hz. Musa'nın bu sözü, Firavunun sözünü ve onun kendisini öldürme niyetini bildiğini göstermektedir. Aynı zamanda Hz. Musa, Firavunun kötülüğüne karşı Allah Teâlâ'nın kendisini koruyacağını bildiğinden dolayı bu sözü söylemiştir.³⁰⁶

4.3.5. Peygamberlerin Gaybdan Haber Vermesi

Kur'an'da gayb yerine kullanılan bazı kelimeler şunlardır: Sır³⁰⁷, batn³⁰⁸, haft³⁰⁹, habe³¹⁰, setr³¹¹, vahy³¹², cin³¹³ vb. gibi kelimelerdir.

Kur'an-ı Kerim, gaybî bilgileri içerisinde barındıran bir kitaptır. Geçmiş ile ilgili olaylar tecrübe dışı olduğu için insanoğlu bunları bilemez. Bu nedenle geçmişte insan için gaybtır. Kur'an, geçmiş kavimlerin ve peygamberlerin kıssalarını anlatırken, şimdiki zamandaki ve gelecek zamandaki gayb ile ilgili de haberler vermektedir. Örneğin Rumların, Sasanileri yeneceği³¹⁴, Müslümanların müşriklere karşı galip olacakları³¹⁵, Mekke'nin fethedileceği³¹⁶ gibi bilgiler Kur'an-ı Kerim inmeye devam ediyorken, haber verilen yakın gelecek ile ilgili gaybî bilgilerdir.³¹⁷

Peygamberlerin Geçmişte Yaşanan Olaylar Hakkında Haber Vermesi

Bu haberleri elçileri aracılığıyla verip elçilerin verdikleri haberlerde şahıslarının peygamberlikleri lehine ispatlar barındırmaktadır. Geçmiş peygamberlerin kıssalarından bahsedilirken bu bilgilerin gaybî bilgi olduğu Kur'an'da bizzat geçmektedir. Örneğin; İmran'ın hanımı, kızı Meryem ve Zekeriyya ile ilgili olan bilgilerden bahsederken, bu bilgilerin gaybî bilgi olduğu belirtilmektedir:

³⁰⁵ el-Mü'min, 40/26.

³⁰⁶ Mâtürîdî, 2018a, a.g.e., s. 322.

³⁰⁷ en-Nahl, 16/19.

³⁰⁸ el-En'am, 6/151; el-A'raf. 7/33.

³⁰⁹ et-Tâhâ, 20/103; el-Kalem, 68/23.

³¹⁰ en-Neml, 27/25.

³¹¹ el-Fussilet, 41/22.

³¹² en-Nisâ, 4/163; en-Nahl, 16/68.

³¹³ el-En'am, 6/76; el-Kehf, 18/50.

³¹⁴ er-Rum, 30/2-4.

³¹⁵ el-Kamer, 54/45.

³¹⁶ el-Fetih, 48/1.

³¹⁷ Ersañ Özten, *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri(Kelâm) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009, ss. 105-106.

“Bunlar, sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindedir. Yoksa içlerinden hangisi Meryem’i himâyesine alacak diye kalemlerini kur’a için atarken sen onların yanında değildin. Birbirleriyle çekişirken de sen onların yanında değildin.”³¹⁸ Kur’an da geçen bir başka kıssa olan Hz. Yusuf ile ilgili ayetlerden bahsederken;

“İşte bu, sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindedir. Yoksa Yusuf’un kardeşleri sinsice planlar kurup bunu gerçekleştirmek için bir araya geldiklerinde sen onların yanında değildin.”³¹⁹ ve Hz. Nuh (a.s.) ile ilgili kıssadan bahsederken de³²⁰ Allah, peygamberinin geçmişe dair gaybi olaylar hakkında bilgisinin olmadığından çünkü bu olaylar olurken orada olmadığını bu sebeple bu hadiseleri bilemeyeceğini buyurmuştur.³²¹

Muhakkak ki, gaybı bilme yetkisi yalnızca Allah’a aittir. Bunun aksine bir inanış Tevhit ilkesi ile uyuşmamaktadır. Peygamberlerin veya bazı velilerin mucize ve kerametler göstermeleri Allah tarafından gerçekleşmekte olup asla gaybı bilebilme boyutuna ulaşmamaktadır. Konuyla ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: “De ki; ‘Ben size Allah’ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.”³²² Görüldüğü üzere, ayet peygamberlerin dahi gaybı bilemeyeceğini açıkça haber vermektedir. Peygamberlerin gayba dair bildikleri ve haber verdikleri konular, nübüvvet ile ilgili konulardır. Yine bu konuyla alakalı bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “Gaybı bilen yalnız Allah’tır. O, hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resûller başka (onlara bildirir).”³²³ İşte burada peygamberlerin verdikleri gaybdan haberlerin nübüvvetlerine ispat olmasından, gayb ile ilgili bilgileri bir beşerin kendi başına bilemeyeceğinden ve bununla ilgili emsal gösterilen ayetleri inceleyip Mâtûridi’nin ayetler hakkında ki yorumlarına yer vereceğiz.

a) “Yoksa Ya’kuba ölüm gelip de oğullarına, 'Ben gittikten sonra kime kulluk edeceksiniz?' diye sorduğu zaman siz - ey İsrailoğulları - orada mı idiniz? Onlar, 'Senin

³¹⁸ el-Âl-i İmran, 3/44.

³¹⁹ el-Yusuf, 12/102.

³²⁰ el-Hud, 11/49.

³²¹ Ersan Özten, a.g.e., s. 105.

³²² el-En’âm, 6/50.

³²³ el- Cin, 72/26-27.

tanrın ayrıca ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın tanrısı olan tek Allaha kulluk edeceğiz, biz O'na teslim olmuşuzdur' diye cevap verdiler.”³²⁴

Ayet-i kerime de Hz. Peygamber'in peygamberliğinin ispatı vardır. Çünkü O, Yahudi ve Hristiyanların kitaplarını incelemeyen, onlardan dinleyip öğrenmeden, geçmişte yaşanmış gaybe dair haberler vermiştir. Okuma yazma bilmemesine rağmen geçmiş milletlerden haberler vermesi onun peygamber olduğuna delil olmaktadır.³²⁵

b) “Musa sonrası İsrailoğulları'nın ileri gelenlerinin durumunu bilmez misin? Hani onlar peygamberlerine, "Bize bir hükümdar gönder de, onunla birlikte Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. O da, "Ya siz savaş üzerinize farz kılınır da savaşmayıverirseniz?" deyince, "Yurtlarımızdan çıkarılmış ve çocuklarımızdan mahrum bırakılmışken, nasıl olur da savaşmayız?" diye cevap verdiler. Nihayet savaş kendilerine emredilince pek azı hariç dönüp kaçtılar. Ama Allah zalimleri çok iyi bilmektedir.”³²⁶

İsrailoğulları'na ait bu nakil her ne kadar ehl-i kitap tarafından biliniyor olsa da, Resulullah onların hiçbiri ile görüşmemiş ve onların kitaplarını okumamıştır. Buna rağmen kıssayı olduğu gibi haber vermiştir. Bu durum, onun bu bilgiyi Allah katından aldığına işaret etmektedir.³²⁷

c) “Yahut o kimse gibi ki altı üstüne gelmiş ıpıssız bir kasabaya uğramış ve kendi kendine, Allah bu ölmüş kasabayı nasıl diriltecek?" demişti. Bunun üzerine Allah o kimseyi yüz yıl süre ile ölü bırakmış, sonra tekrar hayata döndürerek, "Bu halde ne kadar kaldın?" diye sormuş, o da, "Bir gün veya daha az" diye cevap vermişti. Allah "Hayır" demişti "yüz yıl kaldın"; işte yiyeceğine içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Bir de kemik halindeki eşeğine bak. Bütün bunları seni insanlara karşı kudretimizin bir belgesi olarak göstermemiz için yaptık. Şimdi sen şu kemiklere bak ki, onları nasıl üst üste düzenliyor,

³²⁴ el-Bakara, 2/133.

³²⁵ Mâtürîdî, 2015a, a.g.e., s. 278.

³²⁶ el-Bakara, 2/246.

³²⁷ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., ss. 158-159.

sonra etle kaplıyoruz" Nihayet gerçek kendisince tam olarak açıklığa kavuşunca, "Şimdi Allah'ın her şeye kadir olduğunu anladım" demişti.³²⁸

Ayette bahsedilen kişinin kimliği hakkında farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte bazı müfessirler bu kişinin Hz. Üzeyir olduğunu söylemişlerdir. Şu da var ki, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde bahsedilen kıssalar Hz. Muhammed'in muhatapları arasında bilinen kıssalardır. Diğer taraftan Hz. Muhammed bu kıssaları bilenler ile bir ilişki içinde bulunmadan bu haberleri aktarmaktadır. Buna rağmen olayları gerçekleştiği şekliyle anlatmıştır ki, bu hususları Allah Teâlâ tarafından aldığı bilinmiş olsun.³²⁹

d) “Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, 'Andolsun seni öldüreceğim!' dedi. O da dedi ki: Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder!”³³⁰

Bu olayda Ehl-i Kitap tarafından bilinen bir hadise olup aynı surenin önceki ayetlerinde şöyle buyrulmaktadır: “Ey Ehl-i Kitap! Resulümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor.”³³¹ Devam eden ayetler de; “Peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde size gerçekleri açıklamak üzere elçimiz gelmişti”³³² İşte bu ayetlerden anladığımız kadarıyla Hz. Âdem ve iki oğlunun kıssası geçmiş kitaplarda yer alan bir haber olup Yüce Allah, Peygamber'ine bunu onlara kitaplarında geçen şekliyle aktarmasını ve açıklamasını istemiştir. Öyle ki, insanlar onun bu haberi bir kimseden değil Allah'tan aldığını bilmiş olsun. Çünkü O, peygamber izlerinin silindiği ve ilimlerin yok olduğu fetret devrinde risalet görevinde bulunmuştur. Hz. Peygamber de bu ilimleri ve haberleri tek tek insanlara açıklamıştır.³³³

³²⁸ el-Bakara, 2/259.

³²⁹ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., s. 198.

³³⁰ el-Maide, 5/27.

³³¹ el-Maide, 5/15.

³³² el-Maide, 5/19.

³³³ Mâtürîdî, 2016a, a.g.e., s. 206.

e) “Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. 'Rabb'im budur' dedi. Yıldız batınca da 'Batanları Sevmem' dedi. Ayı doğarken görünce, 'Rabb'im budur' dedi. O da batınca, 'Rabb'im bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırılmış kimselerden olurum' dedi. Güneşi doğarken görünce, 'Rabb'im budur; zira bu daha büyük' dedi. O da batınca dedi ki: Ey kavmim! ben, sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”³³⁴

Allah, Tevhid öğretisini içinde barındıran Hz İbrahim kıssasını anlatan bu ayetleri Hz. Muhammed aleyhisselamin peygamberliğine delil kılmıştır. Çünkü bu bilgiler gayba dair haberlerdir. Peygamberimiz Mekke’de yaşamış ve oradan ayrılmamıştır. Peygamberler hakkında bilgi sahibi olan bir kimsenin yanında gitmemiştir. Ehl-i Kitabın metinlerinde yazan bilgiler onun diliyle yazılmadığı gibi O, okuma yazma da bilmezdi. Ayrıca tahrif edilmiş bir dinin kitabını kaynak göstermesi de abes olurdu. Bütün bunlar bu bilgileri Cenab-ı Hakk’tan aldığını göstermektedir.³³⁵

f) “Nice ülkeler var ki onları helak ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geliverdi.”³³⁶

Kur’an-ı Kerim’de Âd, Semud, Lut kavmi gibi pek çok milletin gönderilen peygamberlere asilik ettikleri ve onları öldürmeye teşebbüs etmeleri sebebiyle helaklerinden bahsedilmektedir. Bu bilgileri Hz. Peygamber kendi kavmine bildirmiştir. Fakat kendisi bu bilgileri öğrenecek bir makamda bulunmuyordu. Bu sebeple gaybe dair bu bilgiler onun risaletinin delillerindendir.³³⁷

g) “(Buyuruldu ki:) Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz şeyden yiyeceksiniz. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz!”³³⁸

³³⁴ el-En’am, 6/76-77-78-79.

³³⁵ Mâtürîdî, 2016b, a.g.e., s. 140.

³³⁶ el-A’raf, 7/4.

³³⁷ Mâtürîdî, 2016b, a.g.e, s. 313.

³³⁸ el-A’raf, 7/19.

Ayette ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva'nın cennetten çıkarılışına neden olan yasaklı ağaçtan ve sonrasında gelen ayetlerde şeytanın onlara nasıl vesvese verip insanı yoldan çıkardığından bahsedilmektedir. Bu bilgiler de gayba (bilinmeyene) yönelik haberler içerdiği için Hz. Peygamber adına peygamberliğini ispat eden bir hüccet konumundadır.³³⁹

Peygamberlerin Olaylar Sırasında Gayba Dair Haberler Verme

a) “Yaptıkları harcamaların kabul edilmesine engel olan esas sebep de şudur: Onlar Allah'ı ve peygamberini tanımadılar; namaza da ancak üşene üşene gelirler ve harcamalarını gönülsüz olarak yaparlar.”³⁴⁰

Bu ayette Hz. Peygamberin nüvübbetinin ispatı vardır. Çünkü O, münafıkların namaza üşenerek gelmesinden ve Allah yolunda harcama yapmakta gönülsüz olmalarından bahsederek bunun sebebinin Allah'a ve peygamberine inanmamaktan kaynaklandığını bildirmektedir. Bilindiği üzere münafıklar Müslümanların arasındayken namazlara onlar gibi gelip, Müslümanların onayını almak için riyakârlık yaparak harcamalar yaparlardı. Yani zahirde onlar da diğer Müslümanlar gibi görünürken kalpleri küfür ile kaplıydı. İşte Peygamberimizde münafıkların bu zahirde gözükmeyen yalnızca kendilerinin ve kendisi gibi olanların bilebileceği gaybî haberleri diğer Müslümanlara aktarmıştır. Buradaki gaybî bilgi geçmişte değil hali hazırda olan gizli bir haberdir. Bu gaybî bilgiyi Hz. Muhammed kendisi bilemeyeceği aşikâr olup bunu Allah katından aldığına ve peygamber olduğuna delildir.³⁴¹

b) “Sadakalar konusunda müminlerden hem gönüllü olarak fazla fazla verenlere hem de daha fazla verecek bir şey bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenleri Allah maskaraya çevirecektir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.”³⁴²

Bu ayette de münafıklardan anlatılmaktadır. Münafıklar fazla sadaka vermek isteyenler ve sadaka vermeye durumu olmayanlar ile dalga geçmeleri açıktan yaptıkları bir

³³⁹ Mâtürîdî, 2016b, a.g.e., s. 332.

³⁴⁰ et-Tevbe, 9/54.

³⁴¹ Mâtürîdî, 2017c, a.g.e., s. 402.

³⁴² et-Tevbe, 9/79.

durum değil, aksine gizliden yaptıkları bir iştir. İşte Peygamberimiz de, halihazırda olan bu gaybî bilgiyi haber vermesi risaletine ispat olmaktadır.³⁴³

c) “Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size -dilerse- kendi lütfuyla bolluk verir. Allah bilmekte, hikmetle yönetmektedir.”³⁴⁴

Bu ilâhî beyânın muhatabı müminlerdir. Onlardan bazıları yoksulluk endişesi duyarak bunları kalplerinde gizlemekteydiler. Fakat Hz. Peygamber onların gizledikleri bu gaybî bilgiyi açığa çıkartarak onları ilâhî ikaz ile uyararak kalplerini tezkiye etmiştir. İşte bu gaybî bilgi onun peygamberliğinin delillerindedir.³⁴⁵

d) “Bedeviler, ‘İman ettik’ dediler. Şunu söyle: ‘Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre sadece boyun eğdik deyiniz. Bununla beraber Allah’la ve resûlüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.’”³⁴⁶

Bu ilâhî beyanda da nübüvvetin ispatına delil vardır. Çünkü ayette bedevîlere hitaben iman henüz kalbinizde yeşermediği ve korktuğunuz için Müslüman oldunuz. Bu sebeple iman ettik demeyip yalnızca boyun eğdik deyin buyrulmaktadır. Hz. Peygamber bu ayetleri bildirdiği vakit bedeviler söylenenlerin doğru olduğunu bildikleri için bu sözü inkar etmemişlerdir. Bunu Allah’ın kendisine bildirdiğini anlamışlardı. Öldürülmekten korktukları içinde kalplerinde gizli olan bu sırrı gizlemiş söylememişlerdir. Fakat Hz. Peygamber, onların kalplerindeki bu gaybî durumu Allah’ın ona bildirmesi üzerine açığa çıkarmıştır.³⁴⁷

e) “Şu münafıklık edenleri görüyor musun? Ehl-i Kitap’tan inkâra yandaşlarına, ‘Şayet siz çıkarılacak olursanız bilin ki, biz de sizinle beraber çıkarız, sizin hakkınızda

³⁴³ Mâtürîdî, 2017c, a.g.e., s. 445.

³⁴⁴ et-Tevbe, 9/28.

³⁴⁵ Mâtürîdî, 2017c, a.g.e., s. 353.

³⁴⁶ el-Hucurât, 49/14.

³⁴⁷ Mâtürîdî, 2019c, a.g.e., s. 96.

(aleyhinizde) kimseye asla itaat etmeyiz. Eğer size savaş açılırsa muhakkak yardımınıza koşarız' diyorlar. Allah şahittir ki, onlar düpedüz yalancıdır³⁴⁸

Allah, peygamberinin risaletini münafıklar üzerinden ispatlamıştır. Çünkü, onlar bu sözleri Ehl-i Kitab'a gizliden söylemişlerdir. Bu sözü Hz. Peygamber açıklamasa müminlerin bilmesine imkan yoktur. Cenab-ı Hakk, münafıkların neler söylediklerini peygamberine bildirince O'nun bunları vahiyle ve kendisine gelen ayetler ile öğrendiği ortaya çıkmış olur. İşte bu Hz. Peygamber'in peygamberliğinin alametidir.³⁴⁹

Yukarıda bahsedeceğimiz ayetin devamında da gelecekte gerçekleşecek gayba ait haberleri peygamberimiz bildirmekte ve münafıkların Ehl-i Kitab'tan Ben-i Nadir, Medine den çıkartılırken hiçbir şekilde onların yanında olmayarak iki yüzlü ve yalancı kimliklerini bir kez daha ortaya çıkardıklarından bahsedilmektedir. Burada inceleyeceğimiz ayeti bir sonraki bölüm olan peygamberlerin gelecekte yaşanacak hadiseler ile ilgili Allah'ın onlara bildirdiği haberleri ve bunların onların lehine nasıl nübüvvet delili sayılacağından bahsedeceğiz.

Peygamberlerin Gelecekte Yaşanacak Olaylara Dair Gaybtan Haber Vermesi

a) “Oysa çıkarılırsalar asla onlarla beraber çıkmazlar, onlara savaş açılrsa asla yardımlarına koşmazlar; yardım etmeye kalksalar da, muhakkak arkalarını dönüp kaçarlar. Ve sonunda onlar yardımsız kalırlar.”³⁵⁰

Bir önceki ayette münafıkların gizlice Ehl-i Kitab'a giderek onların başına bir musibet gelmesi durumunda kendilerinin de onlar ile birlikte mücadele ederek gerekirse birlikte orayı terk edeceklerini söylemeleri bildirilmiş ve münafıkların sözlerinde durmayan yalancı insanlar olduklarını buyurmuştur. Nitekim sonra gelen ayetlerde de münafıkların asla onlarla birlikte olmayıp onları yalnız bırakacaklarına dair gelecekte yaşanacak gaybî bir haber bildirilmektedir. Nitekim olay aynen Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği gibi olmuş Medine de yaşayan Yahudi kabilelerinden biri olan Ben-i Nadir, Müslümanlar ile yaptıkları anlaşmaya sadık kalmadıkları ve bozgunculuk yaptıkları

³⁴⁸ el-Haşr, 59/11.

³⁴⁹ Mâtürîdî, 2019d, a.g.e., s. 86.

³⁵⁰ el-Haşr, 59/12.

sebebiyle şehri terk etmelere yönelik ikaz almışlardır. Münafıklar da onlara giderek şehri terk etmemelerini ve onların yanında yer alacaklarını söyleyerek onların güvenlerini sağlamışlardır. Münafıklara güvenen Nadiroğulları Medine'yi terk etmeyerek Hz. Peygambere karşı çıkmışlardır. Fakat ilerleyen zamanlarda hadise aynen Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği şekliyle cereyan etmiş, münafıklar Yahudi kabilesine sırtını dönerek onlara yardımı kesmişlerdir. Bunun üzerine Nadiroğulları şehri terk ederken münafıklar bu duruma seyirci kalmaktan başka bir şey yapmamışlardır. İşte Kur'an da haber verilen bu gaybi hadise Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delili olup bu ilahi beyanları Allah katından aldığı sonucunu çıkarmaktadır. Çünkü O, bu olayları henüz vuku bulmadan önce söylemiştir.³⁵¹

Kur'ân-ı Kerîm'in gelecekte haber vermesi ile alakalı en bariz örneklerinden biri Rum Suresinde geçen ayetlerdir:

b) “Rumlar yakın bir yerde mağlup oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi, başında da sonunda da Allah'a aittir. O gün, müminler de, Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler. Allah dilediğini muzaffer kılar. Zira O, azizdir, rahîmdir. Bu Allah'ın vâdidir. Allah verdiği sözden caymaz, fakat insanların ekserisi bunu bilmez.”³⁵²

Ayette Rumların, Sasanileri yeneceğine dair gelecekte yaşanacak bir olay için gaybtan haber verme durumu vardır. Ve yıllar sonra Rumlar Sasanileri Kur'an'da belirtildiği üzere yenmişlerdir. Kuşkusuz bu bilgiyi Hz. Muhammed'in kendi başına bilebilmesi mümkün olmamakla beraber bu olayı tahmin ettiğini söyleyenler ile ilgili Hz. Peygamber ve ashabının sayıca az ve zayıf oldukları bir zamanda böylesine bir tahminde bulunmak aksi bir durum karşısında kafirleri haklı çıkartıp müminlerin imanlarında şüpheye ve inkara sebep olacağını biliriz. Bu ayetleri kendisi uyduran bir kişi böyle bir tehlikeye girmeyeceği düşünüldüğün de Hz. Peygamber'in bu haberi kendi zannıyla değil Allah'ın haber vermesi ile insanlara bildirdiğini söyleyebiliriz. Böylelikle O, gelecekte

³⁵¹ Mâtürîdî, 2019d, a.g.e., s. 87.

³⁵² er-Rum, 30/2-6.

yaşanacak gayba dair haber vererek peygamberliğine dair delil oluşturacak bir işi gerçekleştirmiştir.³⁵³

c) “Birtakım insanlar onlara, 'İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun' dediler de bu, onların imanlarını artırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' diye cevap verdiler.”³⁵⁴

Münafıklar, düşman ordularının müminlere karşı toplanıp saldıracağını haber verdikleri vakit Hz. Peygamber, getirmiş olduğu ayetlerde Allah'ın düşman ordularını dağıtarak onların işlerini bozacağını müminlere haber vermiştir. Müslümanlar, Hz. Muhammed'in söylediklerine uymuşlar ve neticenin O'nun haber verdiği gibi olduğunu gördüklerinde imanları arttı. İşte Peygamberin haber verdiği bu olay gayba dair bir bilgi olup bunu O'na bildiren Allah Teâlâ'dır.³⁵⁵

d) “Sana haram ayı, o ayda savaşmayı soruyorlar. De ki, haram ayda savaşmak büyük bir günahdır. Fakat insanları Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkar etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük bir günahdır. Baskı ve zulüm biçimindeki fitne adam öldürmekten beterdir. Kafirler ellerinden geldiği takdirde dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşmaya devam ederler. İçinizden bazıları dininden dönüp küfür halinde ölürse, böylelerinin işledikleri bütün ameller dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemlik olup ebediyen orada kalacaklardır.”³⁵⁶

Ayette özellikle kâfirlerin Müslümanların dinlerinden dönünceye kadar onlarla savaşacaklarını söylemesi gelecekte yaşanacak olaylara dair ilahi bir beyandır. Kafirler sürekli olarak Müslümanların aleyhine işler yaparak onlara karşı beslemiş oldukları nefret her geçen gün arttı. Kur'an'da da o kâfirlerin iman etmeyecekleri ve kâfir olarak ölüp

³⁵³ Mâtürîdî, 2019c, a.g.e., s. 19.

³⁵⁴ el-Âl-i İmrân, 3/173.

³⁵⁵ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., s. 531.

³⁵⁶ el-Bakara, 2/217.

ebediyen cehennemde kalacakları bildirilmiştir. Bu durum gayba dair bir bilgi olup olaylar Kur'an'ın bildirdiği gibi gerçekleşmiştir.³⁵⁷

e) “Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, ‘Bu, Allah’ın ve resûlünün bize vadettiği durumdur, Allah ve resulü hep doğru söyler’ dediler, bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı”³⁵⁸

Müminler düşman ordularını karşılarında gördükleri vakit, Allah resulünün onlara daha önceden haber verip vadettiği durumun yaşandığını gördüler. Hz. Peygamber’in verdiği bu gaybtan haber karşısında müminlerin imanları kuvvetlenerek teslimiyet duyguları da artmış oldu. Hz. Peygamber onlara “Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar yoksulluk ve sıkıntı çekmişlerdir”³⁵⁹ mealinde ki ayetleri okuduğu vakit müminler geçmiş ümmetler gibi imtihana tabii tutulacaklarını anladılar. Gün gelip de imtihanın içerisinde kendilerini buldukları vakit Allah resulünün onlara bildirmiş olduğu ayetleri hatırlayarak imanlarına sımsıkı sarıldılar. Hem geçmişte ki ümmetler hakkında verilen hem de gelecekte müminlerin de aynı imtihana tabii tutulacaklarına dair gayba ait olan bu haberler Hz. Peygamberin risaletine delildir.³⁶⁰

³⁵⁷ Mâtürîdî, 2015b, a.g.e., s. 30.

³⁵⁸ Ahzâb, 33/22.

³⁵⁹ el-Bakara, 2/214.

³⁶⁰ Mâtürîdî, 2018d, a.g.e., s. 365.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

İmam Mâtürîdî'nin, nübüvvetin ispatı için koyduğu delilleri incelediğimiz bu çalışmada, onun pek çok ayetin tefsirinden de yola çıkarak dile getirdiği genel anlamda nübüvvetin, özel anlamda ise Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatına dair yaklaşımlarını tespit edip aktarmaya çalıştık.

İslam felsefesinin ve kelâm ilminin ortak ilgi alanı olan ve her zaman güncelliğini sürdürecektir bir tartışma konusu olan nübüvvet meselesinin doğru anlaşılması son derece ehemmiyet arz etmektedir. Peygamberler, Allah tarafından gönderilen ilahi kelâmı insanlara aktarmakla görevli kimselerdir. İnsanoğlu kendisine gönderilen ilahi mesajları sağlıklı bir şekilde algılayabilmesi için peygamberlik kurumunu ve bu makamdaki şahsiyetlerin özelliklerini bilmesi gerekmektedir. Çünkü bu kişilere karşı oluşabilecek bir nifak Allah'ın göndermiş olduğu kutsal kitaplara karşı da kalpte şüpheyi yol açacaktır. İmam Mâtürîdî de nübüvvet ile alakalı hem kendi döneminde hem de gelecek yüzyıllara ışık tutacak tespitleriyle imanı açıdan son derece önemli olan bu meseleyi muhtelif delillerle açıklama gayretinde bulunmuştur. Özellikle günümüze ulaşan sayılı eserlerinden olan *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilâtü'l-Kurân* adlı kitaplarında nübüvvet meselesine dair teferruatlı bilgiler aktarmaktadır. Yazarın günümüze ulaşmayan eserlerinin de bulunduğu bilindiğinden nübüvvetle alakalı görüşlerini bir çatı altına alıp incelemek son derece zorlaşmıştır. Bu husustaki görüşlerini imkan nispetinde incelemeye ve çıkarmış olduğu delilleri aktarmaya çalıştık. Mâtürîdî gerek nübüvvet konusunda gerekse diğer imanî meselelerde fikirlerine başvurulmuş ve kendisine değer atfedilen önemli bir âlimdir.

Çalışmamızın başında hayatına dair; yaşadığı coğrafya, etkilenmiş olduğu hocalar ve yetiştirdiği talebelerden bahsedip yazarın nasıl bir ortamda fikirlerini oluşturduğunu aktarmış olduk. Bu da onun fikirlerini anlamamız noktasında bize yol gösterici ipuçları vermekte ve onu daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Mâtürîdî'ye göre peygambere iman, Allah'a imandan sonra inanılması gereken en önemli akide konularındandır. Bu sebeple eserlerinde de bu konuyu teferruatlı bir şekilde ele alıp *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde nübüvveti kısımlandırarak hem kendi döneminde hem de kendi yaşadığı yüzyılın ötesinde

insanların peygamberlik ile alakalı akıllarına gelecek her türlü soruya karşı akli ve mantiki delillendirmeler ile cevaplar vermiştir. *Te'vîlâtü'l-Kurân* adlı eseri Kur'an-ı Kerim'in bir tercümesi olup orada da peygamberlik ile ilgili ayetlerden çıkarımlar yaparak risaletin ispatına yönelik yorumlar yapmıştır. Yani hem akli hem de nakli deliller ile son derece zengin bakış açıları sunarak konuda şüpheli bir taraf bırakmamaya gayret etmiştir.

İnsanoğlu akli ile Allah'ı bulmaya noktasında yeterlilik arz etse de Cenab-ı Hakk'ın insanlara peygamber göndermesi O'nun kullarına bir ihsanıdır. Peygamberlerin gönderilmesindeki asıl maksad, insanlara yol göstermek ve onların yaptıklarından ötürü sorumlu tutulmalarını sağlamaktır. İnsanların dünyada yaptıklarından sorumlu tutulabilmesi için Allah Teâlâ, onlara kendi içlerinden hakkı ve doğru yolu gösteren peygamberler göndermiştir. Bu mübarek zatlar onlara ilahi mesajı aktarmakla kalmayıp onun açıklamasını yaparak gündelik hayata nasıl tatbik edileceğini yine kendi hayatlarına uygulayarak en güzel örnek olmak gayretinde bulunmuşlardır.

Mâtürîdî'ye göre peygamberler getirmiş olduğu şeriatler ile içinde yaşadıkları toplumları değiştirmiş, onların akıl ve duyu organları ile ulaşamayacakları haberleri onlara bildirmiştir. İnsanların hem bu dünya da hem de ahirette faydalarına olacak bilgileri onlara öğretmiş, bunları yaparken de onlardan hiçbir ücret talep etmemişlerdir. Aksine karşılaştıkları her türlü zorbalıkta Allah'a sığınarak görevlendirilmiş oldukları misyondan asla taviz vermemişlerdir. Bu kişiler peygamberliklerini ispatlamak adına getirmiş oldukları mucizeler kimi zaman büyü ve sihirle karıştırılmış kimi zaman da bu olağanüstü vakaları asıl meydana getirenin kim olduğu unutulduğu için bir takım yanlış fikirlere kapılıp Tevhid çizgisinden sapan kişilerden olmuşlardır. Tüm bu sebeplerle peygamberlik müessesinin doğru bir şekilde anlaşılıp imanın en temel taşlarından birini yerli yerine koymak hayati önem taşıyan bir olgudur. İnsanlar peygamberler sayesinde hem bu dünya hem de ahiret ile ilgili kendi akıllarıyla ulaşamayacakları pek çok bilgi edinmektedirler. Bu bilgiler onlar için hayati önem arz ettiği için iki cihanda ki mutluluklarının gönderilen bu elçilerin buyruklarına uyarak elde edebileceklerinin farkında olup hayatlarına bu doğrultuda yön vermelidirler. Bu sebeple bu çalışma pek çok açıdan önem arz etmekte olup nübüvvetin ispatı konusunda ileri sürülebilecek delillerin hem nitelik hem de nicelik olarak dimağlarımızda yer edinmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ak, Ahmet (2019). *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Ak, Ahmet (2006). “*Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alper, Hülya (2005). “*İbn Sina ve Bakıllani Örneğinde İslam Filozofları ve Kelâmcıların Nübüvvet anlayışının Kur’ani Perspektifle Değerlendirilmesi*”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28.
- Alper, Hülya (2019). *Mâtürîdî*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları.
- Alper, Ömer Mahir (2010). *İbn Sina*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Alpyağıl, Recep (2012). *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar II*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aruçi, Muhammed (2009). *es-Sevâdü’l-A’zam*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 36, İstanbul, 578-579.
- Aydın, Fuat, (2013). *Ebu İsâ Verrâk*. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 43, İstanbul, 59-60.
- Aydınlı, Osman (2006). “*Mu’tezili Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed*” *İslami İlimler Dergisi*, 1 (1).
- Baktır, Mehmet (2006). “*Cahız’ın Nübüvvet Anlayışı*” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2).
- Biçer, Ramazan (2018). *Akıl ve İrade Kapısı İmam Mâtürîdî*, İstanbul: Erdem Yayınları.
- Bilgiz, Musa (2013). “*Kur’an da Nübüvvet (Peygamberlik)*”, *Diyanet İlmî Dergi*, 9 (1).
- Bulut, Halil İbrahim (2020). *Mûcize*. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 30, İstanbul, 351354.
- Çetin, Maksut (2018). “*Te’vilatu’l-Kur’an Ekseninde Maturidi’nin Siyaset Olgusuna Yaklaşımı*”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çetin, Osman (1998). *Horasan*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 18, İstanbul, 234-241.
- Çil, Abdurrahman Ubeydullah (2020). “*Ehl-i Sünnet ve Şiâ’da Nübüvvet Problemi*”, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Düzgün, Şaban Ali (2012). *Kelâm*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Düzgün, Şaban Ali (2011). *Mâtürîdî’nin Düşünce Dünyası*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Ebu Zehrâ, Muhammed (1996). *Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, (Çev. Sıbğatullah Kaya), İstanbul: Şûra Yayınları.
- el-Bağdâdi, Abdülkâhir (1991). *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- el-Bağdâdi, Abdülkâhir (2016). *Ehl-i Sünnet Akaidi Kitâbu Usûli'd-Dîn*, (Çev. Ömer Aydın), İstanbul: İşaret Yayınları.
- el-Bûtî, Said Ramazan (1986). *Yaratıcının Varlığı ve Yaratılanın Görevi İslam Akaidi*, İstanbul: Madve Yayınları.
- el-Kureşî, Abdulkadir (1979). *el-Cevâhirü'l-Mudıyye*, (Neşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv) Kahire: Hecer Yayınları.
- el-Leknevî, Abdülhay. *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslamî.
- el-Mağribî, Ali Abdulfettah (1985). *İmamı Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa Ebu Mansûr el-Mâtürîdî ve Ârâuhu'l-Kelâmîyye*, Kahire: Mektebetü Vehbe Yayınları.
- el-Mâtürîdî (2002). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2015). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), 1. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2015). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı), 2. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2015). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Yunus Vehbi Yavuz), 3. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2016). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Kemal Sandıkçı), 4.ve 5.Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2017). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Fadıl Ayğın),6. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2017). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Kemal Sandıkçı), 7. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2018). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Yunus Vehbi Yavuz), 8.Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.

- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2018). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), 9. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2018). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Fadıl Ayğan), 11. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2018). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Kemal Sandıkçı), 12. ve 13. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2019). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Kemal Sandıkçı), 14. ve 15. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2019). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), 16. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur (2019). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, (Çev. Mehmet Erdoğan ve Bekir Topaloğlu), 17. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Mevdudî, Ebu'l-Ala (1983). *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, 1. Cilt, İstanbul: Pınar Yayınları.
- en-Neşşar, Ali Sami (1999). *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, (Çev. Osman Tunç) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Erdemci, Cemalettin (2012). *Kelâm İlmine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Erdoğan, İsmail (1996). “İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mucize”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1.
- Erdoğan, Mehmet (2001). *Vahiy-Akil Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları.
- Özten, Ersan (2009). “Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (1980). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Gölcük, Şerafeddin; Toprak, Süleyman (1998). *Kelâm*, Konya: Tekin Kitabevi.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1979). *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, İstanbul: Der Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2016). *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Huleyf, Fethullah (1974). “Ebu Mansur Mâtürîdî Hayatı ve Eserleri”, (Çev. Mustafa

- Öz), İstanbul: Diyânet Dergisi.
- İmam Gazzâlî, (2010). *El-Munkizü Mine'd Dalal ve Tasavvufî İncelemeler*, (Çev. Salih Uçan), İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- İzmirli İsmail Hakkı (1981), *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul: Umran Yayınları.
- Kastallânî (1983). *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, (Çev. Şair Baki), 1.ve 2. Cilt, İstanbul: Divan Yayınevi.
- Kaya, M. Cüneyt (2016). *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*, Ankara: İsam Yayınları.
- Kılavuz, Saim (2012). *Ana Hatları ile İslam Akaidi ve Kelâma Giriş*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Korkmaz, Sıddık (2017). *İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri*, İstanbul: İz Yayınları.
- Kutlu, Sönmez (2002). *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınevi.
- Kutlu, Sönmez (2003). “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmam Mâtürîdî” *Dini Araştırmalar*. 15(7).
- Kutlu, Sönmez (2017). *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, Ankara: OTTO Yayınları.
- Kutluer, İlhan (2001). *İbnü'r-Râvendî*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 21, İstanbul, 179184.
- Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, DEM Yayınları, İstanbul 2006
- Onat, Hasan; Kutlu, Sönmez (2012). *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özen, Şükrü (2009). *Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşîliği Meselesi, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları.
- Pezdevî, İmam Ebu Yusr (1998). *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (Çev. Şerafeddin Gölcük), İstanbul: Kayıhan Yayınları,
- Rızâ, Muhammed Reşîd (1991). *el-Vahyü'l-Muhammedî* (Çev. Salih Özer), Ankara: Fecr Yayınları.
- Sarıca, Abdülkerim İskender (2008). “*Abbad bin Süleymanın Bazı Kelâmî Görüşleri*”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sezgin, Selçuk (2021). Zemaşerî'nin Nübüvvet Anlayışı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50.

- Şahin, İlhan (2006). “*Kur’an-ı Kerim’e Göre Nübüvvete Karşı Tepkiler ve Sonuçları*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şerif, Miyan Muhammed (1990). *İslam Düşünce Tarihi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Topaloğlu, Bekir; Yavuz, Yusuf Şevki; Çelebi, İlyas (2012). *İslam’da İnanç Esasları*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Topaloğlu, Bekir (2012). *Te’vilâtü’l-Kur’ân*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 41, İstanbul, 32-33.
- Tortuk, Bilgehan Bengü (2009).“*Farabi'nin Nübüvvet Anlayışı*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2).
- Usta, Aydın (2009). *Sâmânîler*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 36, İstanbul, 64-68.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1965). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2007). *Nübüvvet*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 33, İstanbul, 286291
- Yazıcı, Nesimi (1992). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİF) Yayınları.
- Yazıcıoğlu, M.Sait (1998). *Mâtürîdî ve Neseî’ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları.
- Yurdagür, Metin (1993). *Ebu Bekir Cûzcânî*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 8, İstanbul, 97.
- Yüksel, Emrullah (1993). “*İmamiye Şîasında İnanç Esasları*” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1.